

758677

A.Turgay Kurultay

No: 91

ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİNDE
YÖNTEM SORUNLARINA
UYGULAMALI BİR YAKLAŞIM

TÜRKİYE
BİLİMSEL ve TEKNİK
ARAŞTIRMA KURUMU
KÜTÜPHANESİ

(Yüksek Lisans Tezi, Mart 1985)

Yöneten: Prof.Dr. Şara Sayın)

İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Edebiyat Fakültesi
Yabancı Diller Eğitim Bölümü
Almanca Anabilim Dalı

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
1- Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	4
2- Çalışmanın Çeviri Eleştirisi Olarak Türü ve Amaçları	7
3- İzlenen Yöntem ve Yöntem Sorunları	11
4- Erek Metnin Bağlamı	16
5- Çeviri Eleştirisi İçin Kaynak Metnin Yorumu	19
6- Yazar-Çevirmen-Okur-Eleştirmen	27
6.1. Okur Gözüyle Erek Metin	30
6.2. Eleştirmen Gözüyle Erek Metin	33
6.2.1. Çeviri Anlayışı	33
A. Simetrik Çözümler	34
B. Dönüştürümlü Çözümler	40
6.2.2. Anlama Sorunları	52
A. Kaynak Dil Bilgisiyle İlgili Anlama Sorunları	53
B. Yorum Sorunları	58
6.2.3. Eşdeğerlilik Sorunları	63
A. İçerik Açısından Eşdeğerlilik	63
B. Vurgu ve Ritim Açısından Eşdeğerlilik	68
6.2.4. Erek Dilde Kullanım Kaymaları	76
6.2.5. Metin İçi Tutarlılık	78
6.2.6. Karşılık Bulmada Çevirmenin Başarısı	84
6.2.7. Yazım Sorunları	91
6.2.8. Üslup Açısından Çevirinin Değerlendirilmesi	105

6.3. Genel Değerlendirme	110
Ek 1: Grafikler	121
Ek 2: Dipnotlar	124
Ek 3: Kaynakça	130
Ek 4: Kavram Dizini	137
Ek 5: Bütünce	

Uluslar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşarak artması sonucu, çağımızın önemli olaylarından biri durumuna gelmiş olan çeviri, ülkemizde de geniş bir uğraş alanı oluşturmaktadır. Çeviri, dün olduğu gibi bugün de kültür yaşamımızın belirleyici bir ögesi olma görevini üstlenirken, çeviri uygulamalarının sorunları ve aksaklıkları da olumsuz etkileriyle varlıklarını sürdürmektedir. Çeviri çalışmalarının daha nitelikli olması ve üretken bir yapıda kurumlaşması günümüzde hala özlenen bir hedeftir.

Çeviri çalışmalarının istenilen yere varması hiç kuşkusuz herşeyden önce nitelikli çevirmenlerin yetişmesine bağlıdır. Ülkemizde geçmişte olduğu gibi bugün de birçok nitelikli çevirmenin varlığına karşın çevirilerde genel bir düzey düşüklüğünden sözedilebiliyorsa, bunun nedeni, nitelikli çevirmen sayısının çeviri çalışmalarının niceliği karşısında yetersiz kalmasıdır. Nitelikli çevirmen sayısını artırmanın yolları bir araştırma konusudur, ancak bu çerçevedeki temel sorunlardan birini, çevirmenler arasındaki -artsüremde ve eşsüremde- iletişim kopukluğunun ve tartışma ortamı eksikliğinin oluşturduğu da gözle görünen bir gerçektir. Çeviri dünyamızın canlandırılması, bireysellikten kurtarılması ve böylelikle daha çok sayıda nitelikli çevirmen yetişmesine katkıda bulunulması için, çeviri uygulamalarıyla yetinilmemesi ve uygu-

lamaya yardımcı ögelere işlerlik kazandırılması gerekmektedir.

İletişim sorununun çözümünde temel bir işleve sahip olan çeviri eleştirisi, çeviri sorunlarının daha geniş çevrelere aktarılmasını ve çeviri sorunlarına bilinçle bakılmasını sağlayabilecek bir araçtır. Çeviri eleştirisi, çeviri uygulamasının üzerine söylenen bir söz olarak uygulamanın vazgeçilmez bir yardımcısı olma niteliğini taşır. Bu uğraşa işlerlik kazandırılması durumunda çevirmenler arası iletişimi sağlama, çeviri tartışmalarına ortam hazırlama, bilgi ve deneyim aktarma, uygulamaları denetleme gibi çeşitli işlevler yerine getirilebilir ve böylelikle çeviri uygulamalarına kısa ve uzun vadede önemli katkılar gerçekleştirilebilir.

Bu çalışma bir çeviri eleştirisi uygulaması niteliğindedir ve doğal olarak çeviri uygulamalarına bir katkı amacı taşımaktadır. Ancak çeviri eleştirisinden beklenenlerle çeviri eleştirisinin verebildikleri çoğu kez, çeviri eleştirisinin işlevliliğini kuşkuya düşürebilmektedir. Bu nedenle çeviribilimci W.Koller "çeviri eleştirisinin bunalımı"ndan söz etmektedir.¹ Öte yandan W.Wilss, çeviri eleştirisinin ancak yazın dışı metinlerde nesnellik savında bulunabileceği görüşündedir.² Gerek ülkemizde gerek dünyada çeviri eleştirisinin kendisinden bekleneni verememesi, bu uğraşın nesnel ölçütlerle bağlanamamış ve uygun yöntemin bulunamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu koşullarda bir çeviri eleştirisi girişiminde bulunmak doğal olarak çeşitli güçlükleri beraberinde getirecekti. Bir çeviri eleştirisi yapmak, kuramsal sorunla-

rı çözüme bağlanmış, genel geçer bir örnekçenin uygulanması biçiminde gerçekleşmemektedir. Nesnelliğin ve işlevliliğin nasıl sağlanacağı sorusu da bu nedenle yanıtızsız kalmaktadır. Dolayısıyla bu sorunun yanıtını, çeviri eleştirmeni, somut çeviri eleştirisi aramak durumundadır.

Çeviri eleştirmeni, nesnellik ve işlevlilik konusuna kendi çalışması çerçevesinde şu ya da bu ölçüde bir açıklık getirecektir. Çeviri eleştirmeni burada tümüyle yardımcısız değildir elbette. Yöntem konusunda yönelimini belirlerken bir yanda dilbilim, çeviribilim ve yazınbilimin kuramsal verilerinden, öte yanda diğer çeviri eleştirisi uygulamalarından yararlanabilecektir. Uygulamaya temel alınacak bir örnekçe bulunmaması, her çeviri eleştirisi gibi bu çalışmaya da, çeviri uygulamalarına katkıda bulunmanın dışında ikinci bir görev yüklemektedir: çeviri eleştirisinin yöntem sorunları açısından bir yaklaşım getirmek.

Bu çeviri eleştirisine temel olan anlayışlardan birisi, çeviri eleştirinin bir çeviri düzeltme işlemine indirgemenin yanlış olacağı görüşüdür. Çeviri eleştirisi, çeviri düzeltme işlemi olmadığı için çeviri eleştirmeni de çevirmenden daha üstün bir başka çevirmen kimliği taşımak durumunda değildir. Bir çeviri eleştirisinde çevirmenin yanlışlarını göstermek, kabul edilebilir çözüm önerilerini sunmak kadar çevirmenin çözümlerinden öğrenmek ve bunlardan sonuç çıkarmak ta değerlendirme kapsamında olacaktır.

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bu eleştirinin konusunu oluşturan çeviri, "Tercüme" dergisinin 1940 Ekimine raslayan 4.sayısından alınmıştır. Çevrilen yapıt, 1813-1837 yılları arasında yaşamış olan Alman yazarı Georg Büchner'in "Dantons Tod" adlı oyunudur. Yapıtı Pertev Naili Boratav, "Danton'un Ölümü" başlığıyla çevirmiştir. Dergide yapıtın tümü değil, 8 sayfalık bir bölümünün çevirisi yer almaktadır. "İkinci perdeden seçmeler" alt başlığıyla yayımlanan metnin almanca baskısı da çevirisiyle birlikte verilmiştir. Çevrilmiş olan bölüm, toplam 4 perde ve 32 sahneden oluşan Büchner'in yapıtının 2.perdesinden 7.sahneyi ve 3.perdesinden 1. ile 4.sahneleri kapsamaktadır.³ Reclam yayınevinin almanca baskısı ölçü alındığında, çevrilen bölüm, toplam 72 sayfa tutan metnin 9 sayfasını, yani 1/8 ini oluşturmaktadır.⁴

Eleştirilecek metin öncelikle yazınsal niteliği açısından önem taşımaktadır. Metnin yazınsal niteliği, çeviri eleştirisi açısından belirleyici sonuçlar getirmektedir. Yazınsal metinlerle yazın dışı metinler, çeviri eleştirisinde farklı yöntem ve ölçütler gerektirdiklerinden yazınsallık, metnin seçimi ve çalışmanın yönelimini belirleyen bir etken oluşturmıştır.

Metnin geçmişten ve "Tercüme" dergisinden seçilmesinde iki etken rol oynamıştır. Seçimi öncelikle, bu dergide çıkmış olan bir çevirinin belli bir nitelik vaatmesi etkilemiştir. Belli bir nitelik taşımayan bir çevirinin eleştiri malzemesi olarak alınmamasının açık bir nedeni bulunmaktadır.

Eleştirilmek istenen metnin çeviri olarak belli bir değer taşıması, verimli bir çeviri eleştirisinin önkoşullarından birini oluşturmaktadır. Eleştirmen karşısında hiçbir varlık gösteremeyen, hiçbir bağlantı ve doğru yan taşımayan bir çeviri, eleştirmeni kaynak metinle başbaşa bırakacaktır. Böyle bir durumda yapılabilecek en anlamlı şey, özgün metnin yeni bir çevirisini yapmaktır. Kuşkusuz böyle bir çevirinin eleştirisinin hiçbir koşulda yapılmaması gerektiği söylenemez. Okurları ve kaynak metni bu çevirinin vereceği zararlardan korumak gibi bir gereksinim doğduğunda, hiçbir değer taşımayan bir çevirinin de eleştirisini yapmak savunulabilir. Gerçek "Tercüme" dergisinin zaman içinde kendisini kanıtlamış olması, gerekse dergiyi yönlendiren kadronun çeviriye verdiği önem ve nitelikli çevirmenlerin seçilmesine özen gösterilmiş olması, bu çalışma da bir nitelik beklentisine yolaçmıştır.⁵

Sözkonusu metnin seçilmesinde rol oynayan ikinci etken, çeviri eleştirisinin işleviyle ilgilidir. İşlev açısından yaklaşıldığında eleştiri metninin seçimi son derece güç çözülür bir sorun oluşturmaktadır. Çeviri eleştirisinin yerine getirebileceği işlevlerin çok yönlülüğü ve çeviri eleştirmeninin önünde hemen hemen hiç sınırlanmamış bir eleştiri malzemesi bulunması bu güçlüğü ortaya çıkarmaktadır. Sonuçları açısından önemli olabilecek sayısız çeviri eleştirisinin gerçekleştirilebilir olması, hangi çeviri ya da çevirilere eleştiride öncelik verileceği sorusuna tartışmasız tek bir yanıt veremeyi olanaksız kılmaktadır. Sözgelimi "Çağdaş Eleştiri" dergisinin Ağustos 84 sayısında yer alan, William Golding'ın "Lord

of the flies" adlı yapıtının 4 ayrı çevirisinin karşılaştırmalı eleştirisi işlevsellik açısından ilgi çekici bir seçim olarak gösterilebilir.⁶ En iyi seçim olmak gibi bir zorunluluk ileri sürülmese de seçimin belli gerekçelere dayanması hem verimli bir metnin seçilmesini hem de eleştirinin baştan bilinçli yönlendirilmesini olanaklı kılacaktır. Çeviri eleştirisi için tarihsel sayılabilecek bir çevirinin eleştirisi çeşitli açılardan yararlı olabilir. Böyle bir eleştirinin getireceği sonuçlar, çeviri konusunda tarihsel bir bakış için yararlanılabilecek veriler sunabilir. Türkiye'de çeviri çalışmalarının başlangıcı sayılabilecek böyle bir dönemden bir belge olması, bu metnin seçimindeki etkenlerden biri olmuştur.

Çeviri eleştirisinin yöntem sorunları doğal olarak, metnin seçiminden önce de hesaplaşılması gereken bir konuydu. Buna karşılık metnin seçiminde, yöntem sorunları açısından bir değerlendirme sözkonusu olmamıştır. Yöntem sorunlarının ya da çözüm denemelerinin en iyi biçimde sergilenebileceği bir metnin bulunmasına çalışılmamıştır. Ama metnin bu konudaki uygunluğundan bağımsız olarak yöntem sorunları kaçınılmaz biçimde çalışmanın içinde yer almıştır.

Metnin seçiminde, belli dilbilimsel ya da çeviribilimsel sorunlar da aynı şekilde herhangi bir rol oynamamıştır. Bu anlamda çeviri eleştirisinin ele aldığı sorunlar belli kuramsal yaklaşımlara örnek niteliğinde değildir. İncelenen çeviri bir bütün olarak, taşıdığı tüm özellikleriyle ele alınmış, metnin getirdiği sorunlara çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de bu çeviri eleştirisi, genele ilişkin

sonuçlar içerse de, öncelikle somut bir metnin eleştirisi olma özelliğini taşıtmaktadır.

Kaynak metinle erek metin toplam 16 sayfalık bir btnce oluşturmaktadır. Sayfa sayısının azlığı -mutlak anlamda olmasa da- tüketicici bir çalışmaya yönelmeye olanak tanımıştır. Türkçenin gelişmesiyle ilgili sorunların dışında önceden bir sınırlama getirilmemiş, olanaklar ölçüsünde tüm eleştiri öğeleri ele alınarak değerlendirmeye gidilmiştir. Çeviri eleştirisi olarak tüketicici bir yol izlenmesi, sayfa sayısının azlığına karşın çalışmanın kapsamını çok bytmştr.

2. ÇALIşMANIN ÇEVİRİ ELEşTİRİSİ OLARAK TÜRÜ VE AMAÇLARI

Çeviri eleştirisinde nasıl bir yöntem izleneceği, hangi ölçütlere başvurulacağı ve hangi sorunlara ağırlık verileceği, eviri eleştirisinin türüyle ve amaçlarıyla doğrudan ilintili konulardır. Değerik türde metinler üzerinde yapılacak eviri eleştirileri arasında tür farklılıkları olabileceği gibi, aynı türde metinler üzerinde de değerik türde eviri eleştirilerinin gerçekleştirilebileceği ileri sürülebilir. Tr belirlemesi eleştirilen metnin niteliği, eleştirinin yönelimi, koşulları vb. etkenleri gözönünde tutmayı gerektirmektedir. Ancak bugün elimizde eviri eleştirisini türlere ayıran derleyici ve genel geçer bir sınıflama bulunmadığından, somut bir çalışmanın önceden belirlenmiş bir sınıfa sokulmasına olanak yoktur. Gerçi bu konuda atılmış çeşitli adımlar yol gösterici olabilir. Sözgelimi K.Reiss'ın metin sınıflaması temelinde giriştiği bir ayrımlama, çeviride tür

belirlemede bir bakış açısı vermektedir.⁷ Ya da sık sık dile getirilen, karşılaştırmalı çeviri eleştirisiyle yalnızca erek metne bağlı kalan çeviri eleştirisi arasındaki ayrım bu doğrultuda bir adım olarak değerlendirilebilir.⁸ Ancak bunlar genel geçer bir tür belirlemesinden çok uzaktır. Dayanak oluşturabilecek bir sınıflama bulunmadığından burada da şu ya da bu türde bir çeviri eleştirisi vardır denememektedir. Böyle bir saptama olanağı bulunmasa da, bu çalışmanın çeviri eleştirisi olarak türünü belirleme etkisine sahip olan temel özelliklerin neler olduğunu belirtmek olanaklıdır. Çalışmanın türü açısından öneme sahip gördüğüm 3 temel özellik şunlardır.

1. Eleştiri konusu çeviri yazınsal türdendir: Bu olgu çeviri eleştirisine bir takım sınırlamalar ve zorunluluklar getirmektedir. Ölçütlerin belirlenmesinde ve yöntem seçiminde yönlendirici etkisi bulunmaktadır.
2. Çevirinin hem ürün hem süreç olarak tanıdığı eleştiri olanaklarından yararlanılmaya çalışılmıştır: Çeviriyi ürün olarak görmek ya da süreç olarak görmek farklı eleştiri tutumlarının alınmasına yolaçabilecek yaklaşımlardır. Bu açıdan bakıldığında, biri eleştirmenin kendisini önündeki malzemeyle sınırlayarak metin dışı bağlamı dikkate almadığı, diğeri eleştirmenin yalnızca bütüncenin sınırları içinde kalmayarak nedensellik bağlarını da kurmaya çalıştığı iki çeviri eleştirisi türünden sözedilebilir. Bu çalışmada önceden bir tercih yapılmadan her iki yaklaşımdan da yararlanılmaya çalışılmıştır.
3. Çeviri eleştirisi yorumbilimsel bir süreç olarak görül-

müştür: Özellikle eleştirinin gelişimini yönlendiren bir etken oluşturan bu yaklaşım sorunlarının uygulamadan türetilmek istenmesi ve tümevarım yönteminin seçilmesi nedeniyle vazgeçilmez bir nitelik kazanmıştır.

Bu çeviri eleştirisi somut gereksinimlerden hareketle yapılmadığı için ulaşmak istediği hedeflerde de herhangi bir sınırlamaya gidilmemiş, olabildiğince geniş bir bakış açısıyla inceleme yapılmaya ve olabildiğince kapsayıcı olmaya çalışılmıştır. Buna karşılık, çalışmanın ne gibi sonuçlara yöneldiği belirsizliğe bırakılmamış, eleştirin daha bilinçli yönlenebilmesi için çalışmanın amaçları önceden saptanmıştır.

Yan ürün niteliğindeki sonuçlar gözönünde tutulmazsa bu çeviri eleştirisinin şu amaçlara yöneldiği söylenebilir:

1. Çevirmenin çeviri anlayışını ve çeviride ulaştığı başarıyı ortaya çıkarmak.
2. Çevirinin yapıldığı döneme ilişkin çeviri sorunlarıyla ilgili veriler sunmak.
3. Almanca-türkçe dil çiftini özellikle çeviri sorunları açısından karşılaştırmak.
4. Çevirinin ulaştığı örnek nitelikteki çözümleri ortaya çıkarmak.
5. Özgün metnin türkçeye ne ölçüde aktarılabildiğini incelemek.
6. Çeviriyi okurun izlenimi açısından ele almak.

Bu hedeflerden herbiri eleştiri konusu metnin değişik sorunlarını ortaya çıkarmakta ve değişik kesit ve düzlemlerin önem kazanmasına neden olmaktadır. Buna karşılık metnin çe-

şitli bölümlerinde birden çok sorun yığıştığından bu hedefler zaman zaman içiçe geçmektedir. Aslında bu hedeflerden herbirinin getireceği sonuçlar ayrı bir çeviri eleştirisi oluşturacak durumdadır. Ama bu çeviri eleştirisinde 6 değişik saptama türü olması, burada 6 ayrı çeviri eleştirisinin gerçekleştirildiği anlamına gelmemektedir. Eleştiri metni de bu hedeflere göre değil, değerlendirme kategorilerine göre eklemlenmiştir ve tek bir kategori içinde birden çok hedefe uygun saptama sözkonusu olabilmektedir.

Yazınsal metinlere yönelen çeviri eleştirisinin ana amaçlarından biri için, çevirinin okur tarafından alımlanması bakımından yapılacak değerlendirme sözkonusu edilmektedir.⁹

Temel sorunlardan birini dile getiren bu görüş burada uygulanma olanağı bulamamıştır. Bu yönde değerlendirmeye gidilmemesinin nedenini, çevirinin eskiye ait olması ve o günün koşullarında varolan alımlama sorunlarının bugün araştırılmasının yaratacağı büyük güçlütür.

Yine dönemin koşullarıyla ilgili olduğu için değerlendirmeye girmeyen bir nokta da türkçenin gelişimi açısından çevirinin taşıdığı özelliklerdir.

Amaçların burada geniş bir yelpaze oluşturması, bu çalışmanın, bir çeviri eleştirisinde nelerin ortaya konabileceği konusuna yönelik bir deneme niteliği alması sonucunu getirmiştir. Çeviri eleştirisinin sınırlarının nerede bittiği yanıtlanması belki de olanaksız bir sorudur, ama bu sınırların ne denli geniş olduğunu göstermek olanaklıdır.

Çeviri eleştirisinin türünün belirlenmesinde, yukarıda sayılan 3 özellikten başka kuşkusuz yönelinen hedefler de gözönünde tutulması gereken etkenler arasındadır. Ancak tür belirlemesi için, bu çalışmada izlenen 6 hedef birden gözönünde tutulacak olursa, bu çalışmayı belli bir türe sokmak pek olanaklı görünmemektedir. Ve bu açıdan tür belirlemesinde yalın bir örnek olmadığı söylenebilir.

3. İZLENİLEN YÖNTEM VE YÖNTEM SORUNLARI

Burada yöntem sorunları üzerine bir inceleme yapmak amacı güdülmektedir. Eleştiri süreci içinde izlenen yönteme ve karşılaşılan bazı yöntem sorunlarına ilişkin bilgi vermek amaçlanmaktadır sadece.

Bu çalışmada dille ilgili çeşitli bilim dallarının verilerinden olabildiğince yararlanılmaya çalışılmış olmasına karşın, genelde ağırlık tümevarım yöntemine verilmiştir. Kuramsal verilerle sınırlı kalındığında da çeviri metni üzerinde eleştirel bir inceleme gerçekleştirilebilir elbette, ama bu durumda metnin tüketici bir eleştirisi yapılamazdı. Yönelim belli kuramsal sorunlara örnek bulmak yerine varolan bir soruna açıklama getirmek olunca, ağırlık ister istemez tümevarım yöntemine kaymaktadır.

Metinde karşılaşılan birçok sorun kuramsal düzlemde genel geçer çözümlere kavuşturulmamış olduğu için yargılayıcı tutumdan kaçınılmaya, daha çok gözlemci ve betimleyici olmaya çalışılmıştır. Ama yalnızca gözlemle yetinilmemiş, zaman

zaman bireşimlere ve değerlendirmelere gidilmiştir.

Eleştiri konusu metnin yazınsal türde oluşu ve çevirinin bir anlayış ve somutlama sorunu olması,¹⁰ eleştirinin tek aşamada gerçekleşmesini olanaksızlaştırmaktadır. Gerek erek metin ve kaynak metin arasında yapılması zorunlu olan çevrimler, gerekse çevirmenin genel çeviri tutumuyla özel bir çeviri durumunun birlikte değerlendirilmesi zorunluluğu eleştiride birden çok aşamanın arka arkaya sıralanmasını gerektirmiştir. Eleştiri sürecinin adımlarını gösteren çizelge aşağıda verilmiştir.

1. Erek metnin okunması: burada genel izlenim belirlemek, ilk bakışta görülen sorunları saptamak, kaynak metinden bağımsız olan ya da bağımsız olma olasılığı içeren sorunları ortaya çıkarmak, sonraki aşamalarda yanıtları aranacak soruları belirlemek amacı güdülmüştür.
2. Kaynak metnin okunması: bu aşamada kaynak metnin çeviri sorunundan bağımsız olarak okunup anlaşılması ve yorumların yapılması, anlam sorunlarının saptanması amaçlanmıştır.
3. Birinci aşamada belirlenen noktaların aydınlığa kavuşması için ilgili noktaların karşılaştırılarak incelenmesi: burada karşılaştırmının getireceği ek sorunları gözönüne almamak, ayrıca karşılaştırmadan sonra da yanıt bulamayan soruları soru listesinden çıkarmak ilkesi izlenmiştir.
4. Genel ve yüzeysel karşılaştırma: burada sorunlu ve başanlı görünen yerlerin belirlenip ilerki aşamalarda daha ayrıntılı incelemek üzere işaretlenmesi amaçlanmaktadır.

5. Olumlu noktaların karşılaştırmalı olarak kağıda dökülmesi.
6. Olumsuz noktaların karşılaştırmalı olarak kağıda dökülmesi.
7. Olumlular listesinin incelenip elemelerin ve yorumların yapılması.
8. Olumsuzlar listesinin incelenip elemelerin ve yorumların yapılması.
9. Her iki listenin de ayrı ayrı kendi içinde sınıflandırılması, eleştiri kategorilerine göre listelenmesi.
10. Olumlular ve olumsuzların karşılaştırılıp birbirlerine göndermeler yapılması: burada birbirinin kanıtı olabilecek, birbirlerinin önemini artıracak ya da azaltacak, aralarında kategorik ortaklık bulunan, çevirmenin tutarlılığına ilişkin ipuçları veren örneklerden çeşitli listelerin yapılması olanaklıdır.
11. Sayısal verilerin belirlenmesi.
12. Değerlendirme açılarına göre bulguların toplanıp genel saptamaların yapılması, saptamaların örneklendirilmesi.
13. Saptamaların ve örneklerin eklemlenerek kağıda dökülmesi, eleştiri metninin hazırlanması.

Çevirmenin başarısını nesnel olarak aktarabilmek için olumlu ve olumsuz noktaların sayısal oranlarının belirlenmesi gerekiyordu. Eleştiri metninin kısalığı gözönüne alınırsa sayısal verileri belirlemek için sondaj yöntemine başvurmayı gerektiren bir durum yoktu. Bunun yerine doğrudan tüketici tarama yoluna giderek mutlak sayılar belirlenmiştir. Kategorilere göre işlem gören sayılar, ilk taramada elde edilen

geçici nitelikteki 200 kadar eleştiri biriminin işlenmesi sonucunda elde edilmiştir. Bu aşamanın sonunda kimi eleştiri birimleri birden çok kategoride yer alabilirken kimi birimler de hiçbir kategoriye sokulamadığından daha fazla işlenmemiştir. Sayılar tek başına dayanak oluşturamayacaklarından, önem dereceleri, birbirlerine güçlendirici ve zayıflatıcı etkileri de belirlenmeye çalışılmış ve sayısal verilerin yorumlarına gidilmiştir. Ancak doyurucu bir değerlendirme den sözedilebilmesi ve sayıların eleştirmene bir ölçü verebilmesi için gerekli olan karşılaştırma olanağına sahip olmadığıımızdan sayılardan sınırlı ölçüde yararlanılabilmekmiştir.¹¹

Gerek çalışmanın daha verimli sonuçlara gidebilmesi gerekse eleştirinin okur tarafından daha kolay izlenebilmesi için eleştiri birimleri kendi aralarında sınıflanarak belli kategoriler oluşturma yoluna gidilmiştir. Çalışmanın sayısal verilerle çalışabilmesinin ön koşulunu da kategorilerle çalışılması sağlamıştır. Bu çeviri eleştirisinde yeralan değerlendirme kategorileri, önceden belirlenmemiş, metnin incelendiği ilk adımlarda saptanan sorunlardan hareketle ve ulaşılmak istenen hedefler dikkate alınarak eleştiri süreci içinde belirlenmiştir. Bu çalışmada yeralan toplam 10 kategori birbirleriyle çeşitli türden ilişkiler içindedir. Bunlardan kimi eşdüzlemli ve birbirini bütünleyen nitelikte, kimi ise birbirinden yalıttıktır. Ayrıca bunlardan bazıları bir üst kategoride birleştirilebileceği gibi, daha alt kategorilere de bölümlenebilir. Kategorilerin bu biçimde saptanması tek seçenek değildir elbette, ama burada metnin ve ulaşılmak istenen hedeflerin gereklerine en uygun görünen

seçim yapılmaya çalışılmıştır.

Bütüncesi 16 sayfalık bir metin de olsa, bir çeviri eleştirisinde mutlak anlamda tüketicilik savı geçerli olamaz. Değerlendirme açılarının sınırlanamaz oluşu, kategorilere eklemelerin kolaylıkla yapılabilir olması, ele alınan sorunların birbirleriyle çeşitli açılardan ilişkileri ve başka alanlardaki uzantıları vb. düşünülürse mutlak tüketiciliğin sonsuza giden bir uğraş olduğu ortaya çıkar. Bu çalışmada mutlak bir tüketiciliğe ulaşılmaya çalışılmamıştır. Eleştirinin bütün olarak belli bir dengeyi koruması istendiğinden, ayrı bir kategori oluşturmayacak ağırlıktaki sorunlar (sözelimi dilbilgisel kategori olarak zaman sorunu) işlenmemiştir. Ayrıca tüketici olmak için eleştiri metninin sınırsız uzamasına izin verilmemiş, azalan verim yasası gözönünde tutularak kimi eleştiri birimleri açıklamasız olarak verilmiştir. Bu örneklerde yeni sorunlar sözkonusu olsa da ağırlık yinelenmededir. Tüketiciliği isteyerek ya da istemeden engelleyen bu nedenlere karşın bu çalışmanın tüketicilik yönelimli bir çeviri eleştirisi olduğu söylenebilir. Tümdengelim yöntemine ağırlık veren ve bu nedenle çıkış noktası olarak aldığı belirli sorunlardan hareketle eleştiri konusu metnin yalnızca belirli noktalarıyla ilgilenen karşıt eğilimli bir çeviri eleştirisinin de olanaklı olacağı düşünülürse, bu çalışmanın tüketicilik yönelimi daha iyi ortaya çıkacaktır.

Metnin kısalığı tüketicilik sorunundan bağımsız olarak ikinci bir sonuç daha getirmiştir. Uzun bir metinde tüketicilik yönelimiyle bağdaşabilecek sondağ tekniğini burada kullanmak

gerekmemiş, bunun yerine tüketici tarama yolu izlenebilmiştir. Bazı açılardan sondaja ya da taramaya başvurma arasında sonuç bakımından fark olmamaktadır, ancak sözgelimi belli bir ögenin metin boyunca nasıl değişimler gösterdiği gibi bir değerlendirmeyi sondaj yöntemiyle gerçekleştirmek olanaksızdır.

Çeviri eleştirisinin hangi sonuçlara nasıl ulaştığının kolay görülebilmesi ve eleştirinin okuma aşamasında kolay denetlenebilirliğini sağlamak için eleştiri metninde belli özelliklere dikkat edilmiştir. Bu amaçla eleştiri birimleri karşı etkenler bulunmadığı sürece tekörnek kılınmaya çalışılmış, herbir kategori içinde genel değerlendirmeye temel oluşturmak üzere toparlayıcı değerlendirmelere gidilmiştir. Ayrıca sorunun ve çıkarımın niteliği gerekli kıldığında eleştiri birimlerinin seçenek çözümleri verilmiştir. Eleştiri birimleriyle ilgili alıntılar yapılırken, değerlendirmeye ilintili olan dilsel çevre eksiksiz olarak verilmeye çalışılmış, aşırı uzun alıntılar gerektiği durumlarda da bağlam özetlenerek aktarılmıştır. Eleştiri metni kaynak dili bilmeyen okur için de yararlanılabilecek biçimde düzenlenmiştir. ama eleştirinin işlevliliği için istenen birşey olan okurun tam katılımı, ancak kaynak dil bilgisiyle sözkonusu olabilecektir.

4. EREK METNİN BAĞLAMI

Çeviri eleştirisini verimli kılmanın koşulları arasında, çeviriyi süreç olarak yeniden üretmek te sayılabilir. Neden-

sellik bağlarının kurulabilmesi, saptamalardan çıkarımlara ve yargılara geçilmesi önemli ölçüde bu koşula bağlıdır. Çevirinin yorumunun yapılarak çeviri sürecinin yeniden üretilmesi, iki bütünleyenin buluşturulmasına bağlıdır. Bu bütünleyenlerden ilkinin, doğrudan doğruya ürün, yani erek metnin üzerinde yapılacak saptamalar, ikincisini ise erek metni çevreleyen bağlam oluşturmaktadır. Ülküsel bir erek metin bağlamı içinde yer alması gereken öğeler arasında başlıca şunları sayabiliriz.

1. Çevirmenin kişiliği, geçmişi ve diğer çevirileri.
2. Çevirmenin toplumsal ve kültürel koşulları.
3. Çevirmenin somut amaçları.
4. Çevirmenin çalışma koşulları.
5. Erek dilin sözkonusu dönemdeki durumu.
6. Ülkenin çeviri geçmişi ve toplumsal çeviri deneyimi.
7. Sözkonusu dönem okurunun durumu

Erek metin bağlamı çeviri eleştirisi için önem taşımasına karşın, çeviri eleştirilerinin genel sorunu, bu bağlamın çok kez oluşturulamamasıdır.

Bu çalışma da saptamaların değil, ama değerlendirmelerin ve yargıların önündeki bir engel, çevirinin yapıldığı dönem ve koşullar hakkında bilgilerin yetersizliğidir. Bağlam çalışması kaynak yetersizliğinden ötürü çok sınırlı ölçüde yapılabilmektedir. "Tercüme" dergisine yön veren düşüncenin çeviriye verdiği önem, çeviriden bekledikleri ve çeviri sorunlarına yaklaşımı genel hatlarıyla kaynaklardan çıkarılabilmektedir,¹² ama o dönemde çeviriyle uğraşan kadroların nitelikleri, çeviri kuramında geldikleri düzey, çevirmenlerin çe-

viriye ayırdıkları zaman, çeviri deneyimleri, çalışma koşulları gibi konularda edinebildiğim bilgiler bağlamın kurulmasına katkıda bulunamayacak kadar önemsiz olmuştur. Bağlam çalışmasının en önemli öğelerinden birini oluşturan dilin durumunun incelenmesi ise başlı başına bir uzmanlık sorundur ve bu konuda özel bir araştırmaya gerek duymadan kullanılabilecek hazır bilgi bulmak oldukça güçtür.

Erek metni çevreleyen bağlamı kurma çalışmasında, ayrıca araştırma yapmayı gerektirmeden hazır veri sunan kaynak sayısı oldukça az olmuştur ve bu konuda yararlanabildiğim kaynaklarda derin bir araştırma ya da dönemi belgeleme olmaktan çok izlenim aktarma niteliğindedirler.¹³ O dönemin çeviri dünyasına ilişkin bilgi edinmemi sağlayan en önemli araç "Tercüme" dergisinin kendisi olmuştur. Dergide çıkmış olan kuramsal yazılar, çeviri eleştirileri, çeviriler ve yabancı kaynaklı kuramsal yazılar üzerinde yaptığım, yer yer ayrıntılı ama genelde sınırlı inceleme, bu çeviri eleştirisinin daha kararlı ve daha geniş kapsamlı olmasını sağlamıştır. Buna karşın burada metin ötesi bağlamın çok sınırlı ölçüde kurulabilmiş olduğunu söylemek gerekmektedir.

Bağlamın istenilen düzeyde kurulamaması, çevirinin süreç olarak yeniden üretilmesinde de yetersiz kalınması sonucunu getirmiştir. Dolayısıyla çeviri daha çok ürün olarak incelenmiştir. Çevirinin ürün olarak incelenmesi, eletiride saptanan bir sorunun, bağlama ilişkin veriler eksikliğinden ötürü daha fazla işlenememesi anlamına gelmektedir. Bu durumda belli noktaların çevirmen açısından olumlu mu yoksa olumsuz mu değerlendirileceği zaman zaman belirsiz kalabilmek-

tedir. Bağlam verilerinin yetersizliğinin eleştiri üzerine yapacağı etkiyi azaltmak için ürün içi ilişkilerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Tek bir örnekte verilemeyen bir karar, başka örneklerle birlikte değerlendirme yapıldığında bazan verilebilmektedir. Her eviri eleştirisi için önemli bir sorun olan metin ötesi veri yetersizliğinin önemi bu yolla azaltılmaya çalışılırken, bağlamdan da kurulabildiği ölçüde yararlanılarak en kapsamlı değerlendirme gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

5. ÇEVİRİ ELEşTİRİSİ İÇİN KAYNAK METNİN YORUMU

Kaynak metnin yorumu çevirmen için olduğu kadar eviri eleştirmeni için de zorunlu bir çalışmadır. Kaynak metin, bütünü içinde, ait olduğu döneme yerleştirilmeden, yazarı tanınmadan eviri eleştirisi için biliniyor sayılamaz. Aşağıda "Danton'un ölümü"nn, belli kaynaklara dayanılarak bir yorumu sunulmaya çalışılmıştır. Böylece ileride yeralan eleştirilere de ışık tutma ve dayanak sağlama amaçlanmıştır.

Kaynak metnin aşağıda yeralan yorumu geniş tutulmuştur, ama tketicilikten de çok uzaktır. Kaynak metnin tüketicisi bir yorumunu vermek, burada ayrı bir çalışmaya sapılmasına neden olacağı gibi, anlamlı bir yönelim de olmazdı. Kaynak metnin yorumu burada, öncelikle çevirinin eleştirisine hizmet ettiğinden, çevirinin içerdiği ya da çözebildiği sorunlarla ilintisi ölçüsünde gerekli bir çalışmadır. Burada amaçlanan kaynak metnin herhangi bir yorumu değil, eviri eleştirisi için yorumudur.

P.N. Boratav çevirisine koyduğu bir dipnotla Büchner'i kısaca tanıtmak ve dramın özet bir yorumunu vermek istemiştir. Burada Büchner'in dünya ve tarih görüşüyle "Danton'un Ölümü" arasındaki dolaysız bağdan sözedilerek dramda Büchner'in görüşlerinin oyun kişilerinin ağzından dile geldiği belirtilmektedir. "Denilebilir ki romantik devirde yaşamış olan Georg Büchner içtimai ve tarihi determinizme dramda ifade vermek suretiyle realist tiyatronun vasfını taşıyor."¹⁴ Temelde bu yorumdan farklı bir yaklaşım içermeyen aşağıdaki saptamalarla konuyu biraz daha ayrıntılı olarak ele almak ve çeviriyle bağlantısını kurmak istiyorum.

G. Büchner'in ürünlerini verdiği 1830 lu yıllar alman klasisizminin son yıllarıdır. Bu yıllarda romantik ve aydınlanmacı dönem de artık geride bırakılmış ve alman idealizmi kendi doruğuna ulaşmıştır. Büchner daha bu yıllarda idealizmin anti-tezini oluşturarak çağının ötesine geçer, yeni biçimlere ve yeni anlatım olanakları yaratmaya yönelir. Büchner'in ilk sorunu gerçeği vermektir, gerçeği ülküselleştirip "güzel"i vermeye çalışmaz. Tersine gerçeğin kendisini, "çirkin"i yansıtır yapıtlarında. Bu yüzden Büchner'e gerçekçi yazar gözüyle bakabiliyoruz.

Büchner, idealizmin sürdürdüğü antik tiyatro geleneğinin sıkı kurallarını yıkarak gerçekçi sanat anlayışına uygun biçimleri geliştirir. Dramda biçim değişiklikleri sözkonusu olduğunda en çok önem verilen noktalardan biri Büchner'in antik tiyatronun üç birlik kuralı karşısındaki tutumudur.¹⁵ Buraya bu konuda en özet biçimiyle şu saptamalar aktarılabilir:

1. Büchner'de tek bir eylem yoktur, çeşitli eylem kolları vardır.
2. Sahneler birbirine dramatik gelişmeyle bağlanmamıştır, sahneler arasındaki bağlantı anlatım öğeleriyle sağlanmıştır.
3. Diyaloglar, karşıt görüş ve tutumları biraraya getiren epik öğelerdir.
4. Gerilimi sağlayan şey dramatik gelişme değil, her bir sahnenin içinde bulunan karşıtların çatışmasıdır.

Bu özellikler Büchner'e soyut ve ülküsel olan "gerçek"i değil somut ve çatışmalarla dolu gerçekliği verme olanağı tanımıştır. Bu biçim özelliklerinden yararlanılarak sorular ortaya atılmış, fakat soruların açık seçik yanıtları verilmemiştir.

Bu biçim özellikleriyle bütünlük içinde olan bir diğer özellikler öbeği dil kullanımıyla ilgilidir. İncelemeler bu noktada da bize şu saptamaları vermektedir:¹⁶

1. Oyun kişileri ortak ve ülküsel bir dil değil, kendi kişiliklerini yansıtan bir dil kullanırlar.
2. Dildeki ton, mimik, jest, takılma, yineleme gibi, konuşucunun ruhsal durumunu aktarma yollarına başvurarak, dilin edilgen ve saydam bir araç olarak kullanılmasının ötesinde, etken ve ses düzleminde (gösteren düzleminde) anlatım gücüne sahip bir öğe olarak kullanılmasına gidilmiştir.
3. Dilin anlatım gücü, duyuşal dünya manzaralarıyla artırılmaya ve aşılmaya çalışılmıştır.

Dil kullanımı gerek sanat anlayışıyla ve kullandığı biçimlerle ilintisi açısından Büchner'in tarihsel konumuna, gerekse Büchner'in bir yazar olarak gösterdiği başarıya ilişkin değerlendirmeleri etkileme gücüne sahip olduğundan, çeviri açısından özel bir önem taşımaktadır. Çeviride verilebilecek yanlış bir karar, okuru dil kullanımında Büchner'i tanımamaya götürebilir.

Yukarıda söylenenlerin tümü Danton'un Ölümü için aynı derecede geçerli değildir. Büchner'in bu yapıtının önemli özelliklerinden biri, yazılanların 1/6'sının doğrudan doğruya belgelere dayanmasıdır.¹⁷ Bu bakımdan burada bir ana eylemden sözedilebilir. Ama drama temel özelliğini veren yine eylem değil, çeşitli sahnelerde çeşitli açılar altında karşıt düşüncelerin çatışmasıdır. Bu bakımdan sahneler birbirlerine zaman cetveli üzerinde sıralansalar da ana eylem aracılığıyla bağlanmazlar. Diyalogların rolü burada son derece artar. Diyaloglar aracılığıyla ortaya açık seçik bir soru atılır, ama hangi tarafın haklı olduğu tam olarak ortaya çıkmaz. Büchner'in Danton'a sempati duyduğu sezilir, ama karşı görüşün Danton'a yönelttiği suçlamalar da dayanaksız değildir.

Büchner'in sanatında insanın yalnızlığı, özgürlükten yoksunluğu, bir zorunluluğa boyun eğişi genel bir motiftir. Ama Danton'un Ölümü'nü diğer yapıtlarından ayıran belirgin bir fark vardır: Zorunluluk sorunsalı burada dram kişilerinin doğrudan hesaplaştıkları bir konudur. Gerek Danton, gerekse Robespierre hareketteki zorunluluğun bilincindedir. Danton zorunlulukla anlaşılmaya yanaşmayarak hareketsizliği yeğler,

buna karşılık Robespierre zorunlulukla kendi eylemini bütünleştirek tarihsel bir rol üstlenir.

Danton'un Ölümü, Büchner'in kendi siyasal deneyimi sonunda vardığı sentezin anlatımı olarak karşımıza çıkar¹⁸. Öznenin nesnel koşullara bağımlılığı, öznenin istencinin acımasızlığı önleyememesi, ödünsüz hümanizmin özneyi tarihin dışına iteceği düşünceleri "Danton'un Ölümü"nden çıkan sonuç olduğu kadar, Büchner'in kendi görüşleridir de.

Çeviri açısından ve çeviri eleştirisi açısından özellikle önem taşıyan dil kullanımı konusunda "Danton'un Ölümü"nde şu belirlemeleri yapabiliriz: Burada bireyler farklı bir dil konuşmazlar, ama bu ortaklığı geleneksele dönüş olarak almamak gerekir. Dildeki ortaklık gerçekte de bulunduğu için kişilerin dilleri onlar hakkında fikir verecek niteliktedir. Neden sonuç bağlantılarının kurulduğu tam bir mantığın varlığı, konuşanların eğitim görmüş kişiler olmaları, konuştukları dilden anlaşılmaktadır. Sözelimi Payne'in ders verir nitelikteki konuşmasının sonunu, "Quoderat demonstrandum" diyerek latince bir deyişle bağlaması bu yönde bir göstergedir. Danton'un dingin kişiliği, erdem savunucularına tepeden bakışı, yine Robespierre'in heyecanlı ve kararlı kişiliği konuşmaların içeriğinden çıkarılabileceği gibi, kullandıkları dilin niteliğinden de çıkarılabilmektedir. Kişisel tutuma gösterge oluşturan ve duygu değeri bulunan sözlere örnek olmak üzere birkaç alıntı yapılacaktır:

"der Sieg gegen das Vaterland" (S.322/26)

"..wir wollen keine Götzen.." (S.322/40)

"Freiheitsfreunde" (s.324/9)

"heroische Seelen" (S.324/28)

"himmlische Majestaet" (S.330/3)

Ya da kararlılığa örnek olmak üzere şu sözleri aktarabilirim:

"So erkläre ich denn.." (S.324/22)

"was liegt daran, ob sie nun an einer Seuche oder an der Revolution sterben" (S.326/12)

Saint Just'ın konuşmasında, insan ölümleri karşısındaki kayıtsızlığını ve soğukkanlılığını şu sözlerde buluyoruz:

"...zu einer Zeit, wo der Gang der Geschichte rascher ist, auch mehr Menschen ausser Atem kommen?"(S.326/18)

"...Jedes Glied dieses...Satzes hat seine Menschen getötet." (S.326/25)

Tüm bu örneklerde sözün içeriği dışında, çağrışımlar ve duygular yükleri, konuşucunun konu karşısındaki tavrını gösteren bir anlatım gücüne sahiptir. Bu özellikler çeviride önem kazanmaktadır, çünkü bunlar belli ölçülerde yorum gerektiren, kolayca gözden kaçabilecek ve aktarılması güçlük yaratan özelliklerdir. Başarılı bir çeviriden, görülen içeriğin dışında bu özellikleri de koruması beklenmelidir.

Danton'un Ölümü, kültür farklılıklarının neden olduğu bir çeviri güçlüğü ya da çevrilemezlik içermemektedir. Kültür farkı olarak değerlendirilebilecek olan sözgelimi Pelias'ın kızlarıyla ilgili benzetme, bir çeviri güçlüğünden çok okuma güçlüğü yaratmaktadır. Çevirmenin titizlikle koruması gereken birkaç yabancı öge arasında şunları sayabiliriz: "Bürger", "Mitbürger", "Republik", "Freiheit". Bu ögelerin düzenlamaları

bize yabancı değildir, ama metinde vazgeçilmez bir ağırlığı olan duygu yükleri bize yabancıdır. Bu ögelerin çevirisi de özel bir sorun yaratmamakla birlikte, çevirmenin bu ögeleri koruması, verilmesi gereken önemli bir karardır.

Yapıtın alımlanmasında büyük önem taşıyan metin kurgusu ve çerçeve biçimler, bu metinde çevirinin niteliğinden etkile-
necek özellikte değildir. Çünkü dildeki bir kavramın ya da bir sözün taşıdığı çağrışımların yıkabileceği duyarlı bir denge üzerine kurulmuş değildir. Büchner'in metninde, dil kullanımı, yukarda belirtilen ikinci bir işleve sahip olma-
sına karşın, ağırlıklı olarak dilin saydamlığı yönündedir. Bu bakımdan kurgu sorunu, çeviri eleştirisinin bir konusunu oluşturmayacaktır.

Burada çevirmenin, aktaracağı sahneleri seçerken ne derece doğru bir karar verdiği sorusunu ortaya atabiliriz. Çünkü seçim, doğru ya da yanlış, sonuçta bir bütün olan metnin yalnızca bir bölümü alınarak okura sunulmuştur. Yapıtın ger-
çekten anlaşılması isteniyorsa şu ya da bu parçasının değil, bütünü'nün okura sunulması gerekir. Burada ancak, yapılan seçimin yapıtın bütününe yaklaşan bir yorum olanağı tanıyıp tanımadığı sorulabilir.

Danton'un Ölümü'nde sahnelerin birbirine ana eylemle bağlan-
maması ve dilin saydam niteliği, buradaki parçalamanın yapı-
tın söylemine ters düşmemesini sağlamıştır diyebiliriz. Buna karşılık, Tercüme dergisinde yeralan bölümden yapıtın söy-
leminin çıkarılabileceğini söylemek güçtür. Gerçi gerek Saint Just'ın gerek Robespierre'in konuşmaları bu kişiler hakkında,

yapıtın bütününden çıkarılabilecek sonuçlara çok yaklaşan değerlendirmelere olanak tanımaktadır ve Danton'un bu kişilerin anti-tezi olduğu ortaya çıkmaktadır, ama Danton'un kişiliği bu bölümde oldukça kapalı kalmaktadır. Danton'un devrimin ilk önderlerinden olduğu, amacının devrimin daha fazla kan dökmesini engellemek olduğu, kendini suçlayanları küçümsediği bu bölümden kolayca çıkarılabilmektedir, ama Danton'un kendi sonu hakkında sahip olduğu öngörü, kendi görüşlerinin zorunluluk karşısında başarı şansına sahip olmadığına bilincinde oluşu, erdem karşısındaki tutumu gibi önemli noktaları bu bölümden çıkarmamızı sağlayacak yönergeler -varsa da- son derece zayıftır. Öte yandan Danton'un çevresinin tutumu, halkın tutumu ve içinde bulunduğu sefalet, Danton'un özel yaşamı vb. bu bölüme yansımamıştır.

Bu eksikliklerin bulunması yine de seçimin yanlış yapıldığı anlamına gelmemektedir. Seçimin ülküsel olduğu savı getirilemese de başka bir seçimin de başka eksiklikler içereceği ortadadır. Seçim ancak şu açıdan eleştirilebilir: Danton'un arkadaşlarının tanrı konusunu tartıştıkları 8. sahne, bütün içerisinde sahip olduğu öneme göre bu kısa bölümde daha fazla bir ağırlık kazanmaktadır. Bu ağırlık farkı okurun yanlış yönleneşine neden olma olasılığını içermektedir. Ama tüm bunları aşarak şu söylenebilir: Bilinçli bir okur, yorum yapmak için metnin bütününe isteyeceğinden, buradaki izlenimlerinin ve yorum denemelerinin geçici olduğunu bilir, böylece sözü edilen sorunların önemi iyice azalır. Ayrıca çevirmenin gözönünde tuttuğunu varsayabileceğimiz birtakım nedenleri de eleştiri olanaklarını daraltacaktır.

Boratav'ın çevirisi, dergide yer alan bölümün metnin tümünü eksiksiz temsil edememesinden bağımsız olarak, metnin doğru bir yorumunun önünde engel oluşturmamaktadır. Büchner'in yapıtının söylemine ilişkin saptamaların, erek metinden hareketle de yapılması için gerekli önkoşullar bulunmaktadır. Çevirinin kaynak metinle içerikte uyuşması bu özelliği sağlayabilmektedir. Metnin kurgu ve dil özellikleri, çok başarılı sayılmayacak bir çevirinin de yapıtın söylemini belli ölçülerde korumasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle çevirinin başarısı, zaman zaman anlamayı ve erek dilde anlatımı zorlayan parçalar üzerindeki incelemeden ve dildeki yanlışların erek dile aktarılabilip aktarılamadığından çıkarılabilecek bir değerlendirme olacaktır.

Sonuç olarak çevirinin, Georg Büchner'in bir yapıtını içerik yitimi olmadan türkçeye aktarmış olduğunu ve böylece Büchner'i türk okura tanıtmak, Büchner üzerine türk edebiyat eleştirmenlerinin inceleme yapmasını sağlama açısından işlevini yerine getirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Metnin içerdği sorunlar, bu işlevin yerine getirilmesine engel olacak ağırlık taşımamaktadır. Bu sorunlar metnin bütünü içindeki ağırlıkları da belirlenerek ilerde ele alınmıştır.

6. YAZAR-ÇEVİRMEN-OKUR-ELEŞTİRMEN

Çeviri eleştirisi, yazarla başlayan bir iletişim sürecinin son durağıdır. Ve son durak olduğu için de, önceki tüm aşamalar çeviri eleştirisinin değerlendirmesine açıktır. Bu nedenle çeviri eleştirisinde yalnızca yazar değil, çevirmen ve

okur da değerlendirme konusudur. Kaynak metnin yorumunu yapmış olan, çevirinin bağlamını kurmuş olan ve çeviri okurunu tanıyan eleştirmen, çeviri eleştirisini başlatma aşamasına gelmiştir.

Her çevirmen bir kaynak metin okuru olduğu gibi, her çeviri okuru da aynı zamanda gücöl bir eleştirmen ve her çeviri eleştirmeni de bir çeviri okurudur. Çeviri okurları izlenimleriyle, beğenileriyle erek metin karşısında bir değerlendirmeye giderler. Eleştirmeni herhangi bir okurdan ayıran özellik, eleştirmenin izlenimi aşarak ayrıştırıcı gözleme ve denetlemelere gitmesidir. İzlenimle çeviri eleştirisi yapılamayacağı ortadadır, ancak okur izleniminin de çeviri ve çeviri eleştirisi açısından bir değeri bulunmaktadır. Bu nedenle aşağıda eleştiri, "okur gözüyle" ve "eleştirmen gözüyle" biçiminde iki kola ayrılmış ve ilk izlenimlerin ayrıştırıcı incelemeyle olan kaynak ortaklığı sergilenmeye çalışılmıştır. Burada kaynak metin üzerine daha önce yapılmış olan bazı çalışmalar, erek metnin okunuş sürecini doğallıktan bir ölçüde uzaklaştırmıştır. Ama erek metnin okunması olabildiğince diğer çalışmaların önüne alınarak doğallığın belli ölçülerde korunmasına çalışılmıştır. Öte yandan ilk izlenimler temelinde yapılan bir değerlendirme, belli sorunların da saptanmasını getirdiğinden, ayrıştırıcı inceleme için yararlı bir kaynak oluşturmuştur.

Eleştirmen gözüyle erek metin incelemesi kategoriler temelinde gerçekleştirilmiştir. Kategoriler ayrı birimler oluşturmalarına karşın, sorunların ortaya atılmasında ve veri

sunulmasında karşılıklı ilişkiler sözkonusu olabilmektedir. Bu ilişkinin en çarpıcı örneğini veren kategori ise "üslup değerlendirmesi" olmuştur. Hatta üslup değerlendirmesi ayrı bir kategori olmaktan çok, diğer kategorilerin üslup açısından toplu değerlendirmesi olarak görülebilir. Bunun temelinde de doğrudan doğruya üslup olgusunun öz nitelikleri yatmaktadır.

Üslup konusu, yazın alanındaki bir çeviri eleştirisinin de-
ğişmez bir kategorisini oluşturmaktadır. Çevirmenin, yazarın
üslubunu verip veremediği, genelde kalan ve derine inmeyen
bir çeviri eleştirisinde bile bulunabilecek bir sorudur. Bu-
nun böyle olması doğaldır, ancak üslup konusunda yazınbilim-
de bitmeyen tartışmalar sürüp giderken, çeviri eleştirisi
hangi özellikleri üslup kapsamında değerlendirip üslup eşde-
ğerliliğini denetleyecektir? Üslup kavramı içinde, duyguları
ve tepkileri yansıtan dilsel öğeler (Ch.Bally), seçilen an-
latım biçiminin anlatılmak istenene uygunluğu (Kayser), ya-
zarın çağının dilinden saptığı noktalar (L.Spitzer), eşan-
lamlı görünen dilsel öğeler arasındaki seçim (Michel), söz-
lükbilimsel anlamdan somut anlama geçiş (Weinrich) vb. görü-
lebiliyorsa,¹⁹ üslubu metnin bütün olarak sahip olduğu özel-
liklerle bir tutmak gerekecektir. Ve dolayısıyla üslup soru-
nu her bir kategori içinde yeralacaktır. Kaynak metnin yoru-
mu çerçevesinde dile gelen üslup özelliklerinin çeviri açı-
sından denetlenmesi, bu nedenle tüm diğer kategorilerden
sonraya bırakılmıştır.

Okur gözüyle ve eleştirmen gözüyle yapılan eleştiriler kar-
şılaştırılarak iki yaklaşımın nitelikleri ve farkları üzeri-

ne çeşitli gözlemlerde bulunulabilir. Bu çalışmada böyle bir üst değerlendirme ayrıca yer almamıştır. Böyle bir değerlendirilmenin getireceği sonuçlar saklı kalmak üzere burada, çok belirgin bir özellik olduğu için şu saptamaya yer vermek istiyorum: eleştirmen gözüyle eleştiride nesnellik bir zorunlulukken okur gözüyle eleştiride korunması gereken şey öznel-lik olmuştur.

6.1. O k u r G ö z ü y l e E r e k M e t i n

Okuma aşamasında izlenim olarak saptanan noktalar şunlar olmuştur:

a. Dildeki yapaylık

Metinde dil yer yer rahatlarken birçok yerde de zorlanan ve kulağa yapay gelen bir ton kazanmaktadır:

"Ben Danton'u kendim gibi temiz biliyorum..." (S.323/1)

"Kanunun baltası bütün başlar üstünde sallanır." (S.323/16)

"Hakikat haline konmuş bu cümlelerin herbir unsuru birçok adamlar öldürmüştür." (S.327/25)

"...bizim Allah, yani en mükemmel mevcut olarak tasavvur ettiğimiz şey olduğunu kim söylüyor?" (S.331/9-10)

Bu türden tümce ya da sözlerle hemen her sayfada birkaç kez raslanabilmektedir.

b. Okumayı zorlaştıran yerler

Sonunda çoğunlukla, ne anlama geldiği ortaya çıksa bile genelde zor bir okuma gerçekleşmektedir. (Bunun nedeni ilerki aşamalarda büyük ölçüde ortaya çıkmıştır. Yorum yanlışları

vurgu kaymaları ve anlam kaymaları burada önemli rol oynamıştır.) Bu saptamanın örneklenmesi uzun alıntılar gerekterdiğinden, örneği buraya aktarmak yerine metin içindeki yerini göstermekle yetinmek istiyorum:

(S.329/18-34)

(S.327/10-33)

c. Anlamlandırılamayan tümceler

Çeviride az sayıda anlamlandırılamayan tümce bulunmaktadır:

"Birkaç adamın lehine gözetilen bu farkın manası nedir? Bazılarının kendilerine ve dostlarına ibzal eylediği me-dih ve senalardan bana ne? Yalnız, tecrübe bunlardan ne-yi hatırlamamızda tutmamız icap ettiğini bize öğretti. Biz bir adamın şu ya da bu vatanî vazifeyi ifa eylemiş olup olmadığını sormuyoruz; biz o adamın bütün siyasi hayatını tetkik ediyoruz." (S.323/30-36)

Bu sözleriyle Robespierre, Danton'u savunan kişilere karşı çıkmakta ve devrimin istisna tanımayacağını savunmaktadır. Altını çizdiğim tümceden ise bir anlam çıkmamaktadır. Dilin olanakları biraz zorlanarak şöyle bir anlam oluşturulabilir belki: "birileri için ayrıcalık istendiğini daha önce de gördük ve bunların ne anlama geldiğini artık biliyoruz". Gelgelelim böyle bir anlam sözkonusuysa da "yalnız" sözcüğü (ister "ama" ister "sadece anlamında olsun) bağdaştırılamaz bir öge durumundadır.

"Danton'un Lafayette'ten, Demouriz'den...fazla nesi var? Bu adamlar hakkında neler söyleniyor? Danton için de neler söylenemez?" (S.325/2-5)

Bu alıntı da Robespierre'in aynı konuşmasından yapılmıştır. Burada Danton'un, diğer sayılan kişilerden farklı olmadığının bir yinelemesi olarak, "diğerleri için söylenen herşey, Danton için de söylenebilir" anlamı mı vardır, yoksa daha uzak bir anlam mı gizlidir? Herhangi bir okurun davranışı, bu tümce üzerinde daha fazla durmayıp okumayı sürdürmek olacaktır herhalde.

Bu iki tümcede içerik eşdeğerliliği sorunu olduğu daha sonraki incelemelerde anlaşılmıştır. Metinde bu türden 6 tümce daha bulunmaktadır. Anlamlandıramamanın sözkonusu olduğu bu 8 tümceden bir bölümü çevirmenin dil ve yorum yanlışı olarak, bir bölümü de anlatım yetersizliği olarak belirlenmiştir. Tümcelerden birindeki anlamlandırma sorunu ise, aynı zamanda kaynak metinde görülmüştür.²⁰ Ayrıştırıcı incelemeden sonra da varlığını sürdüren bu sorunda, kaynak metinle erek metnin eşdeğerlilik taşıdığı saptanmıştır.

d. Yabancılaştıran öğeler

Metnin okunuşu sırasında sözgelimi "vatandaş" sözcüğünün bize yabancı bir anlam içerdiği anlaşılmaktadır. Sözcüğün insan ilişkilerini düzenleyici gücü erek metinden çıkarılabilmektedir. Metin içinde yoğunluk taşımayan bu tür öğelerin verilmesi, çevirmenden ayrıca bir çabayı gerektirmemiştir. "vatandaş" sözcüğünün yabancı niteliğinin yansıtılabilmesi için yakın bağlamın korunması, yani bu sözcüğün bir hitap biçimi olarak kullanılması yeterli olmuştur.²¹

Okur gözüyle eleştiride saptamalara temel olan şey ilk izlenimler olduğundan, bu aşamada ortaya çıkan sorunlar çeviri-

den kaynaklanmış olabileceği gibi okurdan da kaynaklanmış olabilir. Çeviriden kaynaklanan sorunlar ise, bir yanda kökü kaynak metinde bulunanlar, öte yanda çeviri aşamasında oluşan sorunlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Okur gözüyle eleştiri de sorunların bu ikinci ayrıma göre öbeklenmesi olanaksızdır. Yine bu eleştiri aşamasında ortaya çıkarılması olanaksız bir nokta, çeviri aşamasında oluşmuş olan ve erek metnin okunuşu sırasında saptanabilen sorunların, çevirinin başarısını ya da başarısızlığını ne ölçüde yansıtabildiğidir. Çünkü çevirideki sorunlar bunlardan ibaret olabileceği gibi, bu aşamada saptanamayan çok daha önemli sorunlar da bulunuyor olabilir. Bu nedenle çevirinin başarısı ya da başarısızlığı ve başarı derecesi ya da başarısızlık derecesi konusunda karar vermek için diğer incelemelerin sonuçlarına bakmak gerekecektir.

6.2. E l e ş t i r m e n G ö z ü y l e E r e k M e t i n

6.2.1. Çeviri Anlayışı

"Danton'un Ölümü"nde çevirmenin, çevirinin genelinde kaynak metne bağlı kaldığı yüzeysel bir bakışla gözlenebilmektedir. Bu tutumun bir değerlendirmesine girmeden önce niteliği üzerinde durmak istiyorum. Bu amaçla erek metni ikiye ayırmak gerekirse, bir bölümde çeşitli nedenlerle dönüştürümler yapılmış, öteki bölümde kaynak metne çeşitli düzlemlerde bağlı kalınarak simetrik çözümlere gidilmiştir. Aşağıda önce simetrik çözümler, sonra dönüştürümlü çözümler ele alınmıştır.

A. Simetrik Çözümler:

...gegründete Ursachen lassen mich fürchten, ...

...bazı esaslı saikler...ihtimalini düşündürerek beni korkutuyor.

(S.323/3-5)

"fürchten lassen" a karşılık olarak "korkuyorum"(etken)

çözümü de bir seçenek olarak düşünülebilirdi, ama çevirmen almancadaki edilgenlik kipini "korkutuyor" biçiminde türkçede de korumuştur. Sayılarını son derece artırabileceğimiz bu tür örnekler için şu belirlemeyi yapabiliriz: Simetrik çözüm ne herhangi bir sorun içermektedir, ne de olanaklı bir dönüştürüm karşısında görülür bir üstünlük taşımaktadır. Bu belirlemenin yapılabildiği örneklerde çevirmenin simetrik çözümü yeğlemiş olması çeviri anlayışı açısından önemli bir ipucudur. Ayrıca sayısal çokluk, bu durumun bir raslantı olmayıp üretken bir etmene bağlı olduğunu göstermektedir: bu etmen çeviri anlayışından başka bir şey olamaz. Bu örneklerde saptadığımız çeviri tutumundan hareketle, çevirmenin çeviri anlayışı için şöyle bir ön tez oluşturabiliriz: Çevirmenin eğilimi bağımlı çeviriyedir, somut durumun zorlaması olmadığı sürece çeviride simetriyi yeğleyecektir.

...was ihr gestern Chabot, Delanai und Fabre verweigert habt...

Dün Chabot, Delanai ve Fabre'a reddetti-
miniz şeyleri...

(S.323/29-30)

Bu örnekte simetri, yukardakinden farklı olarak sorun yaratmaktadır. "birisine birşeyi reddetmek" yanlış değilse de alışılmadık bir kullanımdır. Oysa kaynak dilde böyle bir alışılmamışlık sözkonusu değildir. Çevirmen burada "vermeği reddettiğiniz" ya da "tanımayı reddet-

tiğiniz" biğimlerini kullanmış olsaydı, erek metin düz-
leminde sorun yaratmayan bir çözüme kavuşmuş olurdu.

Ama acaba çevirmen, şu iki biçim arasında çeviri açı-
sından önemli bir fark mı görmüştür?

"... onlara vermeği reddettiğiniz şeyler..."

"... onlara reddettiğiniz şeyler..."

İkinci biçimin türkçede kullanılmıyor olması, birinin
günün birinde belli bir durum için kullanmayacağı an-
lamına gelmez elbette. Yeni ve alışılmadık bir kullanım
bazan yeni şeyleri dile getirebilir. Ama burada okur
açısından yeni bir anlamın çıktığı söylenemez. Yine de
örnek tek başına ele alındığı sürece, burada çevirmenin
yanlış bir karar verdiğini ya da istemeden bir çeviri
yanlışına düştüğu sonucuna varılamaz. Çünkü çevirmen
burada Schleiermacher'in ya da Benjamin'in savunduğu
türden bir çeviri anlayışını seçmiş olabilir.²² Yani eğer
böyle bir olasılık geçerliyse, çevirmen somut metindeki
anlama sorunlarını önemsemeyerek diller arasında biçim
aktarımı yoluyla anlamsal bir alışverişi amaçlamış de-
mektir. Bu anlayışta çevirilerin de yapılmış olması ve
bu çevirilerin kültür tarihinin değerleri arasında yer-
alıyor olması, başka hiçbir neden olmasa bile, çeviri
eleştirmeninin böyle bir çeviri anlayışı karşısında
yargılayıcı olmamasını gerektirir. Gelgelelim çeviri-
nin bütünü gözönüne alındığında, benzer örneklerin ar-
tırılabilmesine karşın, yukarda sözü edilen anlayışın
izin vermeyeceği çözümler ve dönüştürümler bulunduğu
gözlenmektedir.

Man stellt sich, als zittre man. Aber ich sage euch, wer in diesem Augenblick zittert, ist schuldig; Denn nie zittert die Unschuld vor der öffentlichen Wachsamkeit.

Herkesin dehşetten titrediği iddia olunuyor, fakat ben sizlere söylüyorum; şu anda kim titriyorsa, suçludur. Zira umumi uyanıklığın karşısında masumiyet titremez.

(S.325/15-17)

Burada almancadaki anlam tam olarak verilmek istenirse şöyle bir karşılık yerinde olur: "gerçek şu ki" Gerçi bu karşılık da tam doyurucu değil, ama çevirmenin çözümünüyle karşılaştırıldığında, okur tarafından anlamlandırılabilme ve kaynak metindeki anlam ilişkilerini yansıtabilmek bakımından üstünlük taşımaktadır. Buna karşılık, burada sözkonusu olan anlam için "ben sizlere söylüyorum" biçiminin okur tarafından alımlanması durumunda kaynak metnin gerçek ve en eksiksiz çevirisinin yapılmış olacağı gibi bir sav yukarıdaki örnekte olduğu gibi çevirmenin genel tutumu içinde ele alındığında geçersiz olarak değerlendirilebilir.

Wir haben etwas Seelengrösse nötig.

Hepimizin biraz ruh büyüklüğüne ihtiyacımız var.

(S.325/25)

"ruh büyüklüğü" kulağa türkçe gelen bir kullanım değil. Bu sözü "yürek" imgesinden hareketle ya da "asalet" gibi bir sözcükten yararlanarak "türkçeleştirmek" denemesine gidilebilirdi, ama "Seelengrösse" sözünün yerini tutacak bir çözüme ulaşmak olanaksızdı. Bu örnek önceki iki örnekle aynı türden bir sorun içeriyor gibi görünse de, arada önemli bir fark vardır. Diğerlerinden farklı olarak burada, iki dilin kavramda benzemezliği

sözkonusudur. Bu farkı algılayan bir çevirmen, "kulağa türkçe gelen" bir söz seçmekle kavramdaki farkı veremediğini görecektir. Burada kültür farkının yarattığı ve kültür alışverişinde giderilmesi olanaklı bir kavram ayrımı sözkonusu olduğundan, çevirmenin, ilk okunduğunda okuru örgütsüz çağrışımlara götüren ve bu yolla onu yeni bir kavram arayışına iten bir çözüm getirmesi yerinde bir davranıştır. Ve başarı şansı çok daha sınırlı ve çok daha dar bir okur çevresine hitap eden diğer örnekteki tutumdan en azından uygulamada ayrılır. Ama tabii çevirmenin bu konuyu-çeviri uğraşı sırasında- bu kadar ayrıntılı düşünmesi beklenemeyeceğinden bu ayrımın farkına varmamış ve her iki türden örnekte de aynı çeviri anlayışıyla davranmış olabilir.

Männer meines Schläges sind in Revolutionen unschätzbar, auf ihrer Stirne schwebt das Genie der Freiheit...

Benim hamurumdaki adamların ihtilâller içinde pahası ölçülemez, onların alınlarında hürriyetin dehası âram eder!

(S.335/3-5)

Bu alıntıda iki ayrı eleştiri birimi yer almaktadır:

a) "in Revolutionen" için "ihtilaller içinde" karşılığını vermeyi simetrik bir çeviri olarak değerlendirmek gerekecektir, çünkü "in" sözcük düzleminde çevrilmek istense en yakın çözüm "içinde" olacak ve sözcük düzleminden metin düzlemine geçiş işlemi açısından kaynak metinle erek metin koşutluk gösterecektir. Ama burada özel bir amaç güdülmüyorsa bu çözüm kabul edilebilir nitelikte değildir. Belki akla ilk gelen çözümlerden olan "ihtilallerde" biçimi çevirmene uygun görünmediğinden, daha iyi bir çözüm olur düşüncesiyle bu seçim

yapılmış olabilir. Burada "ihtilâllerde" çözümünü kabul etmek de güç, ama "ihtilâl zamanlarında" gibi bir olanak, gerek anlam bakımından gerek okurca alımlanabilmesi bakımından uygun bir çözüm olurdu.

b) Burada imgedeki eşdeğerlilik simetrik çözümle verilebilmiştir. "Stirn" ve "alın" düzanlamaları ve imgesel anlamları arasındaki koşutluk iki dilde zaten varolduğu için buradaki simetrik çözüm çevirmenin özel bir çabasını gerektirmemiştir.

Sie haben die Hände an mein ganzes Leben gelegt, ...

Onlar ellerini bütün hayatımın üzerine koydular.

(S.335/12)

Yine imgesel bir kullanım, ama çeviri bu kez sorun içeriyor. "Elini birşeyin üstüne koymak" bu durum için türkçede kullanımı olmayan bir biçim. Buradaki anlamı yaklaşık olarak "kendi malı gibi görmek" sözüyle verebiliriz. Aslında "Hand" ve "el" sözcükleri imgeselliğe yatkın ve imgesel kullanımları birçok durumda uyuşan sözcüklerdir. Belki de bu genel yakınlık çevirmeni bu çözüme çekmiştir. İmgelerin çevirisi, çeviri anlayışının saptanması açısından önemli ipuçları verecek niteliktedir. Bu durumlarda özgür ve aslına bağlı çeviri anlayışlarının tutumları keskinleşir çünkü. Türkçeleştirmek isteyen çevirmen, özellikle imgelerde dönüştürüm zorunluluğu duyar, yabancıyı yansıtmak isteyen çevirmen ise imgeleri iyi bir fırsat bilir. Bu bakımdan buradaki simetrik çözüm anlamlı olabilir.

Die Revolution ist wie die Töchter des Pellas:sie verstückt die Menschheit um sie zu verjüngen.

İhtilâl Pellas'ın kızları gibidir; o, beşeriyeti gençleştirmek için parçalar. (S.327/37-38)

Burada bir çeviri güçlüğü yatmamasına karşın, çevirmenin uyarlamalara gitmediğini görmek bakımından bu örnek önem taşımaktadır. Kültürel yabancılık, özümlemenin yolu okurun araştırmasından geçeceğinden, bu örneklerde kolayca verilebilmektedir. Çevirmen, yabancılığı erek dilin olanaklarıyla az ya da çok bildik hale getirmek durumunda olmadığından, bu tür örneklerde yabancılığı korumak yerlileştirmekten daha kolaydır. Ayrıca "tercüme" dergisinin en tartışmasız amaçlarından biri yabancı kültürün tanıtılması olduğundan çevirmenin bu tutumunu çok doğal karşılamak gerekir. Derginin genel amaçlarına ve bu örneğe dayanarak varılabilecek çıkarım, çevirinin özgün metin olmadığı ve çevirinin "türkçe kaleme alınmış izlenimi vermesi" gerekmediğinin bilinciyle çeviri yapıldığıdır.

Simetrik çözümün çok sık yinelendiği bir yer de adılların kullanımıdır. Şu örnekler bunu göstermektedir.

Legendre scheint die Namen der Verhafteten nicht zu wissen. Der ganze Konvent kennt sie. Sein Freund Lacroix ist da-
runter.¹ Warum scheint Legendre das² nicht zu wissen? Weil er wohl weiß,³ dass nur die Schamlosigkeit Lacroix verteidigen kann.

Legendre mevkuffların ismini bilmez görünüyor; bütün Konvensiyon onları¹ tanır. Legendre'in dostu Lacroix'da onların² arasındadır. Legendre neden bunu³ bilmezlikten geliyor? Çünkü o gayet iyi biliyor ki Lacroix'yı ancak hayasızlık müdafaa edebilir.

(S.323/35-39)

Jetzt kennt ihr Danton -noch wenige Stunden, und er wird in den Armen des Ruhmes entschlummern.

Şimdi Danton'u tanıyorsunuz, birkaç saat daha...Ondan sonra o, şöhretin kollarında can verecek.

(S.335/36-37)

Ich habe auf dem Marsfelde dem König-
tume den Krieg erklärt, ich habe es am
10. August geschlagen...

Ben Mars meydanında krallığa harp ilân
ettim, onu 10 Ağustosta münhezim ettim
...

(S.335/16-17)

Sayısını çok artırabileceğimiz bu örneklerdeki simetrik çö-
zümler, birinci örnekteki 1 ve 3 numaralı adıllar dışında
sorunludur. Bir kısmında salt kullanım biçimi açısından, bir
kısmında ise vurgu farkı yarattığından dolayı sorunların
varlığından sözedebiliriz. Çeviri açısından adılların özel
bir yerinden sözedebiliriz. Adıllar metin içi bağlantıları
veren ögeler olduğundan erek dilin yasalılığından en çok et-
kilenecek ve çevirinin son aşamasında belirlenecek ögeler-
dir. Bu nedenle buradaki -sorun yaratan- simetriler, ancak,
aslına bağlı çeviri anlayışının en ödünsüz biçiminin ürünüy-
se yargılamamanın dışında bırakılabilir. Oysa giderek daha çok
ortaya çıktığı üzere, incelediğimiz çeviride tek yaklaşıma
dayanan aşırı bir tavır yoktur. Bu saptamanın kesinleşmesi
durumunda, adıllardaki bu sorunlar, çevirmenin başarısızlığı
ya da yanlış kararlarının ürünü olarak belirlenmelidir.

B. Dönüştürümlü Çözümler

Simetrik çözümlerin bu denli geniş bir alanı kaplamasına
karşın çeviride çeşitli durumlarda ve çok sayıda dönüştürü-
mün de gerçekleşmiş olduğunu görüyoruz. Çeviri anlayışını
tam olarak ortaya çıkarabilmek için bu dönüştürümlü çözüm-
lerin de incelenip simetrik çözümlerle karşılaştırılması
gerekmektedir. Dönüştürümlü çözümlere şu örnekler verilebi-
lir:

Bu çözümün yerine "beşeriyetin adımları çok ağırdır" denseydi kaynak metne simetrik bir çözüm elde edilirdi. ve bu seçeneğin şu ya da bu açıdan yanlış olacağını söylemeyi gerektiren bir neden görülmüyor. Çevirmen kendi çözümünü seçerken, kuşkusuz bu çözümü de düşünmüştür ve -önemli ya da önemsiz- herhangi bir nedenle bunu seçmemiştir. Seçimi, anlık duyumsama, kişisel bir beğeni, metnin akışındaki küçük bir etken vb. belirlemiş olabilir. Ama bu örnek için şu noktaya da dikkat çekmek istiyorum: "adım atmak" türkçede neredeyse parçalanmaz bir bütündür, bu nedenle çevirmen üzerinde, erek dilin gereğini yerine getirme yönünde bir baskı oluşturmaktadır. Çevirmenin buradaki seçiminde bu farkın da rolü olmuştur büyük olasılıkla. Tüm bunlar çevirmenin kendini bir an bile olsa yazarın yerine koyduğu anlamına gelir. Bu örnek, simetrik çözümlerdeki birinci örneğin değerlendirilmesinde oluşturulan ön tezin en azından ödünsüz geçerli olmadığını göstermektedir. Seçime yolgösterici belirgin etkenlerin bulunmadığı durumlarda genellikle simetrik çözüme gitmiş olan çevirmen, bu tutumunu zaman zaman değiştirdiğine göre, bu sorunu ağır bir baskı haline getirmemiştir. Kendini sürekli denetlememi belli ölçüde böyle bir dalgalanmaya yolaçacaktır.

Burada başarılı bir dönüştürümle karşı karşıyayız. Burada gidilecek simetrik bir çözüm, önceki bölümde sorunlu olduğundan belirttiğim türden bir örnek yaratırdı. Böyle bir sonuçtan kaçtığına göre söz konusu durum çevirmen için istenen değil istenmeyen bir sonuçtur. Buraya dayanarak, daha önceki simetrik çözümlerdeki sorunların bilinçli bir yönelimin değil başarısızlığın ürünleri olduğunu ileri sürebilir.

Aber wenn es dergleichen Seelen in dieser Versammlung gibt, so gibt es in ihr auch heroische.

Fakat eğer bu mecliste buna benzer ruh-
lardan varsa, kahraman ruhlar da yok
değil.

(S.325/28-29)

Burada 2 eleştiri birimi bulunmaktadır:

a) İlk eleştiri biriminde olumlu anlatım olumsuzun olumsuzuyla karşılanmış: "... yok değil". "var" biçimiyle aynı sonuca gelse de arada belirgin bir vurgu farkı vardır ve bu durumda bu dönüştürüm yerindedir. Ama zorunlu değildir.

b) İkincisi eksiltmeyle ilgilidir. Kaynak metinde "dergleichen Seelen.... auch heroische" dilsel biçimindeki eksiltme, türkçenin aşılması son derece güç yapısal özelliklerinden ötürü erek dilde verilemeyecek niteliktedir. Buradaki dönüştürüm diğer birçok soruna göre çok daha zorunlu bir nitelik taşımaktadır. Ama simetrik örnekler bölümünde değinilen adıl kullanımında da bu ölçüde bir zorunluluktan sözedilebilir.

Ich nehme mit einem geringeren Vater vorlieb; wenigstens werd ich ihm nicht nachsagen können, dass er mich unter seinem Stande in Schweinställen oder auf den Galeeren habe erziehen lassen.

Ben kendi hesabıma, daha basit bir babayı tercih ederim, hiç olmazsa böyle-sine "beni domuz şırlarında veya forsa gemilerinde büyütmek şanına yakışır mı?" diye söylenmek lüzumu kalmaz.

(S.331/36-38)

Bu konuşmalar tanrı tartışmasının devamıdır ve burada

"basit baba" tanrının, yani "basit olmayan babanın"

karşıtıdır. Bu alıntıda varolan çok sayıdaki eleştiriri biriminden yalnızca birini burada ele almak istiyorum.

"şanına yakışır mı" biçimindeki dönüştürüm iki açıdan başarılıdır:

1. Kaynak metindeki duygu ve düşünceyi iyi yansıtmaktadır.

2. Dönüştürümün gerekleri tam olarak yerine getirilmiştir. "Stand" sözcüğünün anlamını tek bir karşılıkla tam olarak veremiyoruz, ama "makam" sözcüğü bu durum için iyi bir karşılık olarak alınabilir. Ve bu çeviri temelinde iki dili karşılaştırdığımızda, almancadaki "unter seinem Stande" yerleşik biçiminin(burada bir idiom²³ söz-konusudur) türkçede bir simetrisi olmadığını görüyoruz. Bu nedenle idiomda bir simetri zaten olanak dışıdır.

Çevirmenin getireceği çözüm ister istemez salt bu metne özgü (dile değil söze ilişkin)²⁴ bir kullanım olacaktır.

Ama başka bir açıdan simetri söz konusu olabilirdi. Kaynak metne karşılık olarak "makam" sözcüğünden yararlan-saydı bir simetriden söz edebilirdik. Çevirmen böyle bir gereksimin duymamış ve daha kolay anlamlandırılabilcek bir çözümü başarıyla gerçekleştirmiştir. Çevirmenin çözümünün güçlüğü, dönüştürümün 3 düzlemde birden yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır:

1. Sözcük türü değişmiştir.
2. Soru biçimi kullanılmıştır.
3. Farklı bir düzanlamdan yola çıkılmıştır.

Das leiseste Rucken des Schmerzes, und
rege es sich nur in einem Atom, macht
einen Riss in der Schöpfung von oben
bis unten.

Acının en hafif bir ragesi, hatta ister-
se bir atomun içinde vuku bulsun, kâi-
natın tepesinden tırnağına kadar bir
yarıntı yapacak kudrettedir.

(S.333/4-6)

Aslında bu tümcenin anlamını tam olarak çıkarabilmek için daha geniş bir bağlamı gözönünde tutmak gerekmektedir. Ama konu aşağıda yine de bölümün toplu yorumundan yalıtılarak ele alınmıştır. Burada varılan sonuçlar üzerinde yorumun doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Çevirmen "Schöpfung" sözcüğünü "kainat" olarak çevirerek bir dönüştürüm yapmıştır (oysa iki sayfa önce aynı sözcük için "hilkat", "schöpfen" sözcüğü için de "yaratmak" karşılığını kullanmıştır). Burada yaratım olayıyla yaratılan şey özdeşleştirilmiştir. Çevirmeni bu dönüştürüme zorlayan bir dağılım vardır: "Riss in der Schöpfung von oben bis unten". Aynı dağılım türkçede verildiğinde, ("kâinatın tepesinden tırnağına kadar bir yarıntı") "hilkat" sözcüğünün "Schöpfung" sözcüğündeki esnekliği gösteremediğini saptayabiliyoruz. Çevirmende oluştuğunu varsayabileceğimiz bu doğrultuda bir izlenim, "kâinat" sözcüğünün yeğlenmesinin nedeni olabilir. Buradaki dönüştürüm sözlükbilim alanını değil gönderge alanını ilgilendirmektedir. Gönderge alanında gidilen bir dönüştürüm ise şu anlayışın varlığını gerektirir: aynı durum için kullanılabilecek anlatımlar birbirlerinin eşdeğeri olarak görülebilirler. Ve bu anlayış

"Özgür" çeviriyi savunanların dayandıkları temellerden biridir. Bu örneğin de belirgin olarak gösterdiği gibi, belli nedenlere bağlı olarak simetrik çözümlerden uzaklaşılabilir.

Etwa, weil einige betrogene Individuen und andere, die sich nicht betrügen liessen, sich um ihn reihten, um in seinem Gefolge dem Glück und Macht in die Arme zu laufen?

Belki, birkaç aldatılmış, birkaç ta aldatılmaya yanaşmayan şahıs, onun muvafakıyeti neticesinde ıkbale ve kuvvete kavuşmak maksadıyla, onun arkasında saf aldıkları için...

(S.325/6-8)

Yine çok sayıda eleştiri biriminin ıçerildiğı bir alıntıyla karşı karşıyayız, ama altı çizili bölüm tek eleştiri birimi oluşturmaktadır. Burada da dile özgü bir deyiş biçimi (idiom) sözkonusudur. Ve türkçede "in die Arme laufen" deyişine karşılık olacak koşut bir deyiş olan "kollarına atılmak" bulunmaktadır. Ve duygu yükünü vermesi bakımından, çevirmenin getirdiğı dönüştürümlü çözümden daha üstün bir çözüm olanağı sunmaktadır. Ama bu örneğe bakarak, çevirmenin, simetrinin üstünlüklerine karşın dönüştürümü yeğleyecek bir çeviri anlayışına sahip olduğunu ileri sürmek anlamsız olur. Burada ya bir gözden kaçma, ya yanlış değerlendirme, ya da anlık bir izlenimin etkisi söz konusu olabilir. İki ya da üç örneğini daha verebileceğimiz bu tür dönüştürümler erek metinde istisna oluşturmaktadır. Ama yine de denetimin çok sıkı olmadığını göstermek açısından da önemlidir.

...weil sie, wenn keine Schar von Mitschuldigen sie mehr versteckt, sich dem Licht der Wahrheit ausgesetzt sehen.

...kendilerini gizleyecek suç ortakları kalmayıverince hakikatin ışığı altında teşhir edilmiş olacaktırlar.

(S.325/26-27)

Burada almancanın yapısal bir özelliğinden (keine... mehr) türkçenin yapısal bir özelliğine (kalmayıverince) dönüştürüm yapılmış ve bu iki özelliğin işlevsel örtüşmeleri gözönüne serilmiştir. Bu örnekte çevirmenin, dillerin yapısal özelliklerinin veri kabul edip bir karşılaştırma ve eşleme yoluna gittiğini görüyoruz.

Bunların dışında çevirmen sık sık, bir dönüştürüm türü olan açışlamaya başvurmaktadır, aşağıdaki alıntı öbeği bunu örneklemektedir.

...urkräftige Glieder...

...taze, kuvvetli azalar...
(S.327/40)

vorhergehende

yakarda mülâhaza ettiğimiz
(S.329/30)

Das ist der Fels des Ateismus.

Bu Allahı inkarın, ateizmin kendisine
çarpanı parçalayan kayasıdır.
(S.333/3-4)

unwiderstehlich

mukavemetleri kıran
(S.325/37)

Vorrecht

evveliden kabul edilmiş hak
(S.327/25)

Bu açışlamaların sayısını iki-üç katına çıkarabiliriz, buna karşılık tartışmasız olarak saptanabilecek bir uyarlamaya raslamıyoruz. Yukardaki açışlamaların yerindeliğini, önem derecelerini ve somut biçimlerinin içerdiği sorunları bir yana bırakarak, çevirmenin açışlama yapma gereksinimi üzerinde durmak istiyorum. Açışlama bir açıdan özgün metne bağlılığı sağlarken, diğer açıdan özgür bir çeviri oluşmasını sağlar. Açışlama yoluyla düzanlamalar verilebilir, ama yananlamaları ve izlenim-

leri vermek sözkonusu olamaz²⁵ (yukardaki örneklerde de görebiliriz bunu). Açımlamayı teşvik eden gereksinimlerden belki en önemlisi anlaşılma istemektir. Çeviri, özgün metnin bazı değerlerini yansıtamasa da anlaşılır bir çeviri olacaktır. Ama bu tutum -uyarlamada olduğu gibi- kaynak metnin yerine başka bir metin koymakla değil, kaynak metnin yetersiz yansıtılmasıyla sonuçlanır. Bu da, çevirmenin anlaşılabilirliği ve bağlılığı birarada gözettiğine yönelik bir göstergedir.

Açımlamalara sık başvurmasına karşın Boratav'ın, kendi çevirisini kaynak metni tanıtıcı bir metin haline dönüştürmekten kaçındığını söyleyebiliriz. "Tercüme" dergisindeki bazı çevirilerdekinin tersine Boratav, çevirisinde amaçladığı anlamı açıklayan, çeviri seçenekleri sunan ya da çözümünü savunan dipnot ya da parantez açıklamalarına başvurmamıştır.²⁶ Erek metnin kaynak metni temsil etme niteliği böylece korunmuştur, açımlamalar karşı bir etken oluşturmuş olsa da.

Çevirinin yazım alanında taşıdığı yüklü sorunlar ilerde ayrıca ele alındığından burada getirilmemiştir. Adıllarda geçerli olan şeyler, yazım için belki de daha fazla geçerlidir. Dönüştürümün ve erek dilin yasalılığına boyun eğmenin en çok gerekli olduğu alanlardan biri olan yazım konusunda çevirmenin, birçok sorunları birlikte getirmesine karşın, kaynak metinle simetriyi büyük ölçüde koruduğunu görüyoruz. Ama buradaki tutum kararsızlığı ve simetrinin açtığı sorunlar, çevirmenin burada bilinçli bir seçiminden çok çözemediği sorunlarla karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Dönemin

koşullarından da büyük ölçüde etkilenmiş olan bu durum, çevirinin başarısız yönlerinden birini sergilemektedir, ama bu başarısızlıktan çevirmenin ne ölçüde sorumlu olduğunu belirlemek, dönemin koşullarını daha iyi bilmeden ve karşılaştırmalı çalışmalar yapmadan güçtür.

Yukarıda gerek simetrik, gerek dönüştürümlü çözümler için verilen örneklerden herbiri belli bir saptama öbeğini temsil etmektedir. Her örnekle aynı türden başka örnekler vermek olanaklıdır. Bu yolla raslantıların etkisi en aza indirilmeye çalışılmıştır. Sayıca belirleyici ağırlığı olan örnekler de belirtilmiş bulunmaktadır.

Kaynak metinle erek metin, tümce sınırları açısından birbirleriyle tam örtüşme içindedir. Burada yalnızca iki karşı örnek bulunmaktadır. Çeviride tümce sınırları, değişmez veriler olarak alınmıştır diyebiliriz. Bu alanda simetrinin sürekli korunması eşdeğerlilik açısından belirgin bir sorun yaratmamıştır gerçi, ama metin çevirmen tarafından türkçe oluşturuluyor olsaydı, aynı tümce sınırlarının elde edilmesi gerçek bir mucize olurdu. Belirgin bir sorun haline dönüşme de ritmi ve dil kullanımının rahatlığını sağlamak açısından farklı tümce sınırlarının oluşması kaçınılmazdır, böyle bir durumda. Kaynak metnin bir oyun metni olması ve bu nedenle çok uzun ve karmaşık yapıllı tümcelere fazla raslanmaması, simetrinin pek sorun yaratmamasına uygun bir ortam hazırlamış olsa da bu söylenen geçerlidir. Tümce kapsamında korunmuş olan bir diğer özellikte, her bir tümcenin tek tek öğelerinin yine o tümce içinde bırakılmış olmasıdır.

Yine birkaç karşı örneğin dışında bir tümceden diğer bir tümceye öge aktarımı yapılmamıştır. Bu verilere dayanarak, çevirmenin, tümce ve tümce üstü alanda, kaynak metnin koşullamalarını aşır türkçe duyumsama yoluyla çeviri yapmak gibi bir girişimde bulunmadığını söylemek olanaklıdır. Yine bu saptama da duyumsamanın çeviride genelde oynadığı sınırlı role işaret etmektedir.

Verilen örneklerden ve örneklerin değerlendirmesinden şu toparlayıcı saptamalar yapılabilir.

1. Çeviri anlayışına ilişkin yapılabilen her saptama için istisnalar bulunmaktadır.
2. Dönüştürümler, daha küçük dilsel birimlere inildikçe artmaktadır.
3. Simetriler, çözümü daha güç sorunlarda yoğunlaşmaktadır. Bu sorunlarda gidilecek olası dönüştürümler, daha fazla duyumsama ve daha fazla kendine güven gerektirmektedir. Bunun bir sonucu olarak da dönüştürümlerdeki başarı oranı daha yüksektir.
4. Gerek simetrik gerek dönüştürümlü çözümlere hemen her dilsel düzlemde raslanabilmektedir.
5. Benzer durumlar için sözkonusu olabilen iki ayrı tutum zaman zaman çeviri anlayışında tutarsızlığa neden olmaktadır.
6. Çevirmenin dil sorunları karşısındaki tutum çeşitliliği organik bir yapıda değildir. Simetrinin yoğunlaştığı yerler çoğunlukla yargının güçleştiği yerlerdir.
7. Yabancılaştıran bir dil kullanma hedefi yoktur. Yabancı kültürün, dilin bütününde temsil edildiği gibi bir yaklaşım

sözkonusu değildir.

Bu saptama ve değerlendirmeler bizi, Boratav'ın "Danton'un Ölümü"nde izlediği çeviri anlayışı konusunda belli sonuçlara götürebilecek niteliktedir. Öncelikle açık seçik olarak şunu belirtebiliriz: Çevirmenin gözden kaçırmadığı bir amaç, Büchner'in ve yapıtının yazınsal bir değer olarak türk okuruna aktarılmasıdır. Kaynak metin, yeni bir metnin oluşturulmasına hizmet eden bir çıkış noktası durumuna indirgenmemiş, çevirmen aktarıcı işlevini yaratıcı işlevinin önüne koymuştur. Yer yer yapılan dönüştürümler de erek metni kaynak metinden uzaklaştıracak nitelikte olmamıştır. Bu temel yaklaşımın dil sorunları karşısında yorumlanması ve çözüm yolları konusunda ise yer yer kararsızlık ve yetersizlik sözkonusudur. Çevirmenin, dil ile kültür arasında, çeviri sorunlarını çözecek düzeyde bir bağlantı kurmuş ve dilin çeşitli düzlem ve alanlarını bu bağlantı içinde bir yere oturtmuş olduğunu söyleyemiyoruz. Dönüştürüm ya da simetri seçiminde, ilk yaklaşımın geneldeki etkisinin yanında somut çeviri durumunun içerdiği güçlüğün niteliği ve derecesi belirleyici bir rol oynamıştır. Ve böylece ortaya, bir tablo oluşturamayan bir renk ve ton çeşitliliği çıkmıştır.

Boratav'ın çevirisinde, bir Luther, bir Andronicus, bir Hölderlin'in izlediği gibi,²⁷ türünün ödünsüz örneği olacak bir çeviri anlayışının bulunmadığı tartışma götürmez bir saptamadır. Yabancı değerlere duyulan saygıdan gelen genel bir yaklaşımın varlığı yanında, deyim yerindeyse "ideolojik" değil "pragmatik" bir tutum ortaya konulmuştur. "Pragma"yı

oluşturan etkenler arasında da, hedeflerin genelliği, dil sorunlarının yeterince açığa kavuşturulmamış olması ve çevirmenin kişisel yetenek ve sınırları yeralıyor olsa gerekir.

Buradaki çeviri anlayışını özetle,dilin türkçe işleyişini bozmadan özgün metne bağlı kalmak, biçiminde dile getirebiliriz. Dönemin koşulları gözönüne alındığında bu yaklaşım doğal karşılanmalıdır. Anadilin ileri ölçüde yabancılaştığı, yabancı dilin mantığının verilmeye çalışıldığı bir çeviriyi savunan Schleiermacher'in anlayışının o dönemde uygulanma olanağı bulamayacağı ortadadır, gerek türkçenin durumu, gerekse okurun alımlama gücü ve beklentileri böyle bir seçimin karşısına çıkacak ilk engellerdir. Öte yandan duyumsamaya ve ideler düzeyinde düşünmeye dayanacak bir çeviri yönteminin karşısına dönemin aydınlamacı ve akılcı yaklaşımı çıkacaktır. Bu genel koşullar ve genel hava Boratav'ın yöntem seçiminde rol oynamış olmalıdır.

Çeviri anlayışının belirlenmesi, çeviri eleştirisinde bir kategori getirmenin ötesinde belli bir eleştiri tabanı oluşturarak çeviri eleştirisinin bütünü içinde temel bir rol üstlenmektedir. Özellikle ikinci işlev, çeviri anlayışının türünün belirtilmesiyle yetinmemesi gerektirmektedir. İster özgür çeviri, ister bağımlı çeviri, isterse de pragmatik çeviri anlayışı sözkonusu olsun, bu anlayışın tutarlı izlenip izlenmediği, somut biçimi ve uygulanma başarısı önem kazanmaktadır. "Danton'un Ölümü"nde izlenen çeviri anlayışının temel sorunu da burada odaklaşmaktadır. Pragmatik olmak tek tip davranmama anlamına gelse de, belli bir tutarlılık,

benzer sorunlar karşısında benzer tutumları gerektirir ve bu da başarının önkoşuludur. Çeviri eleştirisinde, çeviri anlayışını ortaya çıkarmak gerekmektedir, çünkü çevirmenin somut çözümlerinin, çevirinin mantığı da dikkate alınarak değerlendirilmesi, görecelikten sıyrılmayı sağlayabilecektir. Ancak çevirmenin belli türden sorunlarda kesin bir tavır koyamadığı durumlarda, eleştirinin işi bir bakıma kolaylaşır, bir bakıma da güçleşir. Çünkü bir yandan değerlendirme bağımsızlığı elde ederken, öte yandan çevirmenin çeviri tutumunun nerelerde nasıl sonuçlara yolaştığını ayrıntısıyla saptayıp ona göre soruna yaklaşması gerekmektedir. "Danton'un Ölümü" de çeviri anlayışının bir dizge oluşturması açısından doyurucu olmayan bir çeviridir, bu yüzden genellemelerden çok ayrıntıları gözönünde tutmak gerekecektir bundan sonra da.

6.2.2 Anlama Sorunları

Çevirmenin metni okuma ve anlama aşamasında düştüğü bazı yanlışlar, erek metne de yansıdığı için ortaya çıkarılabilmektedir. Ama anlama yanlışı tanısını tam olarak koymak her zaman kolay olmamaktadır, çünkü aynı eleştiri birimi çeviri sürecinin daha sonraki aşamalarında doğan sorun ve dönüşümleri de içinde taşımaktadır. Bu güçlükten dolayı aşağıdaki saptamaların, anlama aşamasını eksiksiz ve fazlasız verdiği söylenemez, buna karşılık sorunun altında şu ya da bu ölçüde bir anlama yanlışı yattığı kesin olarak söylenebilmektedir.

Anlama yanlışlarını iki ana öbekte toplayabiliriz: Kimi anlama yanlışlarının nedenini kaynak dil bilgisinin yetersizliği, kimisinin nedenini ise somut metnin kavranmasındaki yetersizlikler oluşturmaktadır. Her iki öbekten yanlışlarda yetersizliğin yanında gözden kaçırma da söz konusu olabilmektedir kuşkusuz ve bazan gerçek bir yetersizliğin mi yoksa bir gözden kaçırmanın mı söz konusu olduğu da saptanabilmektedir.

A. Kaynak Dil Bilgisiyle İlgili Anlama Sorunları

Nur zu viele Erfahrungen haben uns gezeigt, was davon zu halten sei.

Yalnız tecrübe bunlardan neyi hatırmızda tutmak icap ettiğini bize öğretti.

(S.323/32-33)

Türkçesi, metin içine yerleştirildiğinde anlaşılmayan bu tümcenin bir anlama yanlışının ürünü olduğu hemen hemen kesindir. Çünkü çevirmen metnin almancasını anlamış olsaydı böyle bir çeviri sunmazdı savı ileri sürülebilmektedir. Bu birimde çevirmene anlama güçlüğü yaratan iki dilsel biçim bulunmaktadır.

1. "nur" sözcüğü

2. "etw. von etw. halten" eylemi.

Metnin getirdiği bağlam ne olursa olsun "nur" sözcüğünün buradaki anlamını "yalnız" olarak çevirmenin olanağı yoktur, çünkü türkçenin dil yapısında böyle bir somut ya da gücül olanak bulunmamaktadır. Öte yandan bu sözcüğün anlamını türkçede somut olanaklarla verebilmekteyiz. "Nur" sözcüğünün sahip olduğu 4 anlamdan²⁸ üçü türkçede "yalnız" sözcüğüyle karşılanabilmektedir, burada ise

"yalnız" sözcüğünün karşılayamadığı 4. anlam bulunmaktadır. "immer", "überhaupt", "irgend" sözcüklerinin belli kullanımlarıyla kesişen bu anlamı, türkçede sözcük düzleminde çevirmek güçtür. Metinden metine çeşitli çevirileri sözkonusu olabilir. Bu metin içindeki yerini gözönünde tutarak tümce için şu çözümler önerilebilir:

- a) Sahip olduğumuz onca tecrübe.....öğretti
- b) ... bize öğretmeye yetecek tecrübeye sahibiz
- c) Sahip olduğumuz onca tecrübeyi unutmadığımız sürecebiliriz.

Bu 3 çözüm seçeneğinden de çıkarılabileceği gibi "nur" sözcüğünün buradaki kullanımı, anlatımın vurgulanmasıyla ilgilidir, anlambilimsel bir birim oluşturmaz. Genel olarak bu kullanımın "yeter ki" vurgusunu taşıdığını söyleyebiliriz. Ve türkçe düşündüğümüz zaman bu vurgu, "yalnız" sözcüğünün anlamlarıyla tam bir karşıtlık oluşturmaktadır. Türkçe içinde bir dönüşüm süreci yaşanmadan bu yeni anlamın "yalnız" sözcüğüne yüklenmesi de olanaksızdır, bu bakımdan çevirmenin "yalnız" sözcüğünü kullanarak türkçenin gücül bir olanağını gerçekleştirdiği söylenemez. Türkçede böyle gücül bir olanak bulunmadığı içindir ki, anadili türkçe olanlar "nur" sözcüğünün diğer üç anlamını kolay öğrenirler, ama bu 4. anlamı öğrenmekte güçlük çekerler. Çevirmenin bu anlamı bildiği ve türkçeyi bu yönde zorladığı gibi bir sav ileri sürmek de akla yakın olmaz, çünkü gerek çevirmenin çeviri tutumu, gerek buradaki sorunun niteliği böyle bir olasılığı dışlamaktadır. Yine bir anlık dalgınlık, ya da

gözden kaçma olabileceği düşüncesi de kabul edilir görünmemektedir, çünkü "yalnız" sözcüğünü kullanmakla tümce anlamsızlaşmış ve metnin bu bölümünde dikkati kolaylıkla üstüne çekebilecek bir boşluk oluşmuştur. Tüm bunlara dayanarak "nur" sözcüğünün sözünü ettiğimiz 4. anlamının çevirmenin almanca dil bilgisinin içinde yer almadığını ileri sürebiliriz.

Bu tümcedeki ikinci yanlış karşılık "... bunlardan neleri hatırlamamızda tutmamız..." bölümüyle karşımıza çıkmaktadır. Burada şöyle bir eşdeğerlilik savı yatmaktadır: "etw. von etw. halten": "birşeylerden birşeyi hatırla tutmak.

Bu bölüm tümce sınırları içinde anlamlandırılabilir, ama metnin yakın bağlamı içinde okurun güvenle oluşturabileceği bir anlam olanağı sunmamaktadır. Yukarıdakinden farklı olarak burada gözden kaçma olasılığına -güç de olsa- yer verilebilir. Ama kaynak metne göre oluşan belirgin anlam farkı, gözden kaçma olasılığı yok sayılırsa, çevirmenin burada bir almanca sorunu olduğunu göstermektedir. Büyük olasılıkla çevirmen, "halten von etw." biçimini tanımadığından, buradaki "halten" sözcüğünü genel anlamda almış ve "von etw." ögesini eylem bütünleyeni değil bir tümleç olarak değerlendirmiştir. Çevirmen sözlüğe bakmış olsaydı bu biçimle ilk defa karşılaşılıyor bile olsa bu sorunu çözerdi, ama yukardaki değerlendirme sözkonusu olmuşsa buna gerek duymamıştır. haklı olarak. Sonuç olarak burada da büyük olasılıkla

bir almanca bilgisi sorunu bulunduğunu ileri sürebiliriz. Tümcenin doğru bir çevirisine öneri olarak şu çözümleri sunabilirim:

- a) "Bunun ne anlama geldiğini bize gösteren onca tecrübemiz olmuştur"
- b) "Onca tecrübeden sonra bunun ne anlama geldiğini çok iyi biliyoruz."

Man schreit über den Despotismus der Ausschüsse, als ob das Vertrauen, welches das Volk euch geschenkt und das ihr diesen Ausschüssen übertragen habt, nicht eine sichere Garantie ihrer Patriotismus wäre.

Komitelerin istibdadından bahs ile fer-yat ediliyor;şanki halkın size verdiği ve sizin de bu Komitelere teslim ettiğiniz itimat, sizin vatanperverliğini-zin emin bir garantisi değilmiş gibi...

(S.325/12-15)

Bu örnekte metnin bağlamından, niteliğinden, çevirmenin anlayışından ve diğer etkenlerden bağımsız olarak, bir anlama yanlışı bulunduğunu ileri sürebiliriz, çünkü buradaki yanlışı, gönderge alanındaki ilişkileri değiştirmektedir ve çözümü çok basit olan bu sorunu kimse bilinçli olarak yaratmış olamaz. Buradaki yanlışı hazırlayan etken almancada "ihr" türkçede "siz" adıllarının çok anlamlılığıdır.

ihr - siz siz - ihr

Ihr - sizin siz Sie

ihr - onların

ihr - onun

Çevirmen bu karışık anlam ilişkilerinin sonucunda, iki dilde olmayan bir eşdeğerlilik ortaya atmıştır:

ihres Patriotismus: sizin vatanperverliğinizin. Tümcenin

Öncesinde yine "ihr" sözcüğünün karşılığı olarak sözkonusu olan "siz" 2. tekil kişidir ve çevirmen burayı doğru anlamıştır. Sorunun bulunduğu yerde çevirinin "sizin vatanperverliğiniz" olarak yapılabilmesi için kaynak metinde "eures Patriotismus" biçiminin bulunması gerekir. Buradaki doğru karşılık "onların" biçimidir. Kastedilen ise "komiteler"dir. Tümcede, yakınılan ve kuşkuyla karşılananlar meclis üyeleri değil, komiteler olduğuna göre, Robespierre'in komitelerin vatanperverliğine kanıt getirmeye çalışması daha anlamlıdır. Yani salt metin içi anlam ilişkileri açısından bakıldığında da ilişkinin "onların" biçiminde kurulması gerekirdi. Burada tartışmasız olarak saptanabilen bir anlama yanlışlığı bulunmasına karşın, yanlışın nedeninin çevirmenin almanca bilgi yetersizliği olduğunu söylememize olanak yok. Çünkü çeviride, çok daha üst düzeyde almanca bilgisini gerektiren sorunları çözülmüş olarak buluyoruz. Yanlışın nedenini büyük olasılıkla bir gözden kaçma oluşturmuştur, bu da çevirmenin dikkatini aynı yoğunlukta sürdüremediğini göstermektedir.

Almanca bilgisiyle ilgili olan iki anlama yanlışlığı daha bulunmaktadır, bunlar aşağıda verilmiştir:

Man stellt sich, als zittre man.

Herkesin dehşetten titrediği iddia olunuyor, ...

(S.325/15)

Die Schritte der Menschheit sind langsam, man kann sie nur nach Jahrhunderten zählen, hinter jedem erheben sich die Gräber von Generationen.

Beşeriyet adımlarını çok ağır atar, onları ancak asırlar sonra saymak mümkün olur, ve her adımın arkasında nesillerin mezarları yükselir.

(S.327/13-14)

B. Yorum Sorunları

Almanca bilgisiyle her zaman doğrudan bir bağlantısı olmayan yorum sorunları, yazarın anlatımının karmaşıkleştığı noktalarda ortaya çıktığından, erek metnin kaynak metni temsil etmesi açısından daha önemli bir yere sahiptir. Yorum sorunlarının betimlenmesinde karşımıza çıkan genel bir sorun, anlamın ancak geniş bir bağlam içinde kurulabilmesidir. Aşağıdaki sorunların değerlendirilmesi için gerekli bağlamlar uzunlukları yüzünden her zaman doğrudan alıntı biçiminde verilmemiştir.

Ist es da so zu verwundern, dass der Strom der Revolution bei jedem Absatz, bei jeder neuen Krümmung seine Leichen ausstösst?

İhtilâl ırmağı, her akışında, her yeni dönemecinde sürüklediği cesetleri fırlatıp atmış, bunda o kadar şaşılacak birşey var mı?

(S.327/30-32)

Büchner'in yoruma belli ölçülerde açık olan bu tümcesi, çevirmen tarafından yorumlanmış ve yorum erek metne aktarılmıştır. Bu yoruma göre "ihtilal ırmağı öteden beri sürüklediği cesetleri fırlatmaktadır". Buna göre cesetler "akış"tan ve "dönemeç"ten önce vardır. Oysa kaynak metnin olanak tanıdığı yoruma göre, "cesetler" daha önce değil, o sırada ortaya çıkmaktadır. Metnin öncesi dikkate alınırsa, St. Just iki önemli şeyden söz etmektedir: 1. Toplumsal olayların sürekliliği. 2. Her toplumsal olayın insanların ölümlerine yol açtığı. Buradaki benzetmede ırmak, sürekliliği ve karşı koyulmazlığı, her akış ve her yeni dönemeç ise yeniden canlanan bir toplumsal olayı simgelemektedir. "Cesetlerin sürüklenmesi"

benzetmenin bu ilişkilerini yansıtamamaktadır.

MARCIER- Halten Sie, Payne, wenn aber die Schöpfung ewig ist?

PAYNE- Dann ist sie keine Schöpfung mehr, dann ist sie eins mit dem Gott oder ein Attribut desselben, wie Spinoza sagt; dann ist Gott in allem, in Ihnen, Wertester, im Philosoph Anaxagoras und in mir.

MARCIER- Durunuz Payne, ya hilkat ezelî ise?

PAYNE- O zaman, kâinat artık hilkat değildir; o zaman o, Allahla aynı bir şey veya onun bir sıfatıdır. Spinoza'nın dediği gibi, o zaman Allah herşeyin içinde meknuzdur; sizin içinizde azizim, filozof Anaksagoras'ın içinde, ve benim içimde...

(S.329/36-40)

Erek metne göre Spinoza, "Allahın herşeyin içinde meknuz olduğu"nu söylemiştir, oysa kaynak metnin açık seçik gösterdiğine göre "Spinoza hilkatın, Allahın bir sıfatı olduğunu" vb. söylemiştir. Bu yorum yanlış metnin dikkatli okunmamasından kaynaklanmış olabilir, çünkü çevirideki başarılı yorumları gözönüne alırsak Boratav'ın bu yanlış düşmesinin onun düzeyiyle ilgili olmadığını görebiliriz.

Man kann das Böse leugnen, aber nicht den Schmerz. Nur der Verstand kann Gott beweisen, das Gefühl empört sich dagegen. Merke dir es, Anaxagoras, warum leide ich. Das ist der Fels des Ateismus.

İnsan şerri inkâr edebilir, fakat acıyı asla! Yalnız zekâ Allahı ispat edebilir, his buna karşı isyan eder. Niçin ıstırap çekiyorum? Şu soru yok mu? Buna iyi dikkat et Anaksagoras? Bu Allahı inkârın, ateizmin kendine çarpanı parçalayan kayasıdır.

(S.333/1-4)

Çevirmen burada "der Fels des Ateismus" sözünü açılarak vermiştir: "Bu Allahı inkârın, ateizmin kendine çarpanı parçalayan kayasıdır." Açıklama, çevirmenin metni nasıl anladığını en açık biçimiyle ortaya koymaktadır. Tümce kendi içinde açık seçik bir anlam kazanmıştır, ama metnin öncesıyla anlamlı bir bağlantı kurmak

güçtür. Kaynak metinle karşılaştırıldığında, buradaki anlam ilgisiz kalmaktadır. Metnin çevirisi için şu çözüm düşünülebilir:

a) Ateizm kayasıdır bu.

b) Ateizmi bir kaya yapan budur.

Bu çevirinin temelinde yatan yorum şudur: İnsanın acı çekmesi tanrının varlığı konusunda olumsuz düşünmeye neden olan bir etkidir, insan aklına değil duygularına kulak verdiği zaman tanrıyı yadsıyacaktır. Bu nedenle, sürekli acı çeken insan ateizme kolaylıkla sarılabilmekte ve ateizm önüne çıkan yıkan bir güç olmaktadır. Bu yoruma varabilmek için 8. sahneyi baştan sona iyi izlemiş olmak gerekmektedir, çevirmenin bu yanlış düşmesinin bir nedeni metin içi bağlantıyı kaçırmış olması olabilir. İkinci bir neden de "der Fels des Ateismus" biçiminin türkçeye yabancılığı olabilir. Burada "ateizmin kayası", yani ateizme ait, onun dışında bir nesne söz konusu değildir. "Kaya" ateizmin kendisidir, burada "ateizmin kayalık özelliği" ni dile getiren bir biçim vardır.

Yukarıdaki açıklamaların belli ölçülerde geçerli olduğu diğer yorum sorunlarıyla ilgili alıntılar aşağıda verilmiştir.

Wie wollen sie denn aus einer unvollkommenen Wirkung auf eine vollkommene Ursache schliessen. -Voltaire wagte es ebensowenig mit Gott als mit den Königen zu verderben, deswegen tat er es.

O halde nasıl isteyebilirsiniz ki bir nâkıs eserden mükemmel bir illete varılsın?

Voltaire Allahla olduğu kadar dehi kırellarla bozuşmaya cür'et edemediği için böyle bir istidlâle gidiyordu.

(S.331/12-15)

Erst beweist ihr Gott aus Moral und dann die Moral aus Gott.-Was wollt ihr denn mit eurer Moral? Ich weiss nicht, ob es an und für sich was Böses und was Gutes gibt, und habe deswegen doch nicht nötig meine Handlungsweise zu ändern.

Sizler evvelâ ahlâk yoluyla Allahı ispat ediyorsunuz, sonra da Allah yoluyla ahlâkı.

Ahlâkımızla neyi kastediyoruz ki? Ben bizatihi hayır ve şer var mı yok mu bilmem. Ve bunun için de hareket tarzını değiştirmek lüzumunu duymam.

(S.333/8-12)

Die Revolution nennt meinen Namen.Meine Wohnung ist bald im nichts und mein Name im Plantheon der Geschichte.

İsmimi ihtilâl her yerde çağırıyor, yakında meskenim adem olacak ve şöhretim tarihin Panteonunda karar kılacak.

(S.333/21-22)

Yukarda sayılanların dışında anlama yanlışları varsa, bunlar tartışmalı ya da tümüyle örtülü olduğu için bu kategori içinde ele alınabilecek sorunlar tüketilmiş bulunmaktadır. Çevirmenin anlama yanlışına düştüğü yerler çoğunlukla anlamının zorlaştığı yerlerdir. Ama metnin bütünü içinde, anlamamanın zorlaştığı her yerde anlama yanlışına düşülmemiştir, bu sorunlar bulunduğu gibi, anlamayı zorlayan birçok yerde de doğru sonuçlara gidilebilmiştir. Sözelimi şu tümcelerin anlaşılması iyi bir almanca bilgisini gerektirmektedir:

"Das Schicksal führt uns die Arme,..." (S.334/15)

"Mögen sie übrigens sein, wer sie wollen,..."(S.320/29-30)

"wir haben nur wenige Köpfe zu treffen,...)" (S.324/29-30)

"...durch Blut gehen.." (S.326/10)

"...dass es gerade nicht viel um die himmliche Majestaet ist,..." (S.330/1-2)

Bu tür örnekleri birkaç katına çıkartabiliriz. Almanca bilgisindeki eksiklerin yolaştığı belirlenen yanlışlarla buradaki örnekleri karşılaştırdığımızda almanca açısından bir düzey farkı görülüyor. Her iki öbekte de, almanca yaygınlığı bulunan, sözlük yardımıyla çözülmesi güç ve idiomatik

alanını ilgilendiren kullanımlar sözkonusudur çoğunlukla. Bu nedenle çevirmenin belli bir düzeyin üstüne çıkan almanca sorunlarını çözemediği türünden bir saptama yapamıyoruz. Almanca bilgisiyle ilgili olarak yapılabilecek saptama şudur: Dilin özellikle idiomatik kullanımlarında çevirmen yer yer almanca yetersizliği göstermektedir.

Büchner'in yapıtı, çok değişik yorum olanaklarını barındıran türden bir metin değildir. Yoruma az ya da çok açık bulunan yerlerin sayısı fazla değildir. Ve buralarda da yorum sorunu görece küçük bir bağlam içinde çözülebilmektedir. Bu bakımdan, yukarıda ele alınan 7 yorun yanlışı oran olarak yüksek bir sayıdır. Bunların dışında yorum gerektiren ve çevirmenin başarılı olduğu yerlerin sayısı beş ya da altıyı geçmez. Buna ilişkin örnekler için alıntı yapmayıp metindeki yerlerini göstermekle yetinilmiştir.

(S.324/20-22)

(S.326/37-40)

(S.330/28-38)

(S.324/3-7)

(S.334/12-15)

Çevirmenin yorum yanlışına düştüğü yerlerin çoğu için, buralarda doğru yoruma varmanın daha güç olduğu söylenebilmektedir. Ve yine bunların çoğunda dilin idiomatik kullanımının belli bir rol oynadığı gözönüne alınırsa şu saptama yapılabilir: Anlaşılması bağlamın gözönüne alınmasını gerektiren yerlerde çevirmenin karşısına çıkan almanca sorunları bağlamın kurulamamasına ve yorumun yanlış ya da eksik yapılma-

sına neden olmaktadır. Öte yandan yorum yanlışları bölgesel olduğu için metnin bütünün alımlanmasındaki olumsuz etkileri sınırlıdır. Çevirmen yorum gerektiren yerlerde sık sık başarısızlıklara düşmüştür, ama erek metin okurunu, kaynak metin hakkında konuşabilecek duruma getirme açısından yeterli bir çeviri sunmuştur.

6.2.3. Eşdeğerlilik Sorunları

Anlama ve yorum sorunları eşdeğerlilik sorunlarının belli bir türünü oluşturmaktadır gerçi, ama burada eşdeğerlilikten söz ederken çeviri sürecini gözönüne almayan, yalnızca ürünü, yani erek metni kaynak metinle karşılaştıran bir değerlendirme kastedilmektedir. Ayrıca çeviride eşdeğerlilik çeşitli düzlem ve alanlarda sözkonusu olabildiğinden, sorunları öbekleştirmek gereksinimi doğmuştur. Aşağıda eşdeğerlilik sorunları iki ana öbekte ele alınmış bulunmaktadır.

A. İçerik Açısından Eşdeğerlilik

Boratav'ın çevirisinde metnin bütününü etkileyen bir içerik yitiminden söz edilemeyeceği için, bu açıdan varolan eşdeğerlilik sorunları tek tek ele alınmıştır. Bu sorunların sayılarının görece azlığı da dikkate alınırsa toplu bir etkile-ri, ancak erek metnin okunması sırasında ortaya çıkan zorlanmada rol oynamaları olabilir.

Soll überhaupt ein Ereignis, was die ganze Gestaltung der moralischen Natur, das heisst der Menschheit umändert, nicht durch Blut gehen dürfen?

Daha umumi olarak, manevi tabiatın, yani insanlığın şeklini değiştirecek bir hâdise kan içinde yürümeli midir?

(S.327/8-9)

"Daha umumi olarak" bölümü "überhaupt" sözcüğünün taşıdığı anlamı vermek amacıyla konulmuştur, ama erek metinde kaynak metne göre bir fazlalık oluşturmuştur. "Daha umumi olarak" denildiğinde, bu tümcede söylenen şeyin başka birşeyle karşılaştırıldığı ya da ikinci kez söylendiği düşüncesine yolaçılmaktadır. Oysa "überhaupt" bir karşılaştırma değil, güçlendirme sözcüğüdür. Konuşucunun, söylediklerine duyduğu güveni dile getirmektedir. Çevirmenin bu sözcüğün anlamını bildiğini varsaymak için yeterli nedenimiz bulunmaktadır, o halde buradaki sorun anlama değil aktarma aşamasında doğmuştur. "Daha umumi olarak" sözü, "überhaupt" sözcüğünün içi yapısının bir açılımını vermektedir belki, ama anlamsal işlev açısından eşdeğerlilikten söz edilemez. Bu yüzden de anlamı örten bir etki yaratmaktadır. "Überhaupt" ve benzeri sözcükler, kullanımları içerik açısından zorunlu olmayan, daha çok anlatıma renk katan sözcüklerdir. Kaynak metinde bu sözcüğü çıkaracak olsak, içerikte bir değişiklik oluşmadığını görürüz. Konuşmacının kullandığı ton metnin geneline yayılmış olduğu için, buradaki silmenin tonu zayıflatıcı etkisi de dikkate degecek önemde olmaz. Bunlar gözönüne alınırsa, tümceye yabancı bir içerik katan "daha umumi olarak" sözünü kullanmak yerine, "überhaupt" sözcüğünü karşılıksız bırakmak daha doğru bir

tutum olurdu. Kaldı ki kaynak metnin tonuna uygun bir çeviri de kolaylıkla bulunabilir. Birkaç çözüm önerisi vermek gerekirse:

Manevi tabiatın,... kan içinde yürümemeli midir yani?

Manevi tabiatın,... kan içinde yürümemeli denebilir mi?

Manevi tabiatın,... kan içinde yürümemesini istemeye hakkımız var mı?

"Überhaupt" türünden sözcüklerin çevirisi için genel geçer bir çözüm önermenin anlamlı bir çaba olmayacağını deneyimler gösteriyor. Bu tür sözcüklerin tek dil içinde bile gösterdikleri kaypaklı, dolayısıyla anlam çokluğu,²⁹ içerik belirten ayrışkan (analitik) ögeler olmamalarından ileri geliyor olsa gerekir. İkinci bir dile aktarım sözkonusu olduğunda, sözcüğün kendi başına bir birim olma özelliği iyice yitecektir. Buna karşılık çevirmenin sunduğu çözüm, birim niteliği taşıdığı için genel geçerliğe adaydır. Çevirmenin çözümü, somut metni aşan, dil (langue) düzleminde bir eşleme niteliği kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da, çevirmenin buradaki çeviri durumunda doğru bir değerlendirme yapmadığı sonucuna varılabilir.

Alle geheimen Feinde der Tyrannei, welche in Europa und auf der ganzen Erdekreise den Dolch des Brutus unter ihren Gewändern tragen, fordern wir auf, diesen erhabenen Augenblick mit uns zu teilen.

Biz Avrupada ve bütün arz yuvarlağı üstünde, Brutus'un hançerini elbiselerinin içine gizlemiş olan bütün gizli istipdat düşmanlarından, bu muhteşem fırsata bizimle beraber iştirak etmelerini istiyoruz.

(S.329/1-5)

"auffordern" sözcüğü burada metnin içeriği açısından kabul edilebilir bir karşılık bulmuştur. "İstemek" karşılığı, okuru yanlış yönlendirecek bir çözüm değildir, ama en iyi karşılığın verildiği de söylenemez. Tümce "...iştirak etmeye çağırıyoruz" biçimindeki çeviriyle tartışmasız bir çözüme kavuşturulmuş olacaktır. Türkçede "çağırarak" gibi bir olanağımız olmasaydı, "istemek" karşılığını savunulabilir bir çözüm olarak görebilirdik. Ama burada içeriği tam olarak verme olanağına sahibiz. Ayrıca "çağırarak" karşılığı, almanca'dan türkçeye çeviri için kategorik bir çözüm oluşturmaktadır. "Auffordern" sözcüğü yukardaki tümcede sözlükbirimsel niteliğini korumaktadır. Aynı birim özelliğini "çağırarak" sözcüğü de (davet etmek anlamıyla) çokanlamlılığına karşın taşımaktadır. Buna karşılık çevirmenin çözümü, burada belirleyici bir sorun yaratmasa da başka bir metinde kullanılıp kullanılmayacağı bu denli güvence altına alınmış değildir.

Wer einmal nichts hat als Verstand und ihn nicht einmal konsequent zu gebrauchen weisst, ist ein Stümper.

Her kim ki zekâdan başka bir vasıtaya sahip değildir, ve bunu lâayık veçhile kullanmayı bilmez, veya buna cesaret edemez, o bir kalpazandır.

(S.331/15-17)

"Verstand" sözcüğüne karşılık olarak "zeka" demek, konunun felsefi unzanlıları da olduğu için hiçbir şekilde kabul edilemeyecek bir çözümdür. "Akıl" sözcüğü kullanılarak buradaki sorun asgari düzeyde çözülmüş olur. Gerçi "Verstand" sözcüğü "akıl" sözcüğüyle ya da burada düşünülebilecek bir diğer çözüm olan "müdrike" sözcüğüyle kavramsal örtüşme içinde değildir, ama felfesi çeviri-

lerde bile başvurulabilen bu sözcük, bu metnin gereksinimlerine yeterince karşılık verebilmektedir. Sanırım çevirmen, "akıl" sözcüğü aklına gelmediği için değil, kavramsal yetersizlik bulduğundan başka bir çözüme gitmek istemiş, ama en son kullanılabilecek bir kavrama başvurmuştur.

Erek metinle kaynak metin içerik açısından çok büyük ölçüde uyuşmaktadır ve ayrıntıda kalan istisnalar olarak değerlendirilmesi gereken eşdeğerlilik sorunları, erek metin okurunu kaynak metin okurundan daha olumsuz bir durumda bırakmamaktadır. Kaynak metin üzerinde, metnin içeriğine, yani kurgusal gönderge alanına dayanılarak varılabilecek her yorum, her sonuç erek metin temelinde de gerçekleştirilebilecektir. Birkaç örneği yukarda ele alınan sorunlar bu işlemin önünde engel oluşturacak nitelik ve nicelikte değildir. Başarılı bir çevirinin de sorunlardan kurtulamayacağı düşüncesiyle her çeviriye gösterilmesi gereken hoşgörü payı, Boratav'ın çevirisinde içerikte eşdeğerlilik alanında olumsuz eleştiriye engel olmaktadır. Yukardakilerin dışında kalan sorunlara ilişkin alıntılar aşağıda verilmiştir.

Es darf daher jeder Vorzüge und darf daher keiner Vorrecht haben, ...

Bunlardan dolayı, herkesin rüçhanıyeti olması, fakat kimsenin, ...evvelden kabul edilmiş haklara sahip olmaması icap eder.

(S.327/22-25)

Wie wollen Sie denn aus einer unvollkommenen Wirkung auf eine vollkommene Ursache schliesse?

O halde nasıl isteyebilirsiniz ki bir nâkıs eserden mükemmel bir illete varılsın?

(S.331/12-13)

a) denn

: o halde

b) aus etw. auf etw. schliessen: brş.den brş.e vermek

Ist das nicht unmöglich, weil das Geschaffene doch nie seinen Grund in sich haben kann, was doch, wie Sie sagten, zur Vollkommenheit gehört?

Bu, mahlûk illetini asla kendinde ihtiva edemeyeceği için -çünkü dediğiniz gibi bu ancak "mükemmel"e ait bir sıfattır- imkânsız değil midir?

(S.331/20-22)

Sie haben recht; aber muss denn Gott einmal schaffen, kann er nur was Unvollkommenes Schaffen, so lässt er es ganz bleiben.

Hakkınız var: nitekim Allahın muhakkak yaratması lazım geliyorsa, o ancak "gayrı mükemmel"i yaratacaktır. Binaenaleyh daha akıllıca hareket ederek, bu işten vazgececektir.

(S.331/24-26)

Müssen wir, wenn sich unser Geist in das Wesen einer harmonisch in sich ruhenden, ewigen Seligkeit versenkt, gleich annehmen, sie müsse die Finger ausstrecken und über Tisch Brotmännchen kneten, ...

Kendi nefsinde bir ahengi tamla mütemekkin Ulûhiyete ruhumuz garkolunca, bu Vahdaniyetin, hemen parmaklarını uzatıp, masanın üstünde ekmek içinden insan suretleri yoğurmasını kabul mü etmeliyiz?

(S.333/30-34)

Meine Stimme, die ich so oft für die Sache des Volkes ertönen¹ liess, wird ohne Mühe die Verleumdung zurückwei-²
sen.

Birçok defa halkın davası için yükselttiğim¹ sesim bu iftirayı zahmetsizce reddedecektir.²

(S.333/26-27)

Die Revolution nennt meinen Namen. Meine Wohnung ist bald im Nichts und mein Name im Plantheon der Geschichte.

İsmimi ihtilâl her yerde çağırıyor, yakında meskenim adem olacak ve şöhetim tarihin Panteonunda karar kılacak.

(S.333/21-22)

a) nennt : çağırıyor

b) und : ve

c) mein Name : şöhetim

d) ist : karar kılacak

B. Vurgu ve Ritim Açısından Eşdeğerlilik

Metnin rahat okunulabilirliği, anlam ilişkilerinin daha zahmetsizce kurulabilmesi ve duygu ortamı yaratma gibi nokta-

larda özel bir etkisi bulunan vurgu ve ritim öğeleri burada ayrı eşdeğerlilik öbeği olarak ele alınmıştır. Aşağıya aktarılan sorunlar, tümce uzunluğu, tümce örgüsü, virgül kullanımı, "ve" bağlacının kullanımı, öğelerin sıralaması gibi değerlendirme alanlarına ilişkin örnekler getirmektedir.

Die Schritte der Menschheit sind langsam, man kann sie nur nach Jahrhunderten zählen, ...

Beşeriyet adımlarını çok ağır atar, onları ancak asırlar sonra saymak mümkün olur, ...

(S.327/14-15)

Bu örnekte sıralamadan kaynaklanan bir vurgu sorunu bulunmaktadır. Metnin türkçesi iki türlü vurgu olanağı içermektedir. Bunlardan biri kaynak metnin vurgusudur ve tümcede şu değişikliği yaptığımızda bu vurguyu diğerinden ayırırız:

"... onları saymak ancak asırlar sonra mümkün olur,..."

Burada "ancak" sözcüğünün getirdiği vurgu yalnızca "asırlar sonra" bölümünün üstündedir ve "saymak" ögesi bunun dışında tutulmalıdır. Çevirmenin çözümündeki ikinci vurgu olanağı, "saymak" sözcüğünü de vurgulanan bölümde görerek gerçekleştirebiliriz. Büchner'in metni bir tiyatro yapıtı olduğu için akla, sesletim de durumun değişeceği olasılığı gelebilir. Ama yazılı biçimin olanak tanıdığı iki ayrı vurgu aynı sesletimde gerçekleşecektir, bunun yanında sesletim sırasında bu ikisinin dışında başka vurgular gerçekleştirmek olanaklıdır. Sonuç olarak çevirmenin çözümü kesin yanlış olmamakla birlikte, vurgunun yerinin belirlenmesi açısından yetersizdir.

Was sollten sie seiner Stimme entgegen- Onun sesine karşı ne koyabilir ki?
setzen?

(S.321/20)

Bu çeviriyi içerik açısından değiştirmeden yalnızca vurgu açısından ele alırsak "ne" sözcüğünün yerini değiştirmek gerekecektir. Kaynak metinde "was" ögesi özne değil nesnedir, ama erek metinde "ne" ögesi, çevirideki dönüştürümün bir gereği olarak özne konumuna girmektedir. Bu nedenle de sıralamanın şöyle olması gerekir: "Onun sesine ne karşı koyabilir ki?"

Ist es denn nicht einfach, dass zu einer Zeit, wo der Gang der Geschichte rascher ist, auch mehr Menschen ausser Atem kommen?

O halde, tarihin heyeti umumiyesinin herzamankinden daha hızlı yürüdüğü bir zamanda, herzamankinden daha çok insanın da soluğunun kesilmesi tabii değil mi?

(S.327/19)

Bu tümcede "da" ögesi yanlış yerleştirilmiştir. Kaynak metinden yola çıkıldığında "da" öğesinin yeri doğruymuş gibi gelebilir, çünkü almancada "auch" sözcüğü vurguyu "mehr Menschen" ögesine vermektedir. Buna karşılık elde edilen sonuçla kaynak metin karşılaştırıldığında vurgu farkı çok açık duyulabilmektedir. Kaynak metnin vurgusunu veren çözüm şudur:

"...herzaman daha çok insanın soluğunun kesilmesi de tabii değil mi?"

Bu öneride görüldüğü gibi türkçede vurgu eylemsiye, dolayısıyla eylemsinin alanına giren bölümün tümüne kaymıştır. Çevirmenin çözümünde, kaynak metne aykırı olarak şöyle bir anlam farkı çıkmaktadır: Başka durumlarda in-

sanın dışındaki varlıkların soluğu kesilmektedir, bu durumda soluğu kesilenler insanlardır. Gelgelelim bu anlam için de "daha çok" ögesi uygun değildir ve tümce böyle anlaşılırken bir düşüklük de algılanmaktadır. Bu örnek bizi türkçe almanca karşılaştırmasında ilginç bir saptamaya götürmektedir: özneyi vurgulayan bir "auch" sözcüğüyle kurulu bir tümce türkçeye çevrildiğinde "da" ögesinin özneyi vurgulaması iki tümce arasında vurgu farkı yaratmaktadır.

Wer leugnet dies?

Bunu kim inkar ediyor?

(S.331/8)

Bu örnekte yanlış bir vurgu söz konusu değildir, örnek çevirmenin tutumu açısından önem taşımaktadır. Bu tümce-
deki vurguyu daha belirgin biçimde veren tümceler oluş-
turulabilir:

"bunu inkar eden yok ki"

Simetrik yapıların aynı vurguyu verdiği örneklerde çevirmenin burada olduğu gibi dönüştürme gitmemiş olması raslantı değilse bir tutum birliğidir.

Ist es da so zu verwundern, dass der
Strom der Revolution bei jedem Absatz,
bei jeder neuen Krümmung seine Leichen
ausstösst?

İhtilâl ırmağı, her akışında, her yeni
dönemecinde sürüklediği cesetleri fırlatıp atmış, bunda o kadar şaşılacak birşey var mı?

(S.327/30-32)

Okumayı etkilediği pek söylenemezse de iki tümce arasında ritim açısından bir fark bulunmaktadır. Almanca tümce bütünlük içinde baştan sona kadar akmaktadır, buna karşılık türkçe tümcede akış, "...fırlatıp atmış"- "bunda o kadar..." bölümleri arasında kalan noktada bir an dur-

maktadır. Ritim farkını yaratan neden, çeviride kaynak metindeki ana tümceyle ("ist es...verwundern") yan tümcenin ("dass....ausstösst") sıralarının değişmiş olması değildir. Bu sıranın korunması erek metinde daha büyük bir ritim farkına neden olacak devrik tümceyle gerçekleştirilebilirdi ancak. Kaynak metindeki homojenliği korumak için şöyle bir çözüm düşünülebilir:

"ihtilâl ırmağının... fırlatıp atmasında a kadar şaşılacak birşey var mı)"

Hören Sie, Payne, es könnte doch so sein,
vorhin überkam es mich so;

Dinleyiniz Payne, böyle olmaz mı bu?
Biraz evvel, bana öyle geliyordu ki...
(S.329/15-16)

Burada da "ki" ögesinin ve eksiltmenin neden olduğu bir ritim farkı vardır. Türkçe metinde sanki konuşanın sözü kesilmiş gibi ani bir bitiş gelmektedir. Ayrıca "ki"nin buradaki kullanımı, eksiltmeye gidilmeseydi bile bir durak oluşturunurdu. Almanca metinde de tümceden tümceye geçişteki bağlantısızlıktan doğan kesilmeler bulunmaktadır, ama erek metindeki kesilme çok daha büyüktür, çünkü kesilme tümceden tümceye geçişte değil, tümcenin ortasında olmaktadır.

Aber muss denn Gott einmæl schaffen,
kann er nur was Unvollkommenes schaffen, so...

Hitekim Allahın muhakkak yaratması lazım geliyorsa, o ancak "gayrı mükemmel" i yaratabilecektir...

(S.331/24-25)

"... o ancak..." bölümünde kullanılan adıl burada ritim farkına yolaçmaktadır. Diğer örneklerde olduğu gibi burada da adılın kullanılması kaynak metindeki süregelen akışı bir an bozmaktadır. Adıl kullanımında türkçenin

özelliklerinin dikkate alınmamasının sonucu olarak doğan sorunlar genellikle bir ritim sorununu da beraberinde getirmektedir. Adıl kullanımında bu çevirinin taşıdığı sorunların çokluğu tekrar anımsanacak olursa bu metnin sık sık ritim sorununa sahne olduğu anlaşılabılır.

Borataş'ın çevirisinde saptanan en önemli sorun vurgu ve ritim sorunu olmuştur. Buna karşın tümce uzunluklarının ve sıralarının birkaç istisna dışında korunmuş olması, kaynak metinden köklü bir kopma olmamasını sağlamıştır. Tümce üstü birimlere pek taşmayan, daha çok birkaç tümce arasında kalan vurgu ve ritim sorunları sayıca çok olduğundan metnin bütününde sürekli karşılaşılan ve okumayı olumsuz yönde etkileyen, zaman zaman da anlamı örten bir etken oluşturmıştır. Borataş içerik aktarımında gösterdiği başarıyı burada gösterememiştir. Bu metnin getirdiği vurgu ve ritim sorunları almanca ve türkçenin dil düzleminde yer almaktadır genellikle. Büchner'in metni özel bir çeviri sorunu yaratan ritim ve vurgu özellikleri taşımamaktadır. Dolayısıyla bu çevirideki başarısızlığı özel koşullara bağlamak doğru olmaz. Sorunların birçoğunun simetriyi korumaya çalışan dizimlerle birlikte görüldüğü gözönünde tutulursa, çevirmenin çeviri aşamasında, vurgu ve ritmi yüzeysel yapıdan ayırarak ikinci bir öge haline getirmediği ve türkçenin gerektirdiği dönüştürümlerin önkoşulunu hazırlamamış olduğu ileri sürülebilir. Çeviride vurguyu, özellikle de ritmi korumak birçok düşünür ve bilim adamının belirttiği gibi,³⁰ çevirinin en zor yanlarından birini oluşturmaktadır. İçerikte eşdeğerlilik, bütünün alt parçalara

daha kolay bölünebilmesi sayesinde, buradaki kadar zorluk yaratmaz. Bu bilgilere dayanarak, çevirmenin içeriğin verilmesinde başarılı, vurgu ve ritmin verilmesinde başarısız olmasının, belli bir güçlük derecesinin üzerindeki sorunları çözecek ölçüde çeviri yeteneğini geliştirmemiş olduğunu gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna karşılık vurgu ve ritim sorunlarının, Büchner'in metninin türkçeye kazandırılmasındaki olumsuz rolünün önemsenecek düzeyde olmadığını da belirtmek gerekir.

Yukarıda ele alınanların dışındaki vurgu ve ritim sorunlarına ilişkin alıntılar aşağıya aktarılmıştır.

Dizimle ilgili sorunlar:

Nur Spitzbubun appellieren an das Asylrecht.

Yalnız haydutlar melce hukukundan medet umarlar.

(S.323/23-24)

Legendre scheint die Namen der Verhafteten nicht zu wissen; der ganze Konvent kennt sie. Sein Freund Lacroix ist darunter.

Legendre mevkûfların ismini bilmez görünüyor; bütün Konvensiyon onları tanır. Legendre'in dostu Lacroix'da onların arasındadır.

(S.323/36-37)

Aber ich sage euch, wer in diesem Augenblick zittert, ist schuldig; denn nie zittert die Unschuld vor der öffenlichen Wachsamkeit.

...fakat ben sizlere söylüyorum; şu anda kim titriyorsa, suçludur. Zira umumi uyanıklığın karşısında masumiyet titremez.

(S.325/15-17)

So erkläre ich denn:

İmdi işte ilân ediyorum.

(S.325/22)

da alle unter gleichen Verhältnissen geschaffen werden, so sind alle gleich, die Unterschiede abgerechnet, welche die Natur selbst gemacht hat.

Madem ki herkes müsavi şartlar altında yaratılmıştır, binaenaleyh herkes, biz-zat tabiatın verdiği farklar müstesna, müsavidir.

(S.327/20-22)

Alle reholmen Feinde der Tyrannei, wel-
che in Europa und auf dem ganzen Erde-
kreise den Dolch des Brutus unter ih-
ren Gewändern tragen, fordern wir auf,
diesen erhabenen Augenblick mit uns zu
teilen.

Biz Avrupada ve bütün arz yuvarlağı üs-
tünde, Brutus'un hançerini elbiseleri-
nin içine gizlemiş olan bütün gizli is-
tipdat düşmanlarından, bu muhteşem fır-
sata bizimle beraber iştirak etmelerini
istiyoruz.

(S.329/1-5)

Halten Sie die Welt für vollkommen?

Kâinatı mükemmel telâkki ediyor musu-
nuz?

(S.331/10)

Das Schicksal führt uns die Arme.

Mukadderat bizim ellerimizi sevkeder.
(S.335/14-15)

Bazı bağlaçların (ve/veya/ise/de/ki/mi)kullanımıyla il-
gili sorunlar:

Man schrieb mir, Dantons Freunde hiel-
ten mich umlagert, in der Meinung, die
Erinnerung an eine alte Verbindung...
könnten mich bestimmen, meinen Eifer
und Leidenschaft für die Freiheit zu
mässigen.

Bana, Danton'un doslarının benim etra-
fımı sarmış olduklarını yazdılar; bu-
nunla sanıyorlardı ki...eski bir rabi-
tain hatırası, hürriyet uğrındaki ihti-
paslarımı ve gayretimi itidale sevkede-
cektir.

(S.325/19-22)

Wie wollen sie denn aus einer unvoll-
kommenen Wirkung auf eine vollkommene
Ursache schliessen?

O halde, nasıl istiyebilirsiniz ki bir
nâkıs eserden mükemmel bir illete va-
rılınsın?

(S.331/12-13)

Aber wer sagt Ihnen denn, dass die Ur-
sache das sei, was wir uns als Gott,
..., denken?

Fakat size bu illetin, bizim Allah, ...
olarak tasavvur ettiğimiz şey olduğunu
kim söylüyor?

(S.331/8-10)

Ich will kein Mitglied des Wohlfahrts-
oder des Sicherheitsausschusses angrei-
fen, ...

Selâmeti umumiye veya Emniyet Komitele-
rinin hiçbir âzasına hücum etmek iste-
miyorum, ...

(S.323/2-3)

Eine Änderung in den Bestandteilen der
Luft, ein Auflodern des tellurischen
Feuers, ein Schwanken in dem Gleichge-
wicht einer Wassermasse und eine Seu-
che, ein vulkanischer Ausbruch, eine
Überschwemmung begraben Tausende.

Havanın anasırı mürekkebesinde bir de-
ğişiklik, tellür ateşinin bir ıstıali,
bir su kütlesinin muvazenesinde her-
hangi bir bozukluk ve bir salgın hasta-
lık, bir volkan indifai, bir su baskını
binlerce insanı gömüyor.

(S.325/39-327/1)

Tümce örgüsüyle ilgili sorunlar:

Die Menschheit wird aus dem Blutkessel wie die Erde aus den Wellen der Sündflut mit urkräftigen Gliedern sich erheben, als wäre sie zum ersten Male geschaffen.

Vaktiyle tufandan dünya ne halde çıktıysa, begeriyet te kan kazanından öyle, sangi ilk defa yaratılıyormuş gibi, taze, kuvvetli âzâlarla doğrulacaktır. (S.327/38-40)

Das leiseste Rucken des Schmerzes, und sei es nur in einem Atom, macht einen Riss in der Schöpfung von oben bis unten.

Acının en hafif bir raşesi, hâtta isterse bir atomun içinde vuku bulsun, kâinatın tepesinden tırnağına kadar bir yarıntı yapacak kudrettedir. (S.333/4-6)

Ich werde die platten Schurken entlarven und sie in das Nichts zurückschleudern, aus dem sie nie hätten hervorkommen sollen.

O budala sahtekârların maskelerini yırtacağım ve onları ezeli yuvaları olan hiçliğin içine tekrar fırlatacağım; zaten oradan hiç çıkmamalı idiler. (S.335/23-25)

"mi" takısının kullanımıyla ilgili sorunlar:

Ich frage nun: soll die geistige Natur in ihren Revolutionen mehr Rücksicht nehmen als die physische?

İmdi soruyorum: manevi tabiat, ihtilalleri içinde, maddi tabiatın daha fazla ihtiyatlı mı olmalıdır? (S.327/5-7)

Wir werden unserm Satze noch einige Schlüsse hinzuzufügen haben; sollen einige hundert Leichen uns verhindern, sie zu machen?

Cümlemize daha birkaç netive ilâve etmiş olacağız, bunu yapmaktan bizi birkaç yüz ceset menetmele midir?

(S.327/32/33)

6.2.4 Erek Dilde Kullanım Kaymaları

Kaynak metinle eşdeğerlilik açısından herhangi bir değişikliğe bağlı olmayan, erek dilin salt biçimsel özelliklerinden kaynaklanan birtakım sorunları bu bölümde ele almak istiyorum. Eşdeğerlilik sorunlarının dışında tutulması gereken bu sorunlar çeviri sürecinin son aşamalarında giderilmesi

gereken sorunlardır. Çözümü görece kolay olan bu sorunların sayıca fazla olmasa da bu çeviride bulunması eleştiri açısından önemlidir.

Jedes Glied dieses in der Wirklichkeit angewandten Satzes hat seine Menschen getötet. Hakikat haline konmuş bu cümlenin her- bir unsuru birçok adamlar öldürmüştür.

(S.327/25-27)

Erek metinde çoğul takısı ("adamlar") yanlış kullanılmıştır. Buradaki biçimin "birçok adam" olması gerekirdi.

Alle geheimen Feinde der Tyrannei, ... fordern wir auf, diesen erhabenen Augenblick mit uns zu teilen. ...bütün gizli istipdat düşmanlarından, bu muhteşem fırsata bizimle beraber iştirak etmelerini istiyoruz.

(S.329/1-5)

Bu örnekte "beraber" sözcüğü fazladan kullanılmıştır. "bizimle beraber iştirak etmeleri" biçimindeki kullanımdan, "muhteşem an"ı üçüncü bir kişinin başlattığı gibi bir sonuç da çıkarılabilir. Ama yakın bağlam böyle bir çıkarıma olanak tanımadığı için tümcede düşüklük algılanmaktadır.

...aber gegründete Ursachen lassen mich fürchten, Privathass und Leidenschaft möchten der Freiheit Männer entreissen, die ihr die grössten Dienste erwiesen haben. ...fakat bazı esaslı saikler, şahsi kin, şahsi ihtirasın, hürriyetin elinden, ona en büyük hizmetleri yapmış olan adamları ihtimalini düşündürerek korkutuyor.

(S.323/3-5)

Burada da çoğul takısının yanlış kullanımı söz konusu. Ama bu tümcede özneyi belirlemek ("şahsi kin, şahsi ihtiras") daha güç olduğu için bir gözden kaçma da söz konusu olabilir. Çoğul takısının bu tümcedeki kullanımını şu indirgenmiş biçimde görebiliriz:

"şahsi kin, şahsi ihtiras hürriyetin elinden adamları

alıyorlar" Oysa "alıyorlar" değil "alıyor" denseydi türk-
çenin kullanımına daha uygun bir biçim seçilmiş olurdu.
Doğru kullanımı asıl tümceye yerleştirdiğimizde de durum
şöyle olacaktır:

"...adamları alması ihtimalini..."

Bu türden olan diğer sorunlar ise şunlardır:

die Namen der übrigen kenne ich nicht.

diğerlerinin isimlerini tanımıyorum.
(S.321/30)

..., was wir uns als Gott,d.h. als das
Vollkommene denken?

...bizim Allah, yani en mükemmel mev-
cut olarak tasavvur ettiğimiz şey...
(S.331/8-10)

nur der Verstand kann Gott beweisen,
das Gefühl empört sich dagegen.

Yalnız zekâ Allahı ispat edebilir, his
buna karsı isyan eder.
(S.333/1-2)

Müssen wir das alles, bloss um uns zu
Göttersöhnen zu machen?

Bütün bunlara sırf kendimizi Allahlar-
ın oğulları mertebesine çıkarmak için
mi inanmamız lazım geliyor?
(S.331/34-36)

6.2.5. Metin İçi Tutarlılık

Kaynak metinde tümce üstü birimlerde çeşitli biçimlerde var-
olan metin içi bağlantılar, çeviri sürekli olarak simetrik
çözümlere başvurmuşsa kendiliğinden erek metinde de oluşa-
caktır. Ama Borotav'ın çevirisinde yeralan çok sayıdaki dö-
nüştürüm, bu bağlantıların kurulup kurulmadığının denetlen-
mesini gerektirmektedir. Aşağıdaki alıntılarda bu konuya
örnek oluşturan saptamalar yapılmıştır:

Wie wollen Sie denn aus einer unvollkommenen Wirkung auf eine vollkommene Ursache schliesse?

O halde nasıl isteyebilirsiniz ki nâkıs bir eserden mükemmel bir illete varılsın?

(S.331/12-13)

Ich frage dagegen: kann eine vollkommene Ursache eine vollkommene Wirkung haben, ...

Buna mukabil ben soruyorum: Mükemmel bir illetin mükemmel bir tesiri olabilir mi?...

(S.331/18-19)

Almanca metinde "yaratılan" için aynı tartışma içinde iki kez "Wirkung" sözcüğü kullanılmıştır. Tartışmanın izlenebilmesi ve ikinci tümcede birincinin tam karşıtının dile getirildiğinin görülebilmesi için aynı sözcüğün korunması önem taşımaktadır. Ancak erek metinde bu olanak ortadan kalkmıştır. "Wirkung" sözcüğünün iki kullanımı arasında yalnızca 5 satır bulunduğuna göre çevirmenin bu yinelenmeyi farketmemiş olması çok küçük bir olasılıktır, kaldı ki metin örgüsü de dikkati bu sözcük üzerine çekmektedir. Yine de çeviride iki ayrı sözcüğün kullanılmış olması bu durumda nasıl açıklanabilir? Çevirmen birinci tümcede yoruma dayalı dönüştürümlü bir çözüm getirmiştir. Bu tümcede "tesir" sözcüğünü kullanmak istememiştir. Ama "tesir" sözcüğünü kullanmanın kaynak metne daha bağlı olacağı düşüncesinde olmalıdır ki, bu sözcüğe daha uygun koşullar sunan ikinci tümcede bu sözcüğe dönmüştür. Kaynak metne bağlı kalmayı metin içi tutarlılığa -bu örnekte- yeğlemiştir. Bu seçimde, tutarlılığın önemi konusundaki değerlendirmelerin de bir rolü olmak durumundadır kuşkusuz. Burada genel bir doğru ve

yanlış saptamak benim için olanaksızdır, ancak şunu söyleyebilirim: metinde tartışmanın izlenmesine ve içeriğe öncelik tanıyan kişi, çeviride tutarlılığı korumalıdır; buna karşılık yazarın dil kullanımını yansıtmak isteyen kişi metin içi tutarlılığı feda edebilir.

Entweder hat Gott die Welt geschaffen
oder nicht.

Allah kâinatı ya yaratmıştır, yahut yaratmamıştır.

(S.329/18-19)

Halten Sie, Payne, wenn aber die Schöpfung
ung ewig ist?

Durunuz Payne, ya hilkat ezeli ise?

(S.329/36)

Das leiseste Rucken des Schmerzes macht
einen Riss in der Schöpfung von oben
bis unten.

Acının en hafif bir rasesi kâinatın tepesinden tırnağına kadar bir yarıntı yapacak kudrettedir.

(S.333/4-6)

Yukarıdaki üç alıntı aynı tartışmanın parçalarıdır ve burada sorun "Welt" ve "Schöpfung" çevresinde dönmektedir. Türkçe metinde bu sözcüklerin karşılığında yine iki sözcük buluyoruz: "kâinat" ve "hilkat". Ama aşağıda görüldüğü gibi karşılıklar bire bir değildir.

die Welt : kâinat

Schöpfung : hilkat

Schöpfung : kâinat

Bu örnekte de bir önceki tasarımlar geçerlilik taşımaktadır. Tutarlılığın burada da önemsiz olmadığını savunmakla birlikte, çevirmenin belli bir özgürlük alanı bulunduğu belirtmek gerekmektedir.

Man schreit über den Despotismus der Komitelerin istipdadından bahs ile fer-
Ausschüsse. yat ediyorlar.

(Robespierre'in konuşmasından, S.325/12-13)

Alle geheimen Feinde der Tyrannei for- ...bütün gizli istipdat düşmanlarından
dern wir auf... ...istiyoruz.

(St.Just'in konuşmasından, S.329/3-5)

Meine Stimme war der Orkan, welcher Benim sesim istibdadın peyklerini sün-
die Satelliten des Despotismus unter gülerin dalgaları içine gömen kasırga
Wogen und Bajonetten begrub. oldu.

(Danton'un konuşmasından, S.335/30-31)

Sözlük anlamlarında saptanabilir hiçbir fark olmayan

"Despotismus" ve "Tyrannei" sözcükleri türkçeye aktarı-
lırken "istipdat" sözcüğüyle karşılanmıştır. İlk bakışta
hiçbir sorun olmamasına karşın, metnin bir yorum seçe-
neğine göre kaynak metindeki iki ayrı sözcüğün erek me-
tinde kullanılmaması bir yitimdir. Sözcükler eşanlamlı
olmakla birlikte, onları kullananların sözcükler üzerin-
deki etkilerinin söz konusu olduğu düşünülebilir.

"Tyrannei" sözcüğünü, Robespierre yanlıları, krallık
dönemini belirtmek için kullanmaktadırlar. Bu kullanımın
gizli içeriğine göre, "Tyrannei" cumhuriyet döneminde
bitmiştir. Buna karşılık "Despotismus" sözcüğünü kulla-
nañ Danton için krallık dönemi de cumhuriyet dönemi de
bu tanımın içine girmektedir. Böyle bir ayrım söz konu-
suysa, eşanlamlı iki sözcüğün politikleşerek parola iş-
levi kazandığını ileri sürebiliriz. Bu durum da "Danton'
un Ölümü" için son derece önemli bir dilsel öğeyle karşı
karşıyayız demektir. Bu yüzden erek metindeki yitim ö-
nemszenmelidir. Ama bu yorum doğruysa bile türkçenin ola-
nakları açısından yapılabilecek birşey yok görünüyor.
Çevirmen bu ayrılığı korumak istemiş, ama ikinci uygun
bir sözcük bulamadığı için bu yola gitmiş de olabilir

ayrıca.

Görüldüğü gibi yukarda verilen örnekler doğrudan çevirmene yönelik olumsuz bir eleştiri niteliğinde değildir. Sonuç olarak çeviri yer yer kaynak metni yansıtmada yetersiz kal-
sa da, bu durum, bir takım zorunluluklar ve yorum olanak-
larından ötürü, olumsuz bir eleştiriye çıkış noktası oluş-
turamıyor. Bunların dışında, tutarlılık açısından daha az
öneme sahip fakat korunması daha kolay başka öğelerin (söz-
gelimi "vatandaş", "hürriyet", "melce", "mükemmellik" kav-
ramları) çok büyük oranda korunduğunu görüyoruz.

Tutarlılığın önem kazandığı bir diğer alan yorumlara bağlı
çeviri birimleridir. Sözgelimi tutarlılığın son derece önem
taşıdığı ve sürdürülmesi kolay olmayan şu örnekte çevirmenin
bu sorunu çözdüğünü görüyoruz:

Es darf daher jeder Vorzüge und darf
keiner Vorrecht haben, weder ein ein-
zelner noch eine geringere oder grö-
ssere Klasse von Individuen. -Jedes
Glieder dieses in der Wirklichkeit ange-
wandten Satzes hat seine Menschen ge-
tötet. Der 14.Juli, der 10.August, der
31.Mai sind seine Interpunktionszei-
chen. Er hatte vier Jahre Zeit nötig
um in der Körperwelt durchgeführt zu
werden, und unter gewöhnlichen Umstän-
den hatte er ein Jahrhundert dazu ge-
braucht und war mit Generationen in-
terpunktiert worden. Ist es da so zu
verwundern, dass der Strom der Revolu-
tion bei jedem Absatz, bei jeder neu-

Bunlardan dolayı, herkesin rüçhanıyeti
olması, fakat kimsenin ne fert halinde,
ne de fertlerin teşkil ettiği mahdut
ve kuvvetli bir sınıf halinde evvelden
kabul edilmiş haklara sahip olmaması
icap eder. Hakikat haline konmuş bu
cümlelerin herbir unsuru birçok adamlar
öldürmüştür. 14 Temmuz, 10 Ağustos, 31
Mayıs onun noktalama işaretleridir. Bu
cümle, vücutler dünyası içinde tatbiki
için, dört seneye ihtiyaç gösterdi, a-
lâlede şartlar içinde bunun için asır-
lar lâzımgelsekti, noktalama işaret-
leri olarak nesilleri kullanacaktı. İh-
tilâl ırmağı her yeni akışında, her ye-
ni dönemecinde sürüklediği cesetleri

en Krümmung seine Leichen ausstösst?
Wir werden unsrem Satze noch einige
Schlüsse hinzuzufügen haben; sollen
einige hundert Leichen uns verhindern,
sie zu machen?

fırlatıp atmış, bunda o kadar şaşılacak
birşey var mı? Cümlemize daha birkaç
netice ilâve etmiş, olacağız, bunu yap-
maktan bizi birkaç yüz ceset menetmeli
midir?

(S.327/22-33)

Bu bölümün bazı yerleri, daha önce çeşitli sorunlarla
ilintili olarak ele alınmıştı. Şimdi ise başka bir açı-
dan, "cümle" benzetmesi açısından değerlendirilecektir.
Burada anlam bakımından sıkı bir örgü içinde bulunan ye-
di tümceden beşinde "cümle" benzetmesinin parçaları olan
sözler yer almaktadır:

1. "hakikat haline konmuş...cümle"
2. "...cümlelerin...unsuru"
3. "...noktalama işaretleri"
4. "noktalama işaretleri olarak nesiller"
5. "cümleye...netice ilave etmiş olmak"

Bu öğeler hep aynı benzetmenin parçaları durumundadır ve
kaynak metni bu açıdan eksiksiz yansıtmaktadır. Yedi tüm-
celik bir bölüme yayılmış olan bir benzetmenin öğelerini,
tümcelirin çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen -erek di-
le aktarımın zorladığı- dönüştürümler eşliğinde yitimsiz
olarak erek metne aktarmak, hiç kuşkusuz belli bir bece-
ri ve uğraş gerektirir. Bu arada çevirmenin, benzetmeyi
çevreleyen dönüştürümlerde, önceki bölümlerde de tartı-
şıldığı gibi, ne derece başarılı olduğunun bu değerlen-
dirme açısından bir önemi yoktur. Bölümün bütününde ve
çeşitli düzlemlerinde yer alan çeviri sorunları, çevirme-
nin bu başarısını görmemizi engellememelidir.

6.2.6. Karşılık Bulmada Çevirmenin Başarısı

Çeviribilimci W.Wilss'in belirttiği gibi, dil kullanımının özel bir biçimini oluşturan çeviri,³¹ çevirmenin belli dil yeteneklerini gerektirmektedir. Çevirmenin yeteneği, yazarın yazarlığa, ozanın ozanlığa olan yeteneği gibidir. Eşdeğerliğin yüzeysel yapıdan çıkmadığı durumlarda kaynak dilden erek dile köprüleri kurmak, uygun karşılıkları belleğin derinliklerinden bulup çıkarmak, dizelerine uygun gelen uyaklar arayan ozanın yaptığı işten daha farklı değildir ve bu bir yetenek olayıdır. En kapsamlı sözlüklerin bile çözemediği, çözmekten çok uzak kaldığı çeviri denklemleri için "buluş" sözcüğünü kullanmak yanlış olmayacaktır. Özellikle yazınsal çeviri çevirmenin buluşlarına gereksinim duymaktadır, daha da öteye yazınsal çevirinin gerçekleşmesi buna bağlıdır. Bu nedenle böyle bir değerlendirme kategorisi, çevirmenin başarısını ve çevirinin yazınsal niteliğini araştıran bir çeviri eleştiri için vazgeçilmez önemdedir. Boratav'ın, "Danton'un Ölümü" çevirisinde bu koşulu geniş ölçüde yerine getirdiği gözlenmektedir. Metnin başarısına katkıda bulunduğu kadar, başka çevirmenlere de esin kaynağı oluşturabilecek bir yığın başarılı buluş örneği verilebilir:

was tun

ne yapmalı

(S.321/17)

mögen sie übrigens sein,wer sie wollen, ...

kim olurlarsa olsunlar, ...

(S.321/30)

gegründete Ursachen

esaslı saikler

(S.323/4)

reissen	çekip almak	(S.323/13)
gekrönte Verbrecher	taçlı caniler	(S.323/20)
Nur Spitzbuben <u>appellieren</u> an das Asylrecht.	Yalnız haydutlar melce hukukundan <u>medet umarlar</u> .	(S.323/23-24)
zu verstehen geben	ihsas etmek	(S.325/18)
mässigen	itidale sevk etmek	(S.325/22)
Eifer	gayret	(S.325/22)
nichts <u>soll</u> mich aufhalten, und <u>sollte</u> auch Dantons Gefahr die meinige werden.	Beni hiçbirşey tutamaz, hatta isterse, Danton'un maruz bulunduğu tehlikeye ben de maruz bulunayım.	(S.325/22-24)
Bu örnekte çevirmenin, kaynak metindeki iki ayrı "sollen" kullanımına bulduğu karşılıklar sözkonusu edilmektedir: 1. tutamaz 2. isterse maruz bulunayım		
.... so gibt es auch	... da yok değil	(S.325/29)
was liegt daran	bundan ne çıkar	(S.327/12)
ist es nicht <u>einfach</u>	<u>tabii</u> değil mi	(S.327/19)
sich erheben	doğrulamak	(S.327/40)
Erdkreis	Arz yuvarlağı	(S.329/4)
Ein Saal <u>mit</u> Gefangenen	Mahkumlarla <u>dolu</u> bir salon	(S.329/11)
es ist mir unheimlich zumut	içimde bir endişe var	(S.329/16)
erleiden	nefsinde hissetmek	(S.329/26)
Wertester	azizim	(S.329/39)

....: da alle unter gleichen Verhältnissen geschaffen werden, ...

Madem ki herkes müsavi şartlar altında yaratılmıştır, ...

(S.327/20-21)

Wirkung

eser

(S.331/12)

konsequent

layıkı veçhile

(S.331/16)

andichten

ntfetmek

(S.331/30)

Weil wir uns immer sagen zu können:wir
sind...

Kendi kendimize "biz varız" diyebilmek için...

(S.331/28)

Müssen wir, ..., gleich annehmen, sie müsse die Finger ausstrecken und über Tisch Brotmännchen kneten, aus überschwenglichem Liebesbedürfnis, wie wir uns ganz geheimnisvoll in die Ohren sagen?

..., bu Vahdaniyetin, hemen parmaklarını uzatıp, hani şu birbirimizin kulağına gizlice fısıldadığımız aşka benzer, tağan bir sevgi ihtiyacıyla, masanın üstünde ekmek içinden insan suretleri yoğurmasını kabul mü etmeliyiz?

(S.331/30-34)

Çevirmen bu uzun ve karmaşık örgülü tümcede "hani şu" eklemesini yapmıştır. Bu ögenin almanca metnin yüzeysel yapısında bir karşılığı olmadığı gibi, anlamsal arka planda da eşdeğerde bir vurgu bulunmamaktadır. Ama bu öge, erek metnin ögeleri arasındaki ilişkileri sağlamlaştırma gibi bir işlev yerine getirdiğinden yerindedir ve bu doğrultuda iyi bir buluş olarak belgelenmeye değerdir.

...., dass er mich unter seinem Stande
in Schweinställen habe erziehen lassen.

..."beni domuz ahırlarında büyütmek şanına yakışır mı?"....

(S.331/37-38)

nachsagen

söylenmek

(S.331/38)

Elenden

sefiller

(S.333/27)

man mag

varsınlar

(S.333/32)

zum Besten der Republik

cumhuriyetin menfaatleri için
(S.333/39)

Privatkühnheit ist ohne Zweifel zu tadeln, ...

Şüphesiz, şahsi pervasızlık şayanı takbihtir, ...
(S.333/36)

a) Kühnheit: pervasızlık

b) zu tadeln sein: şayanı takbih olmak

sich sehnen nach etw.

brş.in iştıyakıyla kıvranmak
(S.333/33)

sich fassen

sakin olmak
(S.335/2)

Ich habe...den Königen einen Königs-kopf als Fehdehandschuh hingeworfen.

Ben...kralların suratına eldiven yerine bir kral başı fırlattım.
(S.335/16-18)

Wenn ich einen Blick auf diesen Schandschrift werfe, fühle ich mein ganzes Wesen beben.

Bu hayasızca yazıya bir göz atınca bütün mevcudiyetimin sarsıldığını hissediyorum.
(S.335/19-20)

Wer sind denn die, welche Danton nöti-gen mussten, sich an jenem denkwürdigen Tage...zu zeigen?

Tarihi 10 Ağustos gününde, Danton'u ortaya çıkmaya davet etmek lüzumunu duymuş olan o adamlar kimlerdir acaba?
(S.335/20-21)

Meine Stimme hat...aus dem Golde der Aristokraten...dem Volke Waffen geschmiedet..

Benim sesim aristokratların...altınlarından halka silah dövdü;
(S.335/29-30)

...wenn keine Schar von Mitschuldigen sie mehr versteckt, ...

...kendilerini gizleyecek suç ortakları kalmayıverince...
(S.325/26-27)

Bu tek tek çeviri durumlarının dışında, almanca-türkçe ikilisinde çözümü kolay olmayan ve görülme olasılığı yüksek -wohl, und, denn, so vb. sözcüklerinin çevirisi gibi sorunlarda da çevirmenin buluş yeteneğini gözleyebiliyoruz. Buluşların güçlüğü ve önemini daha kolay saptamaya olanak tanıyan karşılaştırma olanağını elde etmek için, çevirmenin bu

türden sorunlara getirdiği çözümler aşağıya derlenerek aktarılmıştır.

"und" sözcüğü kaynak metinde 45 kez geçmektedir. Bunlardan 25 tanesi erek metinde "ve" sözcüğüyle karşılanmıştır, diğer "und" sözcüklerine verilen karşılıkların dağılımı ise şöyledir:

5 yerde (,) kullanılmıştır: (323/3) - (327/29) - (327/30)
(333/13) - (333/28)

3 yerde "ve"-"de" kullanılmıştır: (325/13) - (329/31)
(333/11)

2 yerde "hatta" kullanılmıştır: (325/23) - (333/4)

2 yerde "fakat" kullanılmıştır: (325/30) - (327/22)

1 yerde "ondan sonra" kullanılmıştır: (335/36)

1 yerde "...ip - (,)" kullanılmıştır: (331/32)

1 yerde "hem...hem de" kullanılmıştır: (333/29)

1 yerde "binaenaleyh" kullanılmıştır: (29/21)

1 yerde "de" kullanılmıştır: (333/9)

1 yerde "veya" kullanılmıştır: (327/16)

1 yerde (:) kullanılmıştır: (333/14)

"und" sözcüğü karşılığında kullanılan bu 12 tür dilsel öge, çevirmenin buluş yeteneğini sergilemektedir ve bu çeşitlilik içinde olumsuz değerlendirilebilecek bir öge yoktur. Ancak bunlardan birkaçının çok zorunlu olmadığı söylenebilir. Buna karşılık "und" sözcüğünün çevirisinde ortaya çıkan sorunların tümü "ve" karşılığının verildiği durumlardır.

"so" sözcüğü kaynak metinde 17 kez kullanılmıştır ve erek metindeki karşılıkları "und" sözcüğünde olduğu gibi çok çe-

şitlilik göstermesinin yanında, genel bir sözlük karşılığı oluşturabilecek sayıda yinelenen bir karşılık da bulunmamaktadır. Verilen karşılıklar şunlardır:

4 yerde karşılığında sözlükbirimsel bir öge verilmemiş, "so" sözcüğünün işlevi sözdüzensel ilişkiye yüklenmiştir: (321/30)-(325/28)-(329/23)-(333/15)

2 yerde "binaenaleyh" kullanılmıştır: (327/20)-(331/26)

1 yerde "işte" kullanılmıştır: (325/22)

1 yerde "o kadar" kullanılmıştır: (327/31)

1 yerde "bu kadar" kullanılmıştır: (335/1)

1 yerde "birçok" kullanılmıştır: (333/26)

1 yerde "pek" kullanılmıştır: (329/40)

1 yerde "öyle" kullanılmıştır: (329/15)

1 yerde "böyle" kullanılmıştır: (329/15)

1 yerde "o halde" kullanılmıştır: (329/33)

1 yerde "demek ki" kullanılmıştır: (329/17)

1 yerde "öyleyse" kullanılmıştır: (329/17)

1 yerde "de" kullanılmıştır: (335/13)

Bu sözcüğün karşılığında, aralarında yakınlıklar saptanarak öbekleşmelere gidilebilecek toplam 13 çeşit dilsel öge kullanılmıştır buna göre. Çevirmenin her zaman eşdeğerli karşılıkları bulduğu söylenemese bile, yine buradaki sayısal çokluğun çeviri yeteneğinin göstergesi olduğunu söyleyebilirim.

"denn" sözcüğü kaynak metinde 12 kez geçmektedir. "denn"sözcüğünde "çünkü" anlamı söz konusu olduğunda erek metinde "zira" karşılığı verilmiştir (3 kez). Sözcüğün vurgu ögesi olarak kullanıldığı durumlarda ise şu karşılıklar verilmiştir:

4 yerde karşılıksız bırakılmış, vurgu bağlama bırakılmıştır: (321/15) - (325/23) - (331/9) - (335/13)

2 yerde " o halde" karşılığı verilmiştir: (327/17)-(331/12)

1 yerde "nitekim" karşılığı verilmiştir: (331/24)

1 yerde "ki" karşılığı verilmiştir: (333/10)

1 yerde "acaba" karşılığı verilmiştir: (335/21)

"nun" sözcüğü kaynak metinde 4 kez geçmektedir:

1 yerde karşılıksız bırakılmış, vurgu bağlama bırakılmıştır: (327/12)

1 yerde "imdi" karşılığı verilmiştir: (327/5)

1 yerde "keza" karşılığı verilmiştir: (329/21)

1 yerde "vazıhan" karşılığı verilmiştir: (329/29)

"wohl" sözcüğü kaynak metinde 2 kez geçmektedir:

1 yerde "gayet iyi" karşılığı verilmiştir: (323/38)

1 yerde "pek" karşılığı verilmiştir: (325/34)

Yukarıda yeralan veriler, öncelikle çeşitlilik açısından önem taşımaktadır, çünkü sözkonusu sözcükler simetrik ve ortak çözümlere elverişli olmadığından görüldükleri ortamlara çok yakından bağlı çözümler gerektirmekte ve çeşitlilik zorunlu hale gelmektedir. Ama çeşitliliğin de herhangi bir çeşitlilik olmayıp eşdeğerli çözümlerden oluşması gerekir ve Boratav bu koşulu da -sorunlarla birlikte- çok büyük ölçüde yerine getirmektedir.

Başarılı örneklerin yanında buluş yetersizliğinin bulunduğu durumlar da yok değil, Boratav'ın çevirisinde. Ama çevirinin her anında üstün buluşların gerçekleştirilmesini beklemek,

deneyim ve yetenek ne olursa olsun, gerçekçi olmaz. Boratav'ın çevirisinde buluş yetersizliği saptayabileceğimiz durumlar da, az sayıda oldukları için, Boratav'ın çeviri yeteneğini kesinlikle gölgelememektedir. Aşağıdaki örneklerde buluş sorunları olan çözümler sözkonusu edilmektedir:

eine sichere Garantie

emin bir garanti

(S.325/14)

öffentliche Wachsamkeit

umumi uyanıklık

(S.325/16)

aber ich sage euch

fakat ben sizlere söylüyorum

(S.325/15-16)

ein Schwanken im Gleichgewicht

muvazenesindeki herhangi bir bozukluk

(S.325/40)

ausser Atem kommen

soluğunun kesilmesi

(S.327/19)

Körperwelt

vücutler dünyası

(S.327/28)

Merke dir es, Anaxagoras

Buna iyi dikkat et Anaksagoras

(S.333/3)

...kaum bemerkbare Veränderung der py-
sischen Natur...

...tabiatın fizik halinde ehemniyetsiz
bir değişimliliği.

(S.327/3-5)

Wir werden unserem Satze noch einige
Schlüsse hinzuzufügen haben.

Cümlemize daha birkaç netice ilave et-
miş olacağız, ...

(S.327/32-33)

Gott muss also, nachdem er eine ewig-
keit geruht, einmal tätig geworden
sein, ...

Böylece Allah bir edebiyet boyunca is-
tirahat ettikten sonra, bir defa faal
olmuş olmak, ..., lazımgelir.

(S.329/25-28)

6.2.7. Yazım Sorunları

Burada yazın sorunlarının tümü değil, yalnızca noktalama işa-

retleri ele alınacaktır. Sözcüklerin yazılışı, ayrı ve bitişik yazma vb. konular çeviri açısından ele alınacak önemde değildir. Ayrıca erek metnin bu gibi alanlarda sorun göstermesi de pek beklenemez, çünkü bu sorunlar başvuru kaynakları da dikkate alınırsa kolay çözülebilir niteliktedir. Oysa noktalama işaretlerinin kullanımı bazan ciddi güçlükler yaratabilmektedir.

"Danton'un Ölümü"nün bir tiyatro metni olması, yazım sorunlarının incelenmesini gereksiz kılmamaktadır. Çünkü metnin yazılı olarak gerçekleşmesi, yazılı dilin gereği olan yazım ögesini doğru kullanmayı zorunlu kılmakta ve metindeki olumlu ve olumsuz noktalar çevirmenin dil yetenekleri konusunda eleştiride değerlendirme dayanağı verebilmektedir. Ayrıca yazın sorunları kimi zaman, çevirmenin kaynak metni nasıl anladığı konusunda ipucu hatta gösterge olabilmekte ya da okurun erek metni anlamasında yardımcı hatta yönlendirici olabilmektedir. Dolayısıyla "Danton'un Ölümü" sahneye konulacağı varsayıldığında da yazım sorunları önemini göstermektedir.

Bir çeviri eleştirisinde yazım öğelerinin değerlendirilmesinde ölçüt ve yöntemin ne olacağı tartışmaya neden olacak nitelikte bir sorundur. Yazım sorunları incelenirken, eşdeğerlilik kavramının kullanılabilirliği bir soru olarak getirilebilir. Eğer bu kavram kullanılacaksa, eşdeğerlilik hangi kanallardan gidilerek denetlenecektir? Eşdeğerlilik virgüle karşı virgül, noktaya karşı nokta konulmuş olması mıdır? Sorunun bu denli basit olmadığı ortadadır. Kaynak

işaretlerini kullanımda özgür olduğunu da kimse ileri sürmeyecektir. Yani bir bağıllık, dolayısıyla eşdeğerlilik sorunu vardır, işte önemli olan da eşdeğerliliğin hangi kanallar üzerinden sağlanacağı ve tabii-çeviri eleştirisi açısından bakılırsa-denetleneneceğidir. Aşağıdaki karşılaştırma ve değerlendirmelerde, şöyle bir yaklaşım temelinde çözümler getirilmeye çalışılmıştır: almanca-türkçe dil ikilisiyle sınırlı tutmak koşuluyla, yüzeysel yapıda uyumsuzluğun öncelikle (,) işaretinde ortaya çıktığı gözlenmektedir; yani sorunun ağırlığı tümce içi ilişkilerin biçimlenmesindedir; buna göre yazım sorunu, kaynak metinle erek metinde tümce içi bölümlerlerin farklı gerçekleşmesine neden olan içerik ve anlatım biçimi arasındaki ilişkiyle birlikte düşünülmelidir; noktalama işaretinde eşdeğerlilik denetimi, kaynak metinle eşdeğerli nitelikteki içerik ve ritmin gereklerine uygunluk açısından gerçekleştirilebilir; elbette yazım kurallarının görece saymacılığını da gözden ırak tutmamak, çözümü genel geçerlik açısından da değerlendirilmek gerekmektedir.

Erek metinde bulunan birçok yazım sorunun ortaya çıkmasında dönemin koşullarının etkisinin bulunması gerekir. 1940 yılında Türkiye'nin ilk kapsamlı yazım klavuzu henüz çıkmamıştır.³² Ayrıca yazım kuralları konusunda atılmış adımlar olsa bile bunların yerleşmesi ikinci bir sorun olarak kendini gösterecektir. Bu nedenle metinde bulunan olumsuz noktaların doğrudan doğruya çevirmenin sorumluluğuna yüklenmesi doğru olmaz. Yazım konusunda geleneksel bir birikimin olmaması,

yeni koşullara ayak uydurmaya çalışmanın getirdiği kararsızlık durumları yer yer almanca yazımından yapılmaması gereken aktarımlara yolaçmıştır. Aşağıdaki örneklerde sorunların yoğunluk derecesi ve niteliği, çevirmenin başarılı ve başarısız kararlarının bekleştiği alanlar daha belirgin biçimde gözlenebilir.

(.) İşaretinin kullanımı:

Nokta tümce sınırını belirlediği için, genelde bire birlik bir uyum saptamak olanaklıdır. Yalnızca iki örnekte bu kural bozulmuştur.

Ich weiss, dass Danton einer von ihnen ist, die Namen der übrigen kenne ich nicht(.) Mgen sie übrigens sein, wer sie wollen, so verlange ich, dass sie vor den Schranken gehört werden.

Danton'un bunlardan biri olduğunu biliyorum, diğerlerinin isimlerini tanımıyorum () amma kim olurlarsa olsunlar, onların Konvansiyon kürsüsünden dinlenmelerini talep ediyorum.

(S.321/29-31)

Burada kaynak metinde noktayla ayrılmış iki tümce arasındaki sınır erek metinde kaldırılmıştır. Bu değişikliğin içerik açısından kesinlikle, ritim açısından görülür bir fark yaratmamaktadır. Ama noktanın korunmaması için de hiçbir neden yoktur.

Das Verbrechen hat kein Asyl(,)nur gekrönte Verbrecher finden eins auf dem Thron.

Hiyanet için melce yoktur (.) Yalnız taçlı caniler, taht üzerinde bir melce ararlar.

(S.323/20-21)

Bu örnekte ise kaynak metindeki virgln yerini erek metinde nokta almıştır. nceki rnek için söylenenler burada da geçerlidir.

(:) İşaretinin kullanımı:

Büchner'in metninde bu işaret, genel yazım kuralları açısından zorunlu olmayan durumlarda kullanılmaktadır. Bu işaretin kullanımında bir yazı ve yazım üslubundan sözedilebilir. Ve yine tümceler arası bir bağlantı olduğundan yüzeysel yapıda karşılıklı kullanım sözkonusu olabilmektedir. Boratav eşdeğerlilik açısından önem taşıyan bu ögeyi korumaya dikkat göstermiştir. Kaynak metinde toplam 7 kez görünen bu işaret, aynı noktalar için erek metinde 6 kez kullanılmış, aşağıdaki örnekte dönüştürüme gidilmiştir.

Die Revolution ist wie die Töchter des
Pelias(:)sie zerstückt die Menschheit,
um sie zu verjüngen.

İhtilal Pelias'ın kızları gibidir(;) o, beşeriyeti gençleştirmek için parçalar.

(S.327/37-38)

(:) işaretinden (;)işaretine geçilmiştir. Ve kaynak metindeki açıklama ilişkisi erek metinde ortadan kalkmıştır. Gerçi tümcelerin içeriği, açıklama ilişkisini getirmektedir, ama bu ilişki noktalama işaretiyle desteklenmeyince daha geç kurulmakta ve bir ritim sorunu doğmaktadır.

Es gibt keinen Gott, denn(:)entweder
hat Gott die Welt geschaffen oder
nicht.

Allah yoktur, zira(:) Allah kâinatı ya
yaratmıştır, yahut yaratmamıştır.

(S.329/18-19)

Erek metinde "zira"dan sonra (:) işareti ilk anda okuru yadırgatacak niteliktedir. Ama okur burada işaretin gereği olarak bir durak verip anlığında açıklama için bir araç açarsa anlamsız bir yapıyla değil, farklı bir anlatım biçimiyle karşı karşıya olduğunu görecektir. Aynı

özellik kaynak metin için de geçerli olduğundan bu açıdan tam bir eşdeğerlilik bulunduğunu söylemek gerekir. Ve yadırgatıcı niteliğine karşın bu kullanımı korumuş olan çevirmen, sorunu iyi değerlendirecek bir karara varmıştır.

Erek metinde (:) işareti bunların dışında 3 yerde daha kullanılmıştır. Kaynak metinde karşılıklarının bulunmamasına karşın, bu kullanımlar Büchner'in üslubuna uyduğu için bütünü etkileyen olumsuz bir etki yaratmamışlardır. Ancak bunlardan ikisinde metnin ilgili parçası açısından dönüştürümü zorlayıcı bir etken olmadığı gibi, dönüştürüm kaynak metinden uzaklaşmayı da getirmektedir.

Nun kann aber Gott die Welt nicht geschaffen haben; denn entweder ist die Schöpfung ewig wie Gott, oder sie hat einen Anfang.

Keza, Allah kâinatı yaratmış olamaz, zira: kâinat ya Allah gibi ezelidir, yahut ta bir başlangıcı vardır.

(S.329/21-23)

Beruhige dich Philosoph. Sie haben recht. Aber muss denn Gott einmal schaffen, kann er nur was Unvollkommenes schaffen, so lässt er es gescheuter ganz bleiben.

Sakin ol filozof! Hakkınız var: nitekim Allahın muhakkat yaratması lazım geliyorsa, o ancak "gayri mükemmel"i yaratabilecektir. Binsenaleyh. daha aklıca hareket ederek, bu işten vazgecektir.

(S.331/24-26)

Özellikle ikinci örnek daha önemli bir sorun yaratmaktadır. Değişiklik, içerik farklılaşmasıyla sonuçlanmaktadır. (:) işareti, konuşmanın devamında da "filozof"un düşüncelerinin destekleneceği beklentisine yolaçmaktadır, oysa ilk tümcede hak verdikten sonra, sonraki tümcede gözden ırak tutulan şey getirilerek yine karşı tez savunulmaktadır. Çevirmenin "nitekim" sözcüğünü

kullanması da aynı doğrultuda bir içerik değişikliği getirmektedir. Bu nokta da dikkate alındığında (:) işaretinin kullanılmasına bir yorum yanlısının uygun ortam hazırladığı olasılığı da düşünülebilir.

(:) işaretinin kaynak metne göre fazladan kullanıldığı 3. durum özgür bir seçimin ya da yanlış bir yorumun ürünü değildir. Bu örnekte yazım sorunuyla sözdizim sorununun içiçe geçtiğini görüyoruz.

Moses führte sein Volk durch das rote Meer und in die Wüste, bis die alte verdorbene Generation sich auferieben hatte, eh er den neuen Staat gründete.

Musa, yeni devletini kurmadan evvel Kızıldenizden ve çöl içinden uzun zaman milletini yürüttü: tâ köhne, çürümüş nesil dökülüp yolda kalıncaya kadar...

(S.327/33-36)

Görüldüğü gibi "bis" bağlaçlı yantümce, erek metinde (:) işaretinin yardımıyla verilmek istenmiştir. Tümce, kaynak metinde olduğu gibi kaynaştırılarak şöyle de verilebilirdi:

"Musa, yeni devletini kurmadan evvel Kızıldenizden ve çöl içinden milletini, köhne, çürümüş nesil dökülüp yolda kalıncaya kadar, uzun zaman yürüttü".

Böyle bir seçenek tümcede, sözdizimsel bağıntıların belirginliklerini yitirmeleri ve birbirine karışma olasılığının artması, en azından bir okuma güçlüğü yaratmaktadır. Aynı içeriğin tek bir tümce örgüsü içine yerleştirilebileceği yeterli çözüm seçeneklerinin yolu açık olsa da, çevirmenin yaptığı dönüştürümün böyle bir sordundan kaynaklandığı ortadadır. Ve dönüştürüm hadesine ulaştığına göre (:) işaretinin kullanılması olumsuz değil

olumlu değeriendirilmelidir.

(;) işaretinin kullanımı:

Bu işaret tümceler arası ilişkileri düzenlediğinden, tümce üstübirimlerde dönüştürümlere gitmeyen bir çeviride çeviri sorunu yaratmamaktadır. Büchner'in metninde sık kullanılan (8 sayfada 18 kez) ve metnin özgöl yanlarından birini oluşturan bir öge olmasına karşın (:) işareti gibi ritimde yadırgatıcı bir etkisi bulunmadığından çevirmeni karar vermede zorlamamaktadır. Nitekim gözden kaçma ürünü olabilecek bir durum dışında erek metinde de yinelenmektedir. (.) ya da (,) işaretiyle değıştirildiğinde önemli bir fark oluşmayan, ancak sözce boyutundaki ilişkileri daha belirgin kılan bu işaretin kullanımında görülen az sayıdaki kaynamının da hiçbir önemli sonucu bulunmamaktadır. Çevirmen kaynak metinde iki tümce arasında bulunan (,) işaretini 3 yerde (;) işaretine dönüştürürken de herhangi bir zorlayıcı etki altında olmadığı gibi olumsuz bir sonuçla da karşılaşmamaktadır.

(...) İşaretinin Kullanımı:

Kaynak metinde hiç kullanılmayan bu işaret, erek metinde 6 kez kullanılarak dikkati üzerine çeken bir sorun oluşturmuştur. Bu eleştiri birimleri incelendiğinde, dönüştürümü gerektiren bir etkiye raslanamamaktadır. (...) işareti;

1 yerde (?) yerine (S.325/8)

1 yerde (,) yerine (S.335/36)

1 yerde (;) yerine (S.329/15)

3 yerde (.) yerine (S.327/36)-(S.329/40)-(S.333/17)

kullanılmıştır. İşaretin bugünkü değeri gözönüne alınırsa, bu kullanımlardan hiçbirisi onaylanacak nitelikte değildir. En iyimser yaklaşımla 2 durum için "kullanılmasına gerek yok" yargısı verilebilir. Böyle bir sorun yaratmasına karşın, çevirmenin bu işareti ısrarla kullanmasının nedenini bu kadarlık bir değerlendirmeye anlamak olanaksız. Neden sorulduğunda ilk akla gelen olasılık, (...) işaretinin çevirmen için taşıdığı değer farklı olabileceğidir. Bu işaretin belli bir kullanımını yerleştirmek gibi bir amaç da ısrarlı kullanımın nedenini oluşturuyor olabilir. Burada konunun incelenmesini daha ileri götürecek verilere gereksinim duyulduğundan, gözlemin getirdiği soruların ortaya atılmasıyla yetinilmiştir.

(,) İşaretinin Kullanımı:

Yukarda da belirtildiği gibi, çeviri açısından en önemli ve en üretken sorunu bu işaretin kullanımı oluşturmaktadır. Virgülün her kullanım durumu, türkçe-almanca ikilisinde yapısal sorun yaratmamaktadır elbette. Sözelimi tümce içinde aynı konumda bulunup birbiri ardıncı sıralanan sözcükler arasında gerek almancada gerek türkçede virgül kullanılır. Ya da noktayla ayrılmayan bazı kısa ve yalın tümceler her iki dilde de virgülle ayrılabilir. Metinde bu tür örnekler de çokça bulunmaktadır. Bunların yanında, iki dilde, genel kurallar düzeyine çıkartılabilen kullanım farklılıkları da bulunmaktadır. Türkçede özneden sonra virgül kullanılması buna bir örnektir. Boratav bu kuralı sık sık uygulamaktadır. Almanca aynı noktada bir virgülün bulunmaması

bir sorun yaratmamaktadır. Bu kuralın kullanımında çevirmene yöneltililebilecek eleştirilerin dayanağı da kaynak metin olmayacaktır. Özneden sonra virgül kullanılması çeviride her durumda değil, öznenin bir adıldan oluşmayıp doğrudan bir addan oluştuğu durumlarda sözkonusudur çoğunlukla. Ama bu alanda da her kullanım onaylanacak nitelikte değildir. Birçok örnekte öznenin tanınmasını kolaylaştıran bu kullanıma bazan hiç gerekmediği halde yönelinmiştir.

"1792 de Fransa'yı kurtaran adam, dinlinmeye lâyıktır."(S323/5)

"Biz, bir adamın şu ya da bu vatani vazifeyi ifa etmiş olup olmadığını sormuyoruz;" (S323/34-36)

Yine bu türden bir virgül kullanımı "bu"-işaret adılından sonra sözkonusudur, tabii eğer adıl önceki tümceye gönderme yapıyorsa.

"Bu, mahluk illetini asla kendi nefsinde ihtiva edemeyeceği için -çünkü dediğiniz gibi bu ancak 'mükemmel'e ait bir sıfattır- imkansız değil midir?"

Yukardaki tümcede aynı görevde bulunan iki "bu"-işaret adılı bulunmaktadır ve ilkinden sonra virgül konulmuş ikincisinde konulmamıştır. İkincide konulmaması sözcüğün konum farkına dayandırılabilir. Ama ilkinde virgölün kullanılmaması durumunda "bu" sözcüğünün "mahluk"u gösterdiği yanlışlığına da yolaçabilir. "Evet", "hayır" sözcüklerinden sonra gelen virgül, hitap sözcüğünden sonra gelen virgül de iki dilde aynı işlev ve kullanıma sahiptir ve metinde bu koşutluk korunmuştur. Ama şu iki durum arasında bir tutum farkı bulunmaktadır:

Hören Sie(,) Payne, es könnte doch so
sein, vorhin überkam es mich so;

Dinleyiniz () Payne, böyle olmaz mı
bu? Biraz evvel bana öyle geliyordu
ki...

(S.329/14-15)

So komm (,) Philosoph Anaxagoras, ich
will dich katechisieren.

Gel öyle ise(,) filozof Anaksagoras,
sana mezhebimi talim edeyim.

(S.329/17-18)

Almanca yazımında hitap durumunda, hitap sözcüğünden önce ve sonra virgül kullanılacağı konusunda açık bir kural bulunmaktadır.³³ Çevirmenin aynı durumda kararsız kaldığı görülmektedir. Ve eğer bu durumda virgül kullanılması yönünde bir sayma sözkonusuysa birinci örnekte, önemsiz de olsa bir ritim sorunu doğmaktadır. o dönemde bu yönde genel geçer bir kuralın bulunmayışı farklı tutumu anlaşılır kılmaktadır, ama sorun yine de vardır.

Diller arası yapısal farkların, virgül kullanımında simetriden uzaklaşmayı gerektireceği alanlardan biri, almancanın yantümcelerinin türkçede karşılanış biçimidir. Türkçe-almanca karşılaştırmasında bu yantümcelerle ilgili virgül kullanımlarını da öbeklemek gerekecektir. "dass", "weil", "wenn", "indem", "ob", "so", bağlaçlarıyla kurulan yantümceler, "um-zu", "matar-zu", "Relativpronomen" tümcelerinin tümü, aynı sorunları taşımamaktadır. Ama tümünün ortak özelliği, almancada virgül kullanımı tartışmasızken türkçede yapısal değişikliklerden dolayı virgül kullanımının gerekliliği ortadan kalkmakta ya da işlev değişikliğine uğramaktadır. Sözgelimi "dass" bağlacıyla kurulan yantümce metinde türkçeye çevrilirken iki biçim kullanılmıştır:

Ich weiss(,) dass Danton einer von ihnen ist, ...

Danton'un bunlardan biri olduğunu biliyorum, ...

(S.321/29)

....: man gab mir zu verstehen(,) dass die Gefahr indem sie sich Danton näherte, auch bis zu mir dringen könne.

...; bana ihsas ettiler ki(,) tehlike Danton'a yaklaştığı anda bana da soku-
labilecektir.

(S.325/18-19)

İkinci örnekte ikincinin birinciye bağlı olduğu iki ayrı tümce saptanabileceğinden sınır işareti olarak virgölün kullanılması yerindedir. Ve "dass"-tümceleri türkçeye büyük çoğunlukla "ki" biçiminde çevrilmiştir. Ama buna karşılık "ki"-tümcelerinin ancak yarısında virgöl kullanılmış, diğer yarısında virgülsüz kullanılmıştır. Burada da bir kararsızlık durumu vardır. Yukardaki ilk örnekte, almancanın yantümcesi türkçede bir tümce ögesine (bir eylemsiye) dönüştüğünden aynı nedenle bir virgöl kullanımı zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Çevirmen burada virgöl kullanmamıştır, ama başka yantümcelerin karşılığı olarak gerçekleşen birçok koşut durumda, yerinde olmayan virgüller kullanmıştır.

Er hatte vier Jahre nötig(,) um in der Körperwelt durchgeführt zu werden, und ...

Bu cümle, vücutler dünyası içinde tatbiki için(,) dört seneye ihtiyaç gösterdi, ...

(S.327/27-28)

Die Menschheit wird aus dem Blutkessel wie die Erde aus den Wellen der Sündflut mit urkräftigen Gliedern sich erheben(,) als wäre sie zum ersten Male geschaffen.

Vaktiyle tufandan dünya ne halde çıktıysa, beşeriyet te kan kazanından öyle, sangi ilk defa yaratılıyormuş gibi(,) taze, kuvvetli âzâlarla doğrulacaktır.

(S.327/38-40)

Etwa(,)weil einige betrogene Individuen und andere, die sich nicht betrügen liessen, sich um ihn reihten, um in seinem Gefolge dem Glück und Macht in die Arme zu laufen?

Belki, birkaç aldatılmış, ve birkaç ta aldatılmaya yanaşmıyan şahıs, onun muvaffakiyeti neticesinde ikbale ve kuvvete kavuşmak maksadiyle(,) onun arkasında saf aldıkları için...

(S.325/6-8)

Bu örneklerin sayısı onu geçmektedir. Ama türkçe açısından benzer karakterde olup almancanın yantümcesinden kaynaklanmayan virgül kullanımları da bulunmaktadır.

Der Weltgeist bedient sich in der geistigen Sphäre unserer Arme ebenso, wie er in der physischen Vulkane und Wasserfluten gebraucht.

Kâinatın ruhu, fizik âlemde(,) tufanları ve volkanları nasıl kullanırsa, manevi âlemde de bizim kollarımızdan öyle istifade ediyor.

(S.327/10-11)

Bu sorunların dışında "ve", "veya" bağlaçları da sık sık virgülle birlikte görülmektedir. Almancada belli durumlarda kabul edilebilir ya da zorunlu nitelikte olan bu durum türkçe yazımında sözkonusu değildir. Almancaya koşut olarak "fakat", "ama" bağlaçlarının virgülle birlikte kullanılması ise bir sorun yaratmamaktadır. Ancak burada virgülün sözcükten önce gelmesi gerekmektedir. Çoğunlukla böyle olmasına karşın birkaç örnekte virgül bağlacın arkasına getirilerek yazım yanlışlarına yolaçılmıştır. Bu türden bir yanlış, tutarsızlık göstergesi olduğu gibi, mantık açısından da önlenabilir bir yanlıştır.

Yukardaki incelemelere dayanılarak çevirinin yazım sorunları konusunda şu sonuçlara varılabilir:

1. Yazım sorunlarına metinde sık raslanmaktadır.
2. Tutarlı kullanım için anlaşma gerektiren durumlarda tutarlılık sorunları görülmektedir.

3. Kimi örnekler, yazım sorunlarının almanca'nın etkisiyle ortaya çıktığını göstermektedir.
4. Genelde noklama işaretleri olması gerekenden daha fazla kullanılmıştır.
5. Yazım sorunları, öncelikle ritim sorunlarına, kimi durumlarda da içerik sorunlarına yolaçabilmektedirler.

6.2.8. Üslup Açısından Çevirinin Değerlendirilmesi

Yazınsal metinlerde "üslup" adı altında toplanan -ses etkenden konu seçimine varan- çeşitli özellikler belirleyici bir önem taşıdıklarından, yazınsal çevirilerde de bu özelliklerin erek metne ne ölçüde yansıtılabildiği temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Üslup konusu yazınsallık tartışmaları içinde de belirlenmeden uzak olduğundan ve her bir durumda ve her bir yazın kuramında çeşitli görüşlerin savunulabilmesinden dolayı, çevirinin üslup açısından değerlendirilmesi de özel bir güçlük taşımaktadır. Böyle bir eleştiri kategorisinin işletilebilmesi öncelikle, bu kavram içinde görülebilecek somut özelliklerin neler olduğunun kaynak metnin yorumu çerçevesinde belirlenmesine bağlıdır. Bu nedenle, kaynak metnin yorumuna ilişkin saptamaları anımsayacak olursak, şu temel özelliği yinelemek gerekecektir: Büchner'in yapıtında dil ağırlıklı olarak saydam bir rol üstlenmektedir ve kurgu küçük dilsel birimlerin çevirisinden etkilenebilecek duyarlı bir denge üzerinde oturmamaktadır. Bu nedenle Büchner'in yapıtında ön planda bulunan biçimsel özellikler (bunların başında sahnelerin yapısı, diyalogların işlevi vb.

sayılabilir) çeviriden fazla etkilenmeden erek metinde de yinelenme şansına sahiptir. Ancak çevirinin, üslubun yansıtılmasında tümüyle edilgen olmayacağı ve dolayısıyla üslup eşdeğerliliği sorusunun ortaya atılması gerektiği de açıktır.

Üslupta eşdeğerlilik denetlenirken şu ilke gözönünde tutulmuştur: üslup,kaynak metnin bütününden çıkan bir özellik olduğu için, eşdeğerli üslubun da erek metnin bütününde aranması gerekmektedir. Bu düşüncenin uygulama açısından iki önemli sonucu vardır:

1. Üslup özellikleri metnin belli yerlerinde daha belirginleşse de bütüne dağılmıştır. Bu nedenle metnin herhangi bir kesiti üzerinde yapılacak bir üslup incelemesi, metnin diğer kesitlerini de büyük ölçüde temsil edecektir.

2. Üslup özelliklerini gerçekleştiren dilsel öğeler kaynak ve erek metinde bire bir ilişki içinde olmadan da üslupta eşdeğerlilik gerçekleşebilir. Kaynak metinde bir üslup özelliğiyle ilgili dilsel bir ögenin erek metindeki koşutu aynı üslup özelliğiyle ilintili olmak zorunda değildir. Erek metnin bir başka uygun dilsel ögesi aynı işlevi yerine getirebilmektedir.

Her somut metin için aynı ölçüde geçerli olacağı savunulamasa da, "Danton'un Ölümü" nde bu ilkeye uygun bir çeviri değerlendirilmesi sorun yaratmamaktadır.

Büchner yapıtında gerçeklikle uyuşan bir dil kullanmıştır. Cumhuriyetçilerin kavramları, düşünce biçimleri, ruhsal durumları yapıtın dilinde yaşatılmaktadır.³⁴ Robespierre konuş-

tuğunda izleyicinin karşısına gerçek Robespierre olarak çıkmaktadır. Dil bu özelliğiyle saydam değildir. Ayrıca oyun kişilerinin kullandıkları dil düzeyi de bilinçli olarak seçilmiştir. Boratav, korunması çok zor olmayan, ama dikkat ve emek gerektiren bu üslup özelliklerini korumuştur. Bu değerlendirme aşağıdaki alıntı üzerinde gözden geçirilebilir.

Die seit langer Zeit in dieser Versammlung unbekannte Verwirrung beweist, dass es sich um grosse Dinge handelt. Heute entscheidet sich, ob einige Männer den Sieg über das Vaterland davontragen werden. -Wie könnt ihr eure Grundsätze weit genug verleugnen, um heute einigen Individuen das zu bewilligen, was ihr gestern Chabot, Delanai und Fabre verweigert habt? Was kümmern mich die Lobsprüche, die man sich selbst und seinen Freunden spendet ? ...

Uzun zamandır bu içtimanın görmediği şu kargaşalık ispat ediyor ki büyük şeyler mevzuubahstir. Bugün birkaç adamın vatanına karşı zafer kazanıp kazanmayacakları belli olacak. Dün Chabot, Delanai ve Fabre'a reddettiğiniz şeyleri bugün birkaç şahsa ıshaf ederseniz prensiplerinizi inkârda fazla ileri varmış bulunmayacak mısınız? Birkaç adamın lehine gözetilen bu farkın manası nedir? Bazılarının kendilerine ve dostlarına ibzal eylediği medih ve senalardan bana ne? ...

(S.323/26-33)

Yukarıdaki alıntı, çeşitli açılardan sorunları olan bir bölümdür. Daha önceki incelemelerde ele alınan bu sorunların varlığı, kullanılan dilin gerçeklikle uyuşma özelliğini etkilememektedir. Çevirmen, dil düzeyini ve konuşma tonunu erek metinde verebilmiştir. Robespierre'in konuşmasından aktardığım bu bölümde kullanılan dilin bir aristokrat dili olmadığı açıkça görülmektedir. Bölümde yeralan şu sözler halk dilinden etkiler taşımaktadır: "...den Sieg...davontragen..." / "...was kümmern mich die Lobsprüche..." / "...weit genug..." / "...Männer..." / "...die lobsprüche, die man sich...spendet..." Aynı doğrultuda etkiler taşıyan sözler erek metinde de yeralmaktadır: "birkaç adam..." / "...bana ne..." / "...

bazıları..." . (Görüldüğü gibi, aynı etkiyi yaratmaya yönelik dilsel öğeler kaynak ve erek metinde birbirinin koşutu olmayabilmektedir.) Aristokratların üslubuna uymayan Robespierre'in dili bir halk dili de değildir. Yine yukardaki bölümden alınan şu sözlerde bu görülebilir: "Grundsätze..." / "...bewilligen..." / "...Individuen..." . Bu sözler günlük dile girmemiş kavramlardır. Yine erek metinde bu etkiyi taşıyan sözler de yer almaktadır: "...is'haf ederseniz..." / "...prensipleriniz..." / "...gözetilen bu fark..." / "...ibzal eylediği medih ve senalar..." . Dil düzeyi açısından varolan bu eşdeğerlilik metnin bütününde saptanabilir. Yukardaki alıntı özel olarak seçilmiş olmadığı için, metnin bütünü de temsil edecektir bu değerlendirme açısından.

Robespierre'in yukardaki sözlerini, konuşmanın tonu açısından ele aldığımızda da erek metnin kaynak metni yansıttığını söyleyebiliriz. Yukardaki 4 tümcelik bölümde ajitatif ton belirgin olarak duyulabilmektedir. Burada dilin çağrı işlevi (Appelfunktion)³⁵ öne çıkmaktadır. İlk iki giriş tümcesinde Robespierre'in iddialı konuşacağı anlaşılmaktadır. Üçüncü tümcede suçlayıcı ya da uyarıcı, dördüncü tümcede ise küçümseyici tavır getirmektedir. Metnin okunuşunda oluşan bu izlenimler, sözlerin içeriklerinden çok seçilen sözcük ve anlatım biçimlerinin saydam olmayan özelliklerinden kaynaklandığı için, Büchner'in dil kullanımının yansıtılması açısından önem taşımaktadır. Yukarda kaynak metinde varolan bu özellikler, erek

metnin okunuşunda da saptanabilmektedir. Burada olduğu gibi metnin diğer yerlerinde de bu koşutluğu bulabiliriz. St. Just'ın daha heyecansız, ikna etme amacı güden, ama kararlı konuşması ya da Danton'un öfkesini dışa vurmaktan başka birşey gözetmeyen konuşması, yukarıda olduğu gibi üslup açısından eşdeğerliliğin sınanabileceği örneklerdir.

Önceki bölümde ele alınan vurgu ve ritim sorunları da üslup açısından olumsuz bir sonuç içermemektedir. Erek metnin içerdiği vurgu ve ritim sorunları, yüksek bir oran vermesine karşın üslup eşdeğerliliğini olumsuz yönde etkilememesinin nedeni kaynak metnin özelliklerinde aranmalıdır. Büchner'in yapıtında vurgu ve ritim öğeleri, alman dilinin genel kuralları çerçevesinde kullanılmış ve yazınsallıktan gelen özel bir kullanım biçimine gidilmemiştir. Burada vurgu ve ritim, gönderge alanına ilişkin etkiler taşıyan bir bildirişim ögesi durumundadır, diğer deyişle dilin betimleme işlevine hizmet etmektedir. Bu nedenle vurgu ve ritimde Büchner'in üslubundan söz etmek olanaksızdır. Ya da -üslubun bir seçim sorunu olduğu düşünülürse- vurgu ve ritimde Büchner'in genel üslubu seçtiği söylenebilir. Ama bu durumda da bu öğeler, metnin bütünündeki etkileriyle yeni bir anlatım ögesi oluşturmayacaklardır. Vurgu ve ritim özellikleri Büchner'in üslubu ile ilintili olmadığından, çevirideki vurgu ve ritim sorunları da üsluba değil dil düzlemine ilişkin sorunlardır.

Kaynak metinde sahnelerin yapısına, diyalogların işlevine, karşıtların sürekli çatışmasına, dramatik gelişme ve çözümün,

yokluğuna vb. ilişkin üslup özellikleri (bk. S.20-21), erek metinden hareketle de çıkartılabilecektir kuşkusuz. İçerikte sağlanan eşdeğerlilik ve metin içi açık ya da gizli bağlantılar bu yöndeki çıkarımların önkoşulunu oluşturacaktır. Metnin bu biçimsel özelliklerinin yansıtılabilmesi için, içerikte eşdeğerliliğin sağlanması yeterli olmaktadır. Erek metinde saptanmış bulunan sorunlar metnin bütünü içinde görüldüğünde içerik açısından bir yitimin kayda geçirilemeyeceği de belirtilmiş bulunmaktadır. İçerik açısından varolan tek tek sorunlar, bu biçimsel özellikler büyük dilsel birimlerden çıkarılabildiğinden genelde varolan içerik eşdeğerliliği karşısında olumsuz bir etki yaratamamaktadır.

Bu değerlendirmeler temelinde, kaynak metinle erek metnin üslup özellikleri açısından eşdeğerlilik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ama şunu da eklemek gerekir: bu metinde üslup eşdeğerliliğini sağlamak özel bir sorun yaratmamaktadır ve metnin içeriğine ilişkin yorumları yapıp eşdeğerli çözümleri getirmekten daha güç değildir. Dolayısıyla çevirmenin bu konudaki başarısını saptarken kaynak metnin nitelikleri de unutulmamalıdır.

6.3. Genel Değerlendirme

Şu ana kadar çeşitli düzlemlerde ve çeşitli bakış açılarıyla ele alınan sorunlar ve çözümler, zaman zaman aralarındaki bağlantılar kurulmuş olsa da bütün olarak taşıdıkları değer henüz ortaya konulmuş değildir. Çeviri eleştirisinde sonuca gidebilmek için zorunluluk taşıyan bu ayrıntılı ve ayrıştırıcı-

cı inceleme, sonuçları açısından birleştirilip özetlenmediği sürece hem çeviri eleştirmeni için, özellikle de çeviri eleştirisi okuru için bitmiş bir çalışma sayılamaz. Çeviri eleştirisinin kimi hedefleri (sözelimi çevirinin ve çevirmenin başarısının saptanması ya da çevirmenin çeviri yeteneklerinin saptanması gibi) toplu değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Toplu bir değerlendirme yapılmadan, ayrıntıda saptanmış bazı sorunların bu gibi hedefler açısından hiçbir değeri yoktur. Çünkü en başarılı çeviri sorunlar içereceği gibi en başarısız çeviri de doğru çözümler içerecektir. Bu nedenle belirleyici olan, sorunların bulunup bulunmaması değil bütünün çeviri olarak taşıdığı değerdir. Öte yandan çeviri eleştirisi, tek tek saptamaların yığını olmanın çok ötesinde bir işlevselliğe sahiptir. Çünkü saptamalar birbirlerinin etkilerini azaltıp artırabilmekte ve birarada yeni çıkarımlara olanak tanıyabilmektedir. Dolayısıyla çevirinin gerçek bir eleştirisi ancak toplu değerlendirmeden sonra ortaya çıkabilir. Bu amaçla aşağıda önce saptama ve değerlendirmeler özet olarak sunulmaya, sonra sonuçlar toplu olarak ele alınmaya çalışılmıştır.

Şu ana kadar yapılan incelemenin sonuçları özet olarak şunlardır:

1. Çeviride kültürel ve yazınsal değerler korunmuş, bu bakımdan çeviri genel hedeflerine ulaşmıştır.
2. Kaynak metin bir çıkış noktasına indirgenmemiş, sürekli olarak kaynak metnin denetiminde çeviri yapılmıştır.
3. Okuru kendi dili karşısında yabancılaştırıp çeviriyi bir

dil sorunsalı haline getirecek bir yol izlenmemiştir.

4. Anlaşılabilirlikla bağıllık arasında bir denge kurulmaya çalışılmış, anlaşılabilirlik sınırları zaman zaman bağıllık için zorlanmıştır.

5. Adıl kullanımı, yazım, dilin idiomatik kullanımı gibi alanlar çevirmenin kararsızlığının ve çelişkili tutumlarının yoğunlaştığı yerler olmuştur.

6. Erek metin, kaynak metnin üzerine konuşan ya da onu tanıtan ya da açarak aktaran değil, kaynak metni temsil eden, onun adına varolan bir metin olarak düşünülmüştür.

7. Tümce altı birimlerde dönüştürümlere yer yer başvurulmuş, tümce üstü birimlerde yalnızca birkaç durumda dönüştürüme gidilmiştir.

8. Dönüştürüm oranı, daha küçük dilsel birimlere inildikçe ve anlamsal eşdeğerlilik daha belirgin duyumsanabilir oldukça artmıştır.

9. Dil bilgisine bağlı anlama sorunlarının azlığına karşın kaynak metnin yorum gerektiren yerlerinde başarısızlık oranı yüksektir.

10. Dikkatsizlik ve gözden kaçmanın sonucu olarak belirlenebilecek durum yok denecek kadar azdır.

11. İçerik yitimine neden olabilecek önem ve derecede eşdeğerlilik sorunu bulunmamaktadır. İçerik açısından saptanmış olan 15 eşdeğerlilik sorunu düşük bir oran vermektedir.

12. Vurgu ve ritim metinde ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu açıdan saptanmış olan 27 eşdeğerlilik sorunu, içerik sorunlarıyla karşılaştırıldığında daha yüksek bir oran verecek sayıdadır.³⁶

13. Örnek nitelikte başarılı buluşların sayısı 40-50 kadardır. Buna karşılık 11 birimde buluş yetersizliği saptanmıştır.

14. Metin içi tutarlılığın sorun oluşturduğu durumlarda doyurucu çözümlere gidilmemiştir.

15. Yer yer karmaşık örgüler sunmasına karşın içerik belirleyen sözdizimsel ilişkiler başarıyla kurulmuştur.

Bu saptama ve değerlendirmeler, çevirinin genelde başarılı olduğunu, ama aynı zamanda bazı yetersizlikler içerdiğini göstermektedir. Yazınsal bir çeviri olarak, kültürel değerlerin aktarılması açısından işlevini yerine getirebilmektedir. Çeviri üslubu açısından bakıldığında ise büyük savlar taşımadığı görülmektedir. Sonuçta bu çevirinin yapılmış olmasını bir kazanç olarak değerlendirmek gerekecektir. Kaynak metnindilimize daha az sorunla aktarılabilen olması ya da aynı metnin başka üsluplarda çevirilerinin yapılabilen olması, Boratav'ın metnin çeviri olarak taşıdığı değeri azaltmamaktadır.³⁷

Konuya çevirmen açısından bakıldığında durum biraz daha farklıdır. Yazınsal bir metni anadiline aktararak yararlanılabilir bir çeviri ürünü yaratmak, çevirmenliğin temel niteliklerine sahip olunduğunun kanıtıdır. Üst düzeyde bir kaynak dil bilgisi, anadile egemenlik, alımlama ve yorumlama yeteneği, asgari bir kültürel birikim, dil sorunlarıyla asgari düzeyde tanışıklık, buluş yeteneği ve çalışma disiplini gibi öğeleri içeren bu temel yeterlilik, emekle birleşince çeviri ürünü ortaya çıkmıştır. Boratav'ın çeviriye yeterince

zaman ayırdığını, gerek metindeki atlamaların yok denecek kadar azlığına, gerek metnin uzmanlık alanı çeviri olan bir dergide çıkması bakımından yüklenilen sorumluluğa, gerekse "Tercüme" dergisini yönlendiren kadronun beklentilerine dayanarak veri sayabiliriz. Bu durumda erek metindeki yetersizliklerin az emek verilmesinden kaynaklandığını düşünmek yanlış olacaktır. Bu yetersizlikler çeviri edincindeki sınırlara işaret etmektedir. Dolayısıyla şu sav da ileri sürülebilir: çeviri açısından kültür farklılığı ve üslup alanında büyük sorunlar içermeyen Büchner'in metninde başarıya engel olmayan ve kullanım değeri yüksek bir metnin oluşmasına olanak tanıyan bu sınırlılık, daha büyük çeviri sorunları içeren başka özgün metinlerde aynı başarının gösterilmemesiyle sonuçlanabilir.

Kaynak dil bilgisine ilişkin birkaç sorun saptanmıştır. Ancak bunlardan hareketle, Boratav'ın çeviriyi gerçekleştirmek için gerekli almanca bilgisine sahip olmadığını söylemek olanaksızdır. Çevirmenin almanca dil bilgisinin yeterliğini kanıtlayan bir yığın çözüm örneği bulunmaktadır. Ayrıca açıktır ki, kaynak dil bilgisi çeviride bir engel oluşturmuş olsaydı, diğer sorunlar ortaya çıkacak koşulları bulamazdı.

İncelemenin sonuçlarına bakıldığında çevirmenin sorunlarının iki alanda yoğunlaştığı görülür:

1. Sözdiziminde sıralamanın önem kazandığı durumlarda.
2. Yorum sorunlarının dilin idiomatik kullanımıyla birleştiği durumlarda.

Her iki türden sorunlar için geçerli olan ortak yan, ayrıntı-

nın çevirmende bütünsel bakışa engel oluşturmaktadır. Bu iki alana ilişkin sorunların çözümü için sahip olunması gereken temel özelliklerden birisi, ayrıntıyı aşıp bütünsel bakışı gerçekleştirebilmektir. Metin içi tutarlılık gerektiren durumlarda sorunların çıkmış olması da bu bakışın yeterince gerçekleştirilememiş olması olasılığını güçlendirmektedir. Çevirmen, çeviri yeteneği konusunda kuşku bırakmayacak ölçüde buluş üretmiş olduğuna göre, bu bakışı kazanamamanın nedenini çeviri yeteneğinde aramamak gerekmektedir. Çeviride bireysel ve toplumsal deneyimin artırılması, bu sorunların çözümünü sağlayacak çeviri edincine katkıda bulunacaktır.³⁸ "Danton'un Ölümü" çevirisinde sözkonusu olan yetersizlik, çevirmenin gerçekleştirdiği dönüştürümlerde değil, dönüştürüme gidip gitmeme kararındadır. Bu konudaki kararsızlık, çevirmenin kendi eğilimleri doğrultusunda belirgin bir çeviri üslubu oluşmasına da engel olmaktadır. Bu kararsızlıkta deneyim etmeninin rolünü azaltacak bir etken, dil ve çeviri sorunları hakkında bilgilenmedir. Deneyim zorunlu bir koşul olarak varlığını sürdürse de, dil ve çeviri sorunları konusundaki belirttik bilgi, gerekli edincin daha az deneyimle edinilmesini sağlayabilir. Bağlam çalışmasının bu noktada aydınlatıcı bir veri sunmaması nedeniyle, bilgi-deneyim ikilisinin Boratav'da hangi denge içinde olduğu bu çalışmada yanıtlanamamıştır. Ama sorunların niteliği açısından bakıldığında, özellikle sözdizim sorunlarında belirttik bilginin çözüm gücünün yüksek olduğunu, bu sorunların varlığının da belirttik bilgi eksikliğine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Çevirmenin kararsızlığını, o günün ve ortamın koşullarının da etkilemiş

olabileceğini unutmamak gerekir. Çevirinin "Tercüme" dergisi niteliğinde bir dergide çıkması, çevirmen üzerinde denetimin baskısını artıracığından, çevirmende deneme niteliğindeki çözümler için caydırıcı bir etki oluşturması olabilir. Ayrıca türkçenin o dönemde sunduğu koşullar, yani söz düzlemindeki çeşitliliğe karşın dil düzlemindeki yoksulluk, türkçenin dil yapılarına egemenliği daha güç kılmakta ve simetrik çözümleri daha kolay kabul edilir gösterebilmektedir.

Yine bağlam çalışmasının sınırlılığı, Boratav'ın sahip olduğu çeviri yeteneklerinin günün koşulları içinde ne ölçüde bir başarının göstergesi olduğu sorusuna yönelmemize engeldir. Bu niteliklere sahip bir çevirmenin, Türkiye'nin o zamanki çeviri potansiyeli içindeki yerinin ne olacağı ve bu potansiyele katkı ölçüsü burada ancak bir soru olarak getirilebilmektedir. Günümüz çevirmenleri arasında yapıldığında önemli olabilecek böyle bir saptama, 40 yıl öncesi için yapıldığında o denli önem taşımayabilir elbette. Ama bu çalışmanın çerçevesinde böyle bir soruya yanıt getirilmiş olsaydı eleştiri zinciri tamamlanmış olurdu.

Giriş bölümünde belirtilen 6 amaçtan ikisi (1.Çevirmenin çeviri anlayışını ve çevirideki başarısını belirlemek 2. Kaynak metnin türkçeye ne ölçüde akatarılabildiğini incelemek) doğrultusunda varılan sonuçlar yukardaki bölümlerde derlenmiş bulunmaktadır. Diğer amaçlar doğrultusunda da farklı sayı ve önemde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Eleştiri metninin içinde dağınık ve diğerleriyle içiçe geçmiş olarak bulunan bu sonuçlar aşağıda özet biçimleriyle derlenmeye çalışılmış-

tır. Ancak aşağıda yapılan göndermeler tüketici ve sınırlayıcı olmayacaktır. Burada en belirgin sonuçlara değinilmiştir.

1. Çevirinin yapıldığı döneme ilişkin çeviri sorunlarıyla ilgili veriler sunmak:

Bu alanı ilgilendirecek en önemli sorunlardan biri yazımla ilgili olanlardır. Yazımda çevirmenin karşılaştığı güçlükler türkçe yazımının o dönemde kurallaştırılmasında ve kuralların yerleştirilmesindeki yetersizliklerin önemli rolü vardır. Köklü bir yazım geleneğinin ve eğitiminin bulunmaması varolan kuralların da uygulanmaya yeterince geçirilememesine neden olmaktadır.

Çevirmenin türkçe kullanımındaki çeşitli sorunlarla dönemin koşulları arasında bağlantı kurulabilir. Özellikle dilin idiomatik kullanımı bu açıdan incelenmeye değer olabilir. Ayrıca batı düşüncesinin ürünü olan bazı kavramların türkçeye aktarılmamış olduğu da görülmektedir. Buna örnek olarak şu kavramlar verilebilir: "an sich" ("bizzat") / "Ateismus" ("Allahı inkâr") / "das Böse" ("şer") / "wir sind" ("biz varız"). Kuşkusuz genelde, metnin tümünün döneme ilişkin veriler sunduğu söylenebilir.

2. Almanca-türkçe dil çiftini özellikle çeviri sorunları açısından karşılaştırmak:

Bu alanda da oldukça geniş bir malzeme derlemek olanaklıdır. Özellikle dönüştürümlerin zorunlu olduğu örnekler, dil yapılarının farklılaştığı örnekler olarak önemlidir.

Vurgu, yazım, adıl kullanımı ve kavram alanına ilişkin benzerliklere çeşitli örnekler bulunmaktadır. Bu sorunların

varlığı yanında çözüm olanakları da karşılaştırmalı dil çalışmasının malzemesi olabilir.

Dilin idiomatik kullanımında ise benzerlikler belki de ben-zemezliklerden daha önemlidir. Bu alana giren örnekler de diğerleri gibi çeşitli nitelikleriyle çeşitli araştırmaların malzemesini oluşturabilirler.

Karşılaştırmalı dil çalışması için özellikle ilgi çekici görünen örnek, S.70-71 de yeralan, "de" biçimbiriminin kullanımıyla ilgili sorundur.

3. Çevirinin ulaştığı örnek nitelikteki çözümleri ortaya çıkarmak:

Eleştiride sondaj yerine tüketici tarama yönteminin seçilmiş olması, bu alandaki malzemenin de kapsamlı olmasını sağlamıştır. Çevirmenin karşılık bulmada gösterdiği başarıyı örnekleyen her çeviri birimi (bk. S.84-91) bu alan içinde görülebilir. Ayrıca simetriyi ya da dönüştürümü seçerken verilen doğru kararlar, çeviriyi erek dil okuruyla iletişim kurabilecek biçimde gerçekleştirme (kimi açıklamalarda bu durum sözkonusudur) vb. bu doğrultuda değerlendirilebilir.

Boratav'ın simetrik ve dönüştürümlü çözümleri üzerinde yapılan karşılaştırmalı değerlendirmeler de burada anılmaya değer şöyle bir saptamaya olanak tanımaktadır: Çevirmen kendi yeteneklerini zorlayacak denemelere girişmemiş, kendi koşulları açısından en yüksek verimi sağlayabilecek yolu izlemiştir.

Çeviriyi okurun izlenimi açısından ele almak olarak belirlenen amaçla ilgili veriler ise eleştiri metni içinde ayrı bir

kategori oluşturduğundan burada ayrıca eklenecek birşey yoktur. Yukarıda görüldüğü gibi bu 6 amaca yönelik verilerden bazıları, aynı anda birden çok amaca hizmet edebilmektedir. Ayrıca aynı veriler, burada belirtilmeyen başka amaçlara da hizmet edebilirler kuşkusuz. Çeviri eleştirisinin amaçları arasında, çeviri eleştirisinin yöntem sorunlarını ortaya çıkarma ayrı bir başlık olarak yeralmamıştır, ama bu her çeviri eleştirisinin içkin amacıdır.

x x x

Böylece bu çalışma noktalanmış olmaktadır. Ama çalışmanın bir işleve sahip olması, büyük bir bütünün parçası olmasına, ilerleyen bir sürecin bir noktası olmasına bağlı olduğu için bunun gerçek bir nokta olmayacağını vurgulamak isterim. Bu çalışmanın yönelimleri arasında, gerek ortaya konan somut veriler, gerekse çeviri eleştirisi olarak uygulanış biçimi yeralmıştır. Yöntem sorunlarının taşıdığı ağırlık, çalışmanın amaçlar açısından kapsayıcı olmasını da getirmiştir. Tüketicilik yönelimiyle birlikte bu amaçlar, çeviri eleştirisi olarak ortaya uzun bir çalışmanın çıkmasıyla sonuçlanmış ve bu sonuç ta yine bir yöntem sorununu gün ışığına çıkarmıştır. Günlük ya da haftalık yayın organlarında sıkça raslandığı gibi, çeviri eleştirisi beş-on satıra da sığdırılabilen bir uğraştır. Ancak ne kısa çeviri eleştirilerine bakarak uzun çeviri eleştirilerinin fazla uzun olduğunu, ne de uzun çeviri eleştirilerine bakarak diğerlerinin fazla kısa olduğunu ileri sürmek doğru görünüyor. Düşünceme göre önemli olan, kapsamın ve yoğunluğun amaçlara uygunluğudur.

Bu çalışmada yöntem sorunları ve eleştiri tutumu ön planda yer almıştır. Buna karşılık, çeviri eleştirisinin nasıl olması gerektiği sorusuna tek uygulamada yanıt verilemeyeceği gözönüne alınırsa, burada ulaşılmak istenen hedef, nelerin yapılması gerektiğinin değil, nelerin yapılabileceğinin gösterilmesidir. Her çeviri eleştirisi kendi amaçları, koşulları ve malzemesince sınırlanacağı için genel geçer yöntem ilkeleri, birçok uygulama üzerinde yapılacak soyutlamaların ürünü olacaktır. Bir uygulamanın ulaşacağı hedef, yöntem tartışmalarına varlığıyla katkıda bulunmak olacaktır.

Bir çeviri eleştirisinde, başarılı bir çeviriyi başarısız, başarısız bir çeviriyi de başarılı göstermek ve çevirinin gerçek niteliğini gizlemek son derece kolaydır. Çeviriyi denetleyen çeviri eleştirisinin denetimi güç olduğu içindir ki, çeviri eleştirisi karşısında genel bir güvensizlik vardır.³⁹ Çeviri eleştirisinin denetiminde en büyük sorumluluk yine çeviri eleştirmeninin kendisine düşmektedir, çeviri eleştirisi kendi denetimini öncelikle kendisi yapacaktır. Bu çalışma gerçekleştirilirken, elden geldiğince okura denetimi kolaylaştırmaya ve eleştiri saydam kılınmaya çalışılmıştır. Bu tutumun temelinde, çeviri eleştirisinin işlevliliğiyle ilgili düşünceler yatmaktadır. Okurun denetleme olanağının yüksek olduğu bir çeviri eleştirisinin kullanım değeri de artacak ve uygulama alanında daha etkin olacaktır.

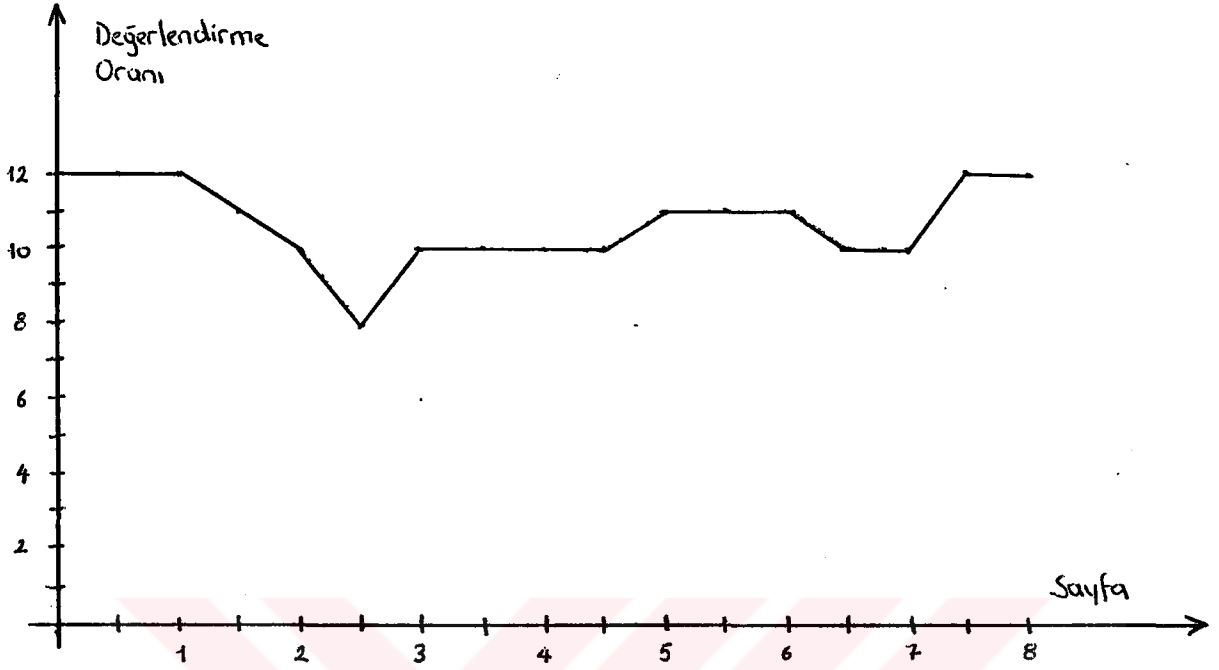
Ek 1:

Aşağıda çevirinin başarı derecesinin sayfalara göre dağılını gösteren 4 grafik yer almaktadır. Çeviri eleştirisini en özet biçimine indirgeyerek hem genel bir bakış sunma hem de eleştiri metninin okunmasında yardımcı olma işlevlerini yerine getireceği düşünüldüğü için bu grafikler oluşturulmuştur. Grafiğin gerçeği yansıtmaya açısından güvenilirliği, eleştiri metnine göre sınırlı olacaktır elbette. Saptamaların sayısal verilere dönüştürülmesindeki güçlük bu sınırlılığın nedenini oluşturmaktadır. Eleştiri metninin tümünü grafiğe yansıtmak olanaksız olduğundan, sayısal verilere dönüştürülmeye uygun olan 4 kategorinin grafiği çıkarılmaya çalışılmıştır yalnızca. Grafiğin hazırlanmasında şöyle bir yol izlenmiştir: Çeviri metni 1/2 şer sayfalık birimlere ayrılmış, her birimdeki başarılı ve başarısız çözümlerin birbirlerine oranı saptanmıştır. Başarı derecesi 12 tabanı üzerinden değerlendirilmek istendiğinden, her metin biriminde elde edilen oran 12 tabanına uygulanarak grafik değeri bulunmuştur. Bu işlem her grafik kategorisi için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

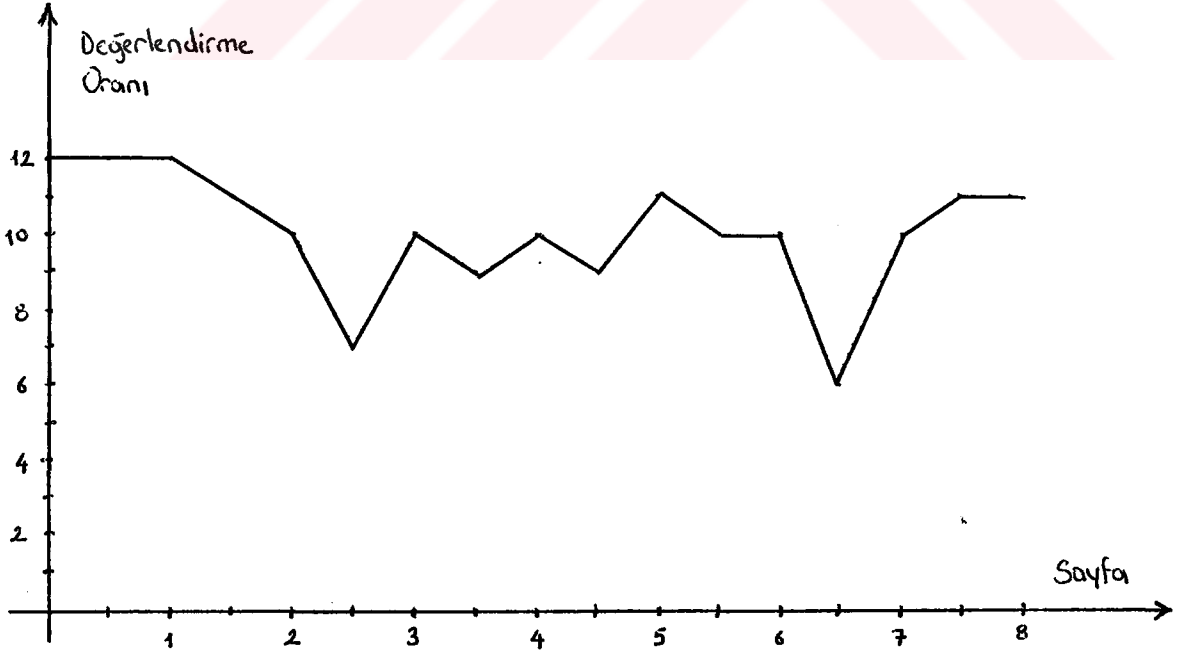
Grafik çizimleri gerçekleştirilen kategoriler şunlardır:

1. Anlama sorunları
2. İçerik eşdeğerliliği
3. Vurgu ve ritim eşdeğerliliği
4. Erek dil kullanımı

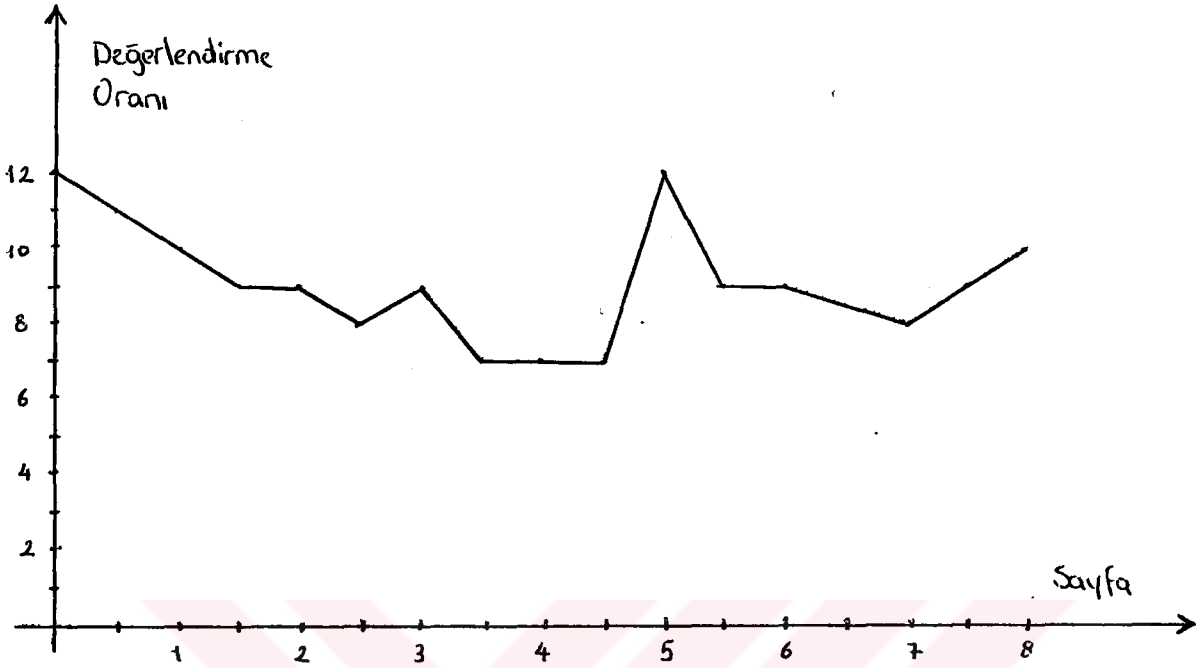
Grafik 1: Anlama Sorunları

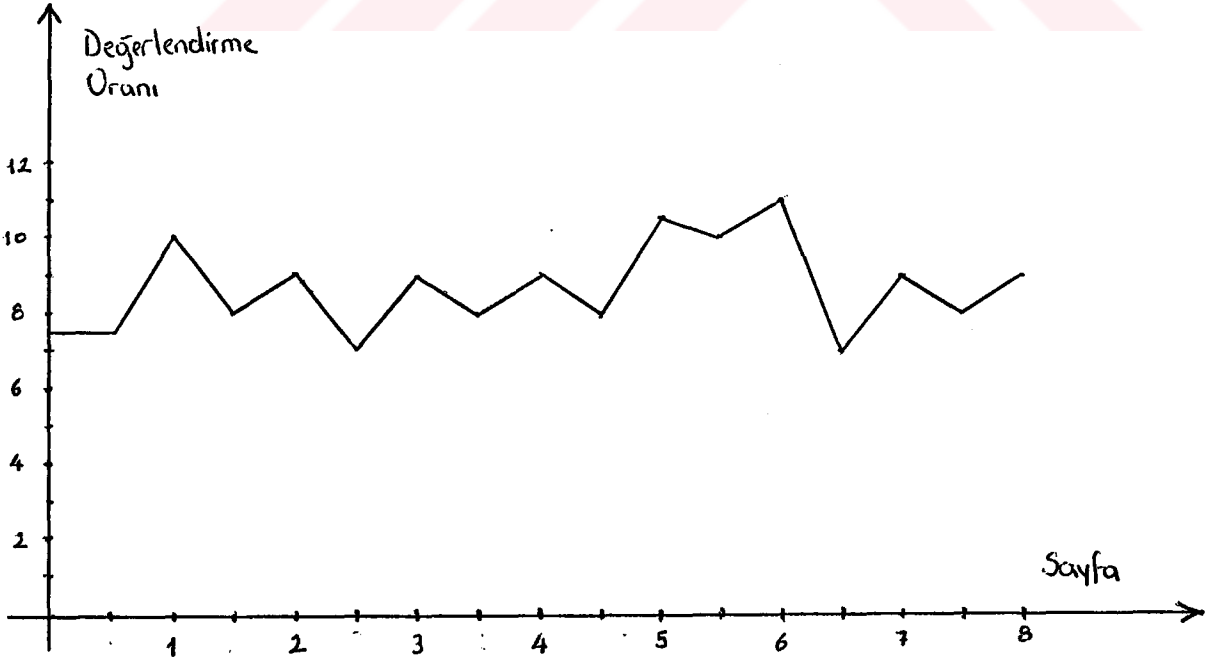
Grafik 2: İçerik Eşdeğerliliği

Grafik 3: Vurgu Ve Ritim Eşdeğerliliği

Grafik 4: Erek Dil Kullanımı

Ek 2: Dipnotlar

1. W. Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft, UTB, S.192-195
2. W. Wilss, Probleme und Perspektiven der Übersetzungskritik, IRAL, 1974, S.23-41
3. Königserläuterungen, Karl Brinkmann, Band 235, Bange Verlag, S.33-47
4. Verlag Philipp Reclam, 1973
5. Bu konudaki bilgiler için şu kaynaklara başvurulabilir:
 - Hasan-Âli Yücel, Tercüme Sayı 1, Önsöz
 - Bedrettin Tuncel, Tercüme Sayı 1, S.79-82
 - Nurullah Ataç, Tercüme Sayı 7, S.1-3
 - Azra Erhat, Ortak Çeviri, Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, S.54-58
 - Güzin Dino, Sabahattin Eyuboğlu ve Türkiye'de Çeviri Hareketleri, Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, S.104-111
 - Azra Erhat, Sevgi Yönetimi, İnkılap ve Aka Basımevi, S.325-335
6. Çağdaş Eleştiri, Ağustos 1984, lord of the flies'in dört çevirisi üzerine söyleşi, S.4-13
7. K. Reiss, Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik, Max Hueber Verlag, S.52-54
8. Yalnızca erek metinden yola çıkan çeviri eleştirisiyle

karşılaştırmalı çeviri eleştirisi arasındaki ayırım, tür belirlemesindeki ilk adım olduğundan pek çok incelemede raslanabilmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse:

- K. Reiss, Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik, Max Hueber Verlag, S. 17-24
- W. Wilss, Übersetzungswissenschaft-Probleme und Methoden, Ernst Klett Verlag, S.286-287
- Ahmet Cemal, Bağlam Sayı 3, Yazınsal Çeviri Eleştirisinin Hazırlık Evresi Olarak Erektil Metnin Değerlendirilmesi, S.171-179

9. Şârâ Sayın, Çeviri Aracılığıyla Günümüz Alman Yazınının Türkiye'de Alımlanması, Bağlam Sayı 2, S.135-137

10. Şârâ Sayın, Anlama ve Somutlama Süreci Olarak Yazınsal Çeviri, Çağdaş Eleştiri, 1983 Sayı 8

11. Burada gereksinim duyulan karşılaştırma olanağına, ancak farklı düzeylerdeki çevirmenlerin ürünleri incelenerek belirlenecek sayısal veriler ve kaba bir başarı ortalamasıyla kavuşabiliriz. Bugün ortalama insan boyu biliniyor olmasa, ölçeceğimiz 1.50 m.lik bir yetişkinin boyunun uzun mu yoksa kısa mı sayılacağını söylememize olanak yoktur. Gerçi çeviri eleştirisi için böyle bir belirlemenin gerçekleştirilmesinin önünde birçok engel vardır, ama bu ilkece düşünülür birşeydir. Çeviri eleştirisinin elinde böyle ortalama veriler olmadığı sürece öznellik taşıyan değerlendirmeler de kaçınılmaz olacaktır.

12. Bu konuda şu kaynaklara başvurulabilir:

- Azra Erhat, Ortak Çeviri, Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, S.54-58
- Azra Erhat, Sevgi Yönetimi, İnkılap ve Aka Basımevi, S.325-335/S.240-250
- Azra Erhat, Yazko Çeviri, Sayı 1, S.173-179
- Azra Erhat, Tercüme Bürosu, Yazko Çeviri, Sayı 7, S.6-11
- Suut Kemal Yetkin, Başarılı Çevirinin Koşulları, Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, S.43-45
- Nedim Gürsel, Çeviri Etkinliği ve Kültür, Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, S.21-26

13. bk. dipnot 12.

14. Tercüme, Sayı 4, S.321

15. Şârâ Sayın, Devrimci Dram Yazarı Büchner, S.12-54

16. Şârâ Sayın, Devrimci Dram Yazarı Büchner, S.30-74

17. Şârâ Sayın, Devrimci Dram Yazarı Büchner, S.80

18. Şârâ Sayın, Devrimci Dram Yazarı Büchner, S.80-114
Königserläuterungen, Karl Brinkmann, Band 235, Bange Verlag, S.5-9

19. H. Graubner, Grundzüge der Literatur- und Sprachwissenschaft, Band 1, dtv, S.164-187

20. Bu noktanın, çeviri açısından bir sonuç içermediği görüldüğünden daha fazla işlenmesine gerek kalmamıştır. Ancak

konuya, incelemeye açık bir sorun olarak burada değinmek istiyorum. Benim incelememe göre şu sözler, tanrı sorununun tartışıldığı 8.sahnenin diğer bölümlerinde getirilen görüşlerle mantıksal bütünlük taşımıyor: "Hakkınız var: nitekim Allahın muhakkak yaratması lâzım geliyorsa, o ancak 'gayrı mükemmel'i yaratabilecektir. Binaenaleyh, daha akıllıca hareket ederek bu işten vazgeçecektir."

21. Çeviri bugün yapılmış olsaydı, "vatandaş" sözcüğünün anlam kaymasından ve yıpranmasından dolayı aynı kanıya varmak güç olurdu. Bugün aynı etkiyi yaratacak sözcük "yurttaş"tır.
22. W. Benjamin, Çevirmenin Görevi, Çeviren:Ahmet Cemal, Yazko Çeviri, Sayı 14, S.127-137
F. Schleiermacher, Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens, Störig, 1963, S.38-70
23. "idiom" kavramına karşılık olarak "deyiş"/"ağız" düşünülebilir.
24. F. Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, Çeviren: Berke Vardar, TDK yayınları
25. Bu konuda Schleiermacher, dipnot 22 de belirtilen yazısında geniş açıklamalarda bulunmaktadır.
26. Bu konuda karşılaştırma için aşağıdaki çevirmenlerin çevirileri örnek getirilebilir:
- Melâhat Togar, Hayal ve Hakikat'ten (Goethe), Tercüme,

Sayı 7, S.38-49

- Nusret Hızır, Cihan Tarihinde Saadet ve Felaket: (Burckhardt), Tercüme, Sayı 8, S.150-161
- Hikmet Birand, Beyaz Ormanlarda (H.Löns), Tercüme, Sayı 11, S.432-437
- Sabit S. Paylı, Saf ve Hisli Edebiyata Dair, (Schiller), Tercüme, Sayı 5, S.419-429
- Nusret Hızır, Shakespeare..., Yine Shakespeare (Goethe) Tercüme, Sayı 1, S.4-17

27. Bu konuda şu kaynaklara başvurulabilir:

- W. Wilss, Übersetzungswissenschaft—Probleme und Methoden, Ernst Klett Verlag, S.27-58
- Ahmet Cemal, Bilim Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişme Süreci, Bağlam, Sayı 1, S.244-261
- W. Schadewaldt, Antike und Gegenwart über die Tragödie, dtv, S.113-126
- Azra Erhat, Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümedir, Tercüme, Sayı 3, S.270-274

28. Stilwörterbuch, Duden

29. Duden sözlüğü, "überhaupt" sözcüğü için 5 kullanım biçimi vermektedir.

30. Ritim çevirisinin güçlüğü sorununa Schleiermacher ve Nietzsche değinmektedir:

F. Schleiermacher, Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens, Störig, 1963, S.38-70

F. Nietzsche, Zum Problem des Übersetzens, Band 2.-S.91, S.593

31. W. Wilss, Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden, Ernst Klett Verlag, S. 14
32. Bu konuda Yeni Yazım Kılavuzu şu bilgiyi vermektedir:
"Latin asıllı alfabenin kabulünden sonra, yazım birliğini sağlamak için 1928'de Dil Encümenince İmlâ Lügati çıkarılmıştı....bu yapının başında birkaç yazım kuralı, ...vardı. ...İmlâ Lügati on üç yıl kullanılmış, ondan sonra, 1941'de, ...çıkarılmıştı. ...Yapının başına "İmlâ Kuralları" adı altında bir bölüm eklenmiş...ti.
33. Grundzüge der Rechtschreibung und Zeichensetzung, Horst Wagner-Ute Kamprath Heléne, Studiengemeinschaft Darmstadt, S.38-39
34. Königserläuterungen, Karl Brinkmann, Band 235, S.19-32
35. K. Bühler, Sprachtheorie, Gustav Fischer Verlag, S.24-33
36. İçerik eşdeğerliliğindeki gücül sorunların sayısı, aynı uzunlukta bir metin içinde, ritim eşdeğerliliğindeki gücül sorunların çok üstünde olacaktır. İçerik sorunları sözcük düzlemine kadar indirilirken, vurgu ve ritim genellikle tümce düzleminin altında sözkonusu olmamaktadır. Bu gerçek gözönüne alınırsa, Boratav'ın metnindeki vurgu ve ritim sorunlarının, içerik sorunlarına göre çok daha büyük oranda olduğu görülecektir.
37. Schleiermacher, dipnot 30 da belirtilen yazısında, bir özgün metnin birden çok ve değişik yaklaşımlardaki çevirileri yapıldığında gerçekten erek dile kazandırılmış

olacağı görüşünü savunmaktadır.

38. Bir dilin olanaklarının keşfedilmesinin çeviri deneyimine bağlı olduğu görüşü, dönemin çeviri etkinliği incelendiğinde kimi sorunları açıklığa kavuşturabilmektedir.

Bu konuda şu kaynaklara bakılabilir:

- F. Güttinger, Zielsprache, Theorie und Technik des Übersetzens, S.18-19
- Nurullah Ataç, Tercüme Dair, Tercüme, Sayı 6, S.505-507

39. Çeviri eleştirisinin eleştirisi de zaman zaman gerçekleştirilen bir uğraştır. Ama bu çoğu kez, eleştirilen ve eleştiriye tepki gösteren çevirmenin kendini savunma yazısı olarak gerçekleşmekte ve bir kısır döngü içine düşülmektedir. Çeviri eleştirisinin eleştirisi, dördüncü el olacağı için okur tarafından izlenmesi son derece güç olacaktır ve bu yüzden de pek anlamlı gözükmemektedir. Ama sözgelimi Nusret Hızır'ın Tercüme dergisinin 10. sayısında gerçekleştirdiği gibi, çeviri eleştirisinin yöntem sorunlarına ağırlık veren incelemeler ayrı bir işlev yerine getirmektedir.

Ek 3:

Kaynakça

Nurullah ATAÇ, "Tercüme Dair", Tercüme, Sayı 6, S.505-507

Walter BENJAMIN, "Çevirmenin Görevi", Yazko Çeviri, Sayı 14, S.127-137, Çeviren: Ahmet Cemal

Karl BRINKMANN, Königserläuterungen, Band 235, Bange Verlag

Hermann BROCH, "Einige Bemerkungen zur Philosophie und Technik des Übersetzens", Schriften zur Literatur II, S. 61-87

Georg BÜCHNER, "Dantons Tod", Philipp Reclam Verlag

Karl BÜHLER, "Sprachtheorie", Gustav Fischer Verlag

Karl D. BÜNTING, "Einführung in die Linguistik", Fischer Athenäum Taschenbuch Verlag

Ahmet CEMAL, "Bilim Öncesi Çeviri Kuramları ve Çeviribilimin Gelişmesi, Bağlam, Sayı 1, S.244-261

Ahmet CEMAL, "Yazınsal Çeviri Eleştirisinin Hazırlık Evresi Olarak Erekdil Metnin Değerlendirilmesi", Bağlam 3, S. 171-179

Çağdaş Eleştiri, "lord of the flies'in dört çevirisi üzerine söyleşi", Akşit Göktürk-Toros Öztürk-Nesrin Kasap-Nihal Akbulut-Tülin Şenruh, Ağustos 84

Güzin DİNO, Sabahattin Eyüboğlu ve Türkiye'de Çeviri Hareketleri, Türk Dili Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S. 104-111

Duden, Stilwörterbuch.

Azra ERHAT, "Latince İlk Edebi Eser Bir Tercümeydi", Tercüme, Sayı 3, S.270-274

Azra ERHAT, "Sevgi Yönetimi", İnkılap ve Aka Basımevi, 1980

Azra ERHAT, "Ortak Çeviri", Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S.54-58

Azra ERHAT, "Çeviri Konuşmaları", Yazko Çeviri, Sayı 1, S.173-179

Azra ERHAT, "Tercüme Bürosu", Yazko Çeviri, Sayı 7, S.6-11

Ortega y GASSET, "Çevirinin Görkemi ve Yetersizliği Üstüne", Çeviren: Ahmet Cemal, Bağlam, Sayı 1, 1979

Johann W. GOETHE, "Çeviri Üstüne Üç Parça", Çeviren: Şârâ Sayın, Yazko Çeviri, Sayı 2, S. 153-156

Akşit GÖKTÜRK, "Yazınsal Çeviride Metin-Ötesi Anlam İlişkileri", Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S.59-65

H.GRAUBNER, "Grundzüge der Literatur- und Sprachwissenschaft, Band 1, dtv, S.164-187

Nedim GÜRSEL, "Çeviri Etkinliği ve Kültür" Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S.21-26

Fritz GÜTTINGER, "Zielsprache, Theorie und Technik des Übersetzens", Zürich 1963

Nusret HIZIR, "Tercüme Tenkitlerine Dair", Tercüme, Sayı 10, S.359-361

Wilhelm V. HUMBOLDT, "Einleitung zu Agamemnon", Störig 1969, S.71-96

Werner KOLLER, "Einführung in die Übersetzungswissenschaft", UTB 819

Werner KOLLER, "Kritik der Theorie der Übersetzungskritik", IRAL, May 1978, S.89-107

Werner KOLLER, "Zum Stand der Übersetzungswissenschaft", Vortrag vor AGSG, 1979

Zoran KONSTANTINOVIC, "Ulusal Kùltùrlerin Gelişmesinde Çevirinin İşlevi", Bağlam, Sayı 3, 1979

Martin LUTHER, "Sendbrief vom Dolmetschen", Störig, Das Problem des Übersetzens, S. 14-32

John LYONS, "Einführung in die moderne Linguistik" München 1971

Georges MOUNIN, "Çeviri Üstüne", Çeviren: Sema R.Güzelşen, Yazko Çeviri, Sayı 8, S.140-142

Friedrich NIETZSCHE, "Zum Problem des Übersetzens", Störig, S. 136-138

Eugene A.NIDA, "Çeviribilime Doğru", Çeviren: Yurdanur Salman, Yazko Çeviri, S.109-119

Özdemir NUTKU, "Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi" Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S.79-86

Anton POPOVIC, "Çeviri Çözümlemesinde Deyiş Kaydırma Kavramı", Çeviren: Yurdanur Salman, Yazko Çeviri, Sayı 1, S.156-162

Katharina REISS, "Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik", Max Hueber Verlag

Ferdinand de SAUSSURE, "Genel Dilbilim Dersleri", I, Çeviren: Berke Vardar, TDK Yayınları, 1976

Şârâ SAYIN, "Devrimci Dram Yazarı Büchner", 1966

Şârâ SAYIN, "Anlama ve Somutlama Süreci Olarak Yazınsal Çeviri", Çağdaş Eleştiri, 1983, Sayı 8, S.21

Şârâ SAYIN, "Çeviri Aracılığıyla Günümüz Alman Yazınının Türkiye'de Alımlanması", Bağlam, Sayı 2, 1980

Wolfgang SCHADEWALDT, "Antike und Gegenwart über die Tragödie", dtv.

Friedrich SLEIERMACHER, "über die verschiedenen Methoden des Übersetzens", Störig, 1963, S.38-70

Adam SCHAFF, "Sprache und Erkenntnis", Frankfurt 1964

Bedrettin TUNCEL, "Tercüme Meselesi", Tercüme, Sayı 1, S.79-82

Berke VARDAR, "Dilbilim Açısından Çeviri", Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S. 65-71

Horst WAGNER/U.Kamprath-HELENE, "Grundzüge der Rechtschreibung und Zeichensetzung", Studiengemeinschaft Darmstadt

Mario WANDRUSZKA, "Sprachen-Vergleichbar und unvergleichbar", München 1969

Wolfram WILSS, "übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden", Ernst Klett Verlag, 1977

Wolfram WILSS, "Probleme und Perspektiven der Übersetzungskritik", IRAL, 1974, S.23-41

Yazım Klavuzu, TDK, 8. Baskı, 1975

Suut Kemal YETKİN, "Başarılı Çevirinin Koşulları", Türk Dili-Çeviri Sorunları Özel Sayısı, Temmuz 1978, S.43-45

Tahsin YÜCEL, "Bir Dilden Bir Dile", Çağdaş Eleştiri, 1983, Sayı 8, S.4

TERCÜME, Cilt 1, Sayı 1-6

TERCÜME, Cilt 2, Sayı 7-12

Ek 4:

Kavram Dizini

Açıklama: 36,46,47,59,118

Aktarım: 24,27,35,64,65

Alımlama: 38,51,113

Anlambilim: 54

Anlam kayması: 31

Anlaşılabilirlik: 47,112

Azalan verim yasası: 15

Bağlam: 18,44,58,62,90,116

Bağımlı çeviri: 34,40,51

Belirtik bilgi: 115

Benzerlik: 118

Benzemezlik: 36,117

Betimleme işlevi: 63,109

Biçimbirim: 118

Bütünce: 8,15

Çağrı işlevi: 108

Çağrışım: 24,25

Çeviri anlayışı: 33,34,38,40,45,50,51,52

Çeviri birimi: 82

Çeviri durumu: 41,50

Çeviri edinci: 114,115

Çeviri güçlüğü: 24,39

Çeviri seçeneği: 34,47

Çeviri süreci: 17,52,63

Çeviri tutumu: 34,52,71

Çeviri uslûbu: 113,115

Çevrilemezlik: 24

Çevrim: 12

Çokanlamlılık: 65,66

Çözüm: 54,65,72,79,90,113,116,118

Çözüm seçeneği: 16,54,98

Dağılım: 44

Dil: 65,109,116

Dil düzeyi: 107

Dilsel çevre: 16

Dizge: 52

Dönüştürüm: 40, 43,49,70,118

Düzanlam: 44,46

Eksiltme: 42

Eleştiri birimi: 14,15,16,43,52

Eleştiri metni: 118

Eleştiri süreci: 12,14

Eleştiri tutumu: 8,120

Erek dil: 40,41,76,84

Erek metin: 7,33,47,63,67,93,106,107

Erek metin bağlamı: 16,17

Eşanlamlılık: 29,81

Eşdeğerlilik: 38,48,56,63,76,84,89,92,94,106,109,112

Eşdüzlemlilik: 14

Gönderge: 44,56,67,109
Görülen içerik: 24
Gösteren: 21

İçkinlik: 119
Idiom: 43,45,61,62,112,114,117,118

Kabuledilebilirlik: 37,104
Kategorik çözüm: 66
Kavram alanı: 117
Kaynak dil: 84
Kaynak metin: 5,7,33,47,63,67,93,106,111
Konuşucu: 64
Kullanım değeri: 114,120

Örnekçe: 3
Özgür çeviri: 46,51

Saydamlık: 21,25,105,108
Saymacalık: 94,102
Simetrik çözüm: 34, 42,49,78,90,116,118
Somutlama: 12
Sondaj: 13,15,16,118
Söylem: 25,27
Söz: 116
Sözce: 99
Sözdizim: 89,98,113,114,115
Sözlükbilim: 29,44
Sözlükbirim: 66,89

Tarama: 16

Tekörnekletirme: 16

Tüketici tarama: 13,16,118

Tüketicilik: 11,15,19,117,119

Tümdengelim: 15

Tümevarım: 9,11

Tümleç: 55

Türkçeleştirme: 36,38

Uyarlama: 39,46,47

Üç birlik kuralı: 20

Yabancılaştırma: 39,49,51,111

Yakın bağlam: 55

Yananlam: 27,46

Yapı: 42,46,53,71,100,102

Yerindelik: 37,86

Yerlileştirme: 39

Yitim: 27,63,81,83,110

Yorumbilim: 8

Yüzeysel yapı: 84,86,93,94,96

DANTONS TOD [1]

ZWEITER AKT

7. AUFTRITT

Der Nationalkonvent

EINE GRUPPE VON DEPUTIERTEN

LEGENDRE.— Soll denn das Schlachten der Deputierten nicht aufhören? - Wer ist noch sicher, wenn Danton fällt?
EIN DEPUTERTER.— Was tun?

EIN ANDERER.— Er muss vor den Schranken des Konvents gehört werden. Der Erfolg dieses Mittels ist sicher; was sollten sie seiner Stimme entgegensetzen?

EIN ANDERER.— Unmöglich, ein Dekret verhindert uns.

LEGENDRE.— Er muss zurückgenommen oder eine Ausnahme gestattet werden. - Ich werde den Antrag machen; ich rechne auf eure Unterstützung.

DER PRÄSIDENT.— Die Sitzung ist eröffnet.

LEGENDRE.— (*Besteigt die Tribüne*) Vier Mitglieder des Nationalkonvents sind verflissene Nacht verhaftet worden. Ich weiss, dass Danton einer von ihnen ist, die Namen der übrigen kenne ich nicht. Mögen sie übrigens sein, wer sie wollen, so verlange ich, dass sie vor den Schranken gehört werden.

[1] 1813 ile 1837 arasında yaşamış olan Alman muharriri Georg Büchner, *Danton'un Ölümü*'nü 1833 te, yani 20 yaşında iken yazmıştır. Diliimize çevrilmiş bulunan *Maddes ve Kuvvet* adlı kitabıyla bize hiç te yabancı olmayan kardeşi materyalist filozof Ludwig Büchner gibi Georg Büchner de fikrî inkişafını tabii ilimler sahasındaki çalışmalarına borçludur. Yüksek tahsilini tıp fakültesinde yapmıştı; eserlerinde bunun izlerini görmek mümkündür.

Georg Büchner 24 yaşında sona eren hayatının bu çok kısa ibdâ devresinde *Danton'un Ölümü*'nden başka *Leonce und Lena* adlı bir komedi ile yarım kalmış bir dram, *Woyzek*, ve bir hikâye, *Lenz*, bırakmıştır. Bunlar, genç bir muharrirde taslauması tabii olan kusurları taşımakla beraber, Alman edebiyatına büyük vaitler de getiriyorlardı.

«Georg Büchner büyüklüğü sadece bir tesadüf eseri sayar. Ferdi, maddî kuvvetlerin tayin ettiği tarihî zaruretlerin kanununa tâbi telâkki eder, ve tekânülü, daima kanunlara

DANTON'UN ÖLÜMÜ

İKİNCİ PERDEDEN SEÇİLMİŞ PARÇALAR

YEDİNCİ SAHNE

Millî konvansiyon salonu

MEB'USLARDAN BİR GRUP

LEGENDRE.— Meb'usların boğazlanması sona ermiyecek mi? Danton da giderse kim kendinden emin olabilir?

BİR MEB'US.— Ne yapmalı?

DiĞER BİRL.— Danton'un Konvansiyon'da dinlenmesi lâzım. Bu tedbirin muvaffakiyeti muhakkaktır; onun sesine karşı ne koyabilir ki?

BİR BAŞKASI.— İmkânsız; Konvansiyon'un bir emirnamesi bizi bundan menediyor.

LEGENDRE.— Bu emirname geri alınmal, yahut bir istisna yapılmasına müsaade edilmeli; ben takriri vereceğim; sizin müzaheretinize güveniyorum.

REIS.— Celse açıldı.

LEGENDRE.— (*Kürsüye çıkar*) Millî Konvansiyon'un dört âzası dün gece tevkif edilmişlerdir. Danton'un bunlardan biri olduğunu biliyorum, diğerlerinin isimlerini tanyorum amma kim olurlarsa olsunlar, onların Konvansiyon kürsüsünden dinlenmelerini talep ediyorum.

sovk ve idare ettiği bir tabii ve içtimai seyir olarak görür.» Bunun içindir ki *Danton'un Ölümü*'nde gayesi, herhangi bir romantik dramda olduğu gibi, *Danton'un* ve arkadaşlarının ferdî akibetlerine seyircileri ağılatmak değil, bu akibetin zarurî ve tabii olduğuna itina etmektir. İlk bakışta sanıldığı gibi *Danton* muharrir tarafından sevimli gösterilmek istenmemiş, Fransız inkılabının trajik sahneleri içinde, kendiliğinden bize yakın ve sempatik olmuştur. Esasen Büchner temayül itibariyle *Danton*'dan çok *Jakobin*'lere - Terreur vasıtasıyla de olsa devam etmesi icap eden inkılap taraftarlarına - yakındır; nitekim, her inkılapta *Danton* ve arkadaşlarına benzer şahsiyetler hakkındaki fikirlerini birçok yerlerde, hattâ *Danton'a* söylüyor.

Denebilir ki romantik devirde yaşamış olan Georg Büchner içtimai ve tarihî detayınıza dramda ifade vermek suretiyle realist tiyatrunu vasfını taşıyor. P. N. B.

Bürger, ich erkläre es: ich halte Danton für ebenso rein wie mich selbst, und ich glaube nicht, dass mir irgendein Vorwurf gemacht werden kann. Ich will kein Mitglied des Wohlfahrts oder des Sicherheitsausschusses angreifen, aber gegründete Ursachen lassen mich fürchten, Privathass und Privatleidenschaften möchten der Freiheit Männer entreissen, die ihr die grössten Dienste erwiesen haben. Der Mann, welcher im Jahre 1792 Frankreich durch seine Energie rettete, verdient gehört zu werden; er muss sich erklären dürfen, wenn man ihn des Hochverrats anklagt.

(*Heftige Bewegungen*)

EINIGE STIMMEN.— Wir unterstützen Legendres Vorschlag.

EIN DEPUTIERTER.— Wir sind hier im Namen des Volkes; man kann uns ohne den Willen unserer Wähler nicht von unseren Plätzen reissen.

EIN ANDERER.— Wir können unseren Ausschüssen nicht erlauben, die Gesetzgeber aus dem Asyl des Gesetzes auf die Guillotine zu schicken.

EIN ANDERER.— Das Verbrechen hat kein Asyl, nur gekrönte Verbrecher finden eins auf dem Thron.

EIN ANDERER.— Nur Spitzbuben appellieren an das Asylrecht.

EIN ANDERER.— Nur Mörder erkennen es nicht an.

ROBESPIERRE.— Die seit langer Zeit in dieser Versammlung unbekannte Verwirrung beweist, dass es sich um grosse Dinge handelt. Heute entscheidet sich, ob einige Männer den Sieg über das Vaterland davontragen werden. - Wie könnt ihr eure Grundsätze weit genug verleugnen, um heute einigen Individuen das zu bewilligen, was ihr gestern Chabot, Delaunai und Fabre verweigert habt? Was soll dieser Unterschied zugunsten einiger Männer? Was kümmern mich die Lobspprüche, die man sich selbst und seinen Freuden spendet? Nur zu viele Erfahrungen haben uns gezeigt, was davon zu halten sei. Wir fragen nicht, ob ein Mann diese oder jene patriotische Handlung vollbracht habe; wir fragen nach einer ganzen politischen Laufbahn. - Legendre scheint die Namen der Verhafteten nicht zu wissen; der ganze Konvent kennt sie. Sein Freund Lacroix ist darunter. Warum scheint Legendre das nicht zu wissen? Weil er wohl weiss, dass nur die Schamlosigkeit Lacroix verteidigen kann. Er nannte nur Danton, weil er glaubt, an diesen Namen knüpfte sich ein Privilegium. Nein, wir wollen keine Privilegien, wir wollen keine Götzen. (*Beifall*)

Vatandaşlar! Ben Danton'u kendim gibi temiz biliyorum, ve zannetmiyorum ki bana herhangi bir isnatta bulunulabilsin. Selâmîti umumiye veya Emniyet Komitelerinin hiçbir âzasına hücum etmek istemiyorum, fakat bazı esaslı saikler, şahsî kinin, şahsî ihtirasın, hürriyetin elinden, ona en büyük hizmetleri yapmış olan adamları almaları ihtimalini düşündürerek beni korkutuyor. 1792 de Fransa'yı kurtaran adam, dinlenmeğe lâyıktır; kendisi vatana ihanetle itham ediliyorsa izahat vermelidir.

(*Şiddetli hareketler*)

BİRKAÇ SES. — Legendre'in teklifine muzaheret ediyoruz.

BİR MEBUS. — Biz burada halkın namına bulunuyoruz, mütehtelemizin iradesi olmadan bizi yerlerimizden çekip alamazlar.

BİR BAŞKASI. — Sizin sözleriniz lâse kokuyor; herhalde onları, Girondin'lerin ağızlarından kaptınız. İmtiyazlar mı istiyorsunuz? Kanunun baltası bütün başlar üstünde sallanır.

BİR BAŞKASI. — Biz komitelerimizin, kanun yapıcılarını kanunun melceinden çekip Giyotin'e götürmelerine müsaade edemeyiz.

BİR BAŞKASI. — Hiyanet için melce yoktur. Yalnız taçlı caniler, taht üzerinde bir melce ararlar.

BİR BAŞKASI. — Yalnız haydutlar melce hukukundan medet umarlar.

BİR BAŞKASI. — Yalnız katiller bu hakkı tanımazlar.

ROBESPIERRE. — Uzun zamandır bu içtiman görmediği şu kargaşalık ispat ediyor ki büyük şeyler mevzuubahstir. Bugün birkaç adamın vatana karşı zafer kazanıp kazanmayacakları belli olacak. Dün Chabot, Delaunai, Fabre'a reddettiğiniz şeyleri bugün birkaç şahsa is'af ederseniz prensiplerinizi inkârda fazla ileri varmış bulunmayacak mısınız? Birkaç adamın lehine gözetilen bu farkın mânası nedir? Bazılarının kendilerine ve dostlarına ibzal eylediği medih ve senalardan bana ne? Yalnız, tecrübe bunlardan neyi hatırlamıza tutmak icap ettiğini bize öğretti. Biz, bir adamın şu veya bu vatanı vazifeyi ifa etmiş olup olmadığını soruyoruz; biz o adamın bütün siyasi hayatını tetkik ediyoruz. Legendre mevkufların isimlerini bilmez görünüyor; bütün Konvansiyon onları tanıır. Legendre'in dostu Lacroix'da onların arasındadır. Legendre neden bunu bilmezlikten geliyor? Çünkü o gayet iyi biliyor ki Lacroix'yi ancak hasıyazlık müdafaa edebilir. Yalnız Danton'un ismini zikrediyor, zira sanı-

Was hat Danton vor Lafayette, vor Dumouriez, vor Brissot, Fabre, Chabot, Hébert voraus? Was sagt man von diesen, was man nicht auch von ihm sagen könnte? Habt ihr sie gleichwohl geschont? Wodurch verdient er einen Vorzug vor seinen Mitbürgern? Etwa, weil einige betrogene Individuen und andere, die sich nicht betrügen liessen, sich um ihn reihten, um in seinem Gefolge dem Glück und der Macht in die Arme zu laufen? - Je mehr er die Patrioten betrogen hat, welche Frauen in ihn setzten, desto nachdrücklicher muss er die Strenge der Freiheitsfreunde empfinden. Man will euch Furcht einflößen vor dem Missbrauche einer Gewalt, die ihr selbst ausgeübt habt. Man schreit über den Despotismus der Ausschüsse, als ob das Vertrauen, welches das Volk euch geschenkt und das ihr diesen Ausschüssen übertragen habt, nicht eine sichere Garantie ihres Patriotismus wäre. Man stellt sich, als zittert man. Aber ich sage euch, wer in diesem Augenblicke zittert, ist schuldig; denn nie zittert die Unschuld vor der öffentlichen Wachsamkeit. *(Allgemeiner Beifall)*.

Man hat auch mich schrecken wollen; man gab mir zu verstehen, dass die Gefahr indem sie sich Danton näherte, auch bis zu mir dringen könne. Man schrieb mir, Dantons Freunde hielten mich umlagert, in der Meinung, die Erinnerung an eine alte Verbindung, der blinde Glauben an erheuchelte Tugenden könnten mich bestimmen, meinen Eifer und meine Leidenschaft für die Freiheit zu mässigen. - So erkläre ich denn: nichts soll mich aufhalten, und sollte auch Dantons Gefahr die meine werden. Wir alle haben etwas Seelengrösse nötig. Nur Verbrecher und gemeine Seelen fürchten, ihresgleichen an ihrer Seite fallen zu sehen, weil sie, wenn keine Schar von Mitschuldigen sie mehr versteckt, sich dem Licht der Wahrheit ausgesetzt sehen. Aber wenn es dergleichen Seelen in dieser Versammlung gibt, so gibt es in ihr auch heroische. Die Zahl der Schurken ist nicht gross; wir haben nur wenige Köpfe zu treffen, und das Vaterland ist gerettet. *(Beifall)*

Ich verlange, dass Legendres Vorschlag zurückgewiesen werde *(Die Deputierten erheben sich sämtlich zum Zeichen allgemeiner Beistimmung)*

St. JUST. - Es scheint in dieser Versammlung einige empfindliche Ohren zu geben, die das Wort "Blut", nicht wohl vertragen können. Einige allgemeine Betrachtungen mögen sie überzeugen, das wir nicht grausamer sind als die Natur und als die Zeit. Die Natur folgt ruhig und unwiderstehlich ihren Gesetzen; der Mensch wird vernichtet, wo er mit ihnen in Konflikt kommt. Eine Aenderung in den Bestandteilen der Luft, ein Aufodern des tellurischen Feuers, ein Schwanken in dem Gleichgewicht einer Wassermasse und eine Seuche, ein vulkanischer

yor ki bu adama bir imtiyaz bağlanmıştır. Hayır, biz imtiyazlar istemiyoruz, putlar istemiyoruz! *(Alkışlar)* Danton'un Lafayette'ten, Dumouriez'den, Brissot'dan Fabre'dan, Chabot'dan Hébert'den fazla nesi var? Bu adamlar hakkında neler söyleniyor? Danton için de neler söylenemez? O, vatandaşlarına karşı bir rühaniyeti nasıl kazanmıştır? Belki, birkaç aldatılmış, ve birkaç ta aldanmaya yanaşmayan şahıs, onun muvaffakiyeti neticesinde ikbale ve kuvvete kavuşmak maksadıyla, onun arkasında saf aldıkları için... Danton ne kadar fazla vatanşahı kandırmışa, ne kadar fazla vatanşahı ona itimatlarını tevdi etmişlerse, hürriyetperverlerin şiddetini de o kadar fazla hissetmelidir. Sizin içinize, bizzat mevkii file koyduğunuz bir kuvvetin suistimalinden tedebbüs hissinin ilka etmek istiyorlar. Komitelerin istipdadından bahs ile feryat ediyor; sanki halkın size verdiği ve sizin de bu Komitelere teslim ettiğiniz itimat, sizin vatanperverliğinizin emin bir garantisi değilmiş gibi... Herkesin dehşetten titrediği iddia olunuyor, fakat ben sizlere söylüyorum; şu anda kim titriyorsa, suçludur. Zira umumî uyanıklığın karşısında masumiyet titremez! *(Alkışlar)* Beni de korkutmak istediler; bana ihssas ettiler ki, tehlike Danton'a yaklaştığı anda, bana da sokulabilecek. Bana, Danton'un dostlarının benim etrafımı sarmış olduklarını yazdılar; bununla sanyorlardı ki riyakâr faziletlere kör bir itimat, eski bir rabtann hatırası, hürriyet uğrunda ki ihtiraslarını ve gayetimi itidale sevkedecektir. İmdi işte ilân ediyorum: Beni hiçbir şey tutamaz, hattâ isterse, Danton'un maruz bulunduğu tehlikeye ben de maruz bulunayım. Hepimizin biraz cesaret ve ruh büyüklüğüne ihtiyacımız var. Yalnız caniler ve adı ruhlar, kendi benzerlerinin yanbaşılarında düşüklerini görmekten korkarlar, çünkü kendilerini gizliyecek suç ortakları kalmayverince hakikatin ışığı altında teşhir edilmiş olacaklardır. Fakat eğer bu mecliste buna benzer ruhlardan varsa, kahrıman ruhlar da yok değil. Alçakların sayısı çok değildir; yalnız pek cüz'î miktarda kafa koparacağız, fakat vatan kurtulacak *(alkışlar)*. Legendre'in teklifinin reddedilmesini talep ediyorum.

(Meb'uslar, müştereken tasvip makamında hep birden ayağa kalkarlar)

SAINT-JUST. — Görülüyor ki bu mecliste, kan kelimesini duymaya pek tahammül edemiyen hassas kulaklar bulunmaktadır. Tabiat ve tarih içindeki münasebetler üzerinde yapacakları birkaç umumî müşahede, onlara ispat edecektir ki, biz tabiatın ve zamandan daha zalim değiliz. Tabiat sakin ve mukavemetleri kıran yürüyüşü içinde kanunlarını takip ediyor; tabiatla ihtilaf haline geldiği her yerde insan mahvoluyor. Hava'nın anasırı mürekkebesinde bir değişiklik, tellür ateşinin bir ışıltı, bir su kütesinin muvazenesinde herhangi bir bozukluk ve bir salgın

hastalık, bir volkan indifai, bir su baskını binlerce insanı gömüyor. Bütün bunların neticesi nedir? Tabiatın fizik halinde ehemmiyetsiz, heyetini umumiyesiyle pek zorla farkedilebilen, ve eğer yolu üzerinde cesetler yatmasa, iz bırakmadan geçecek olan bir değişikliği. İmdi soruyorum: manevî tabiat, ihtilalleri içinde, maddî tabiatın daha fazla ihtiyatlı mı olmalıdır? Bir fikir, tıpkı tabii bir kanun gibi, karşısında mukavemet eden şeyleri imha etmemeli midir? Daha umumî olarak, manevî tabiatın, yani insanlığın şeklini değiştirecek bir hâdise kan içinde yürümeli midir? Kâinatın ruhu, fizik âlemde, tufanları ve volkanları nasıl kullanırsa, manevî âlemde de bizim kollarımızdan öyle istifade ediyor. O halde insanlar bir salgın hastalıktan öleceklerine, ihtilâlden ölsünler, bundan ne çıkar? Beşeriyet adımlarını çok ağır atar, onları ancak asırlardan sonra saymak mümkün olur, ve her adımın arkasında nesillerin mezarları yükselir. En basit keşiflere veya prensiplere erişmek, yol üstünde ölüp kalan milyonların hayatına mal olmuştur. O halde, tarihin heyeti umumiyesinin her zamankinden daha süratli yürüdüğü bir zamanda, her zamankinden daha çok insanın da soluğunun kesilmesi tabii değil mi? Süratle ve basit bir netice ile sözümlü kapyalım: Mademki herkes müsavi şartlar altında yaratılmıştır, binaenaleyh herkes, bizzat tabiatın verdiği farklar müstesna, müsavidir. Bunlardan dolayı, herkesin rüchaniyeti olması, fakat kimsenin ne fert halinde, ne de fertlerin teşkil ettiği mahdud ve kuvvetli bir sınıf halinde evvelden kabul edilmiş haklara sahip olmaması icap eder. Hakikat haline konmuş olan bu cümlemin herbir unsuru birçok adamlar öldürmüştür. 14 temmuz, 10 ağustos, 31 mayıs onun noktalaması işaretleridir. Bu cümle, vücutlar dünyası içinde tatbiki için, dört seneye ihtiyaç gösterdi, alelade şartlar içinde bunun için asırlar lâzımgelecekti, noktalamaları olarak nesilleri kullanacaktı. İhtilâl ırmağı, her akışında, her yeni dönemecinde sürüklediği cesetleri fırlatıp atmış, bunda o kadar şaşılacak birşey var mı? Cümlemize daha birkaç netice ilâve etmiş olacağız, bunu yapmaktan bizi birkaç yüz ceset menetmeli midir? Musa, yeni devletini kurmadan evvel Kızıldenizden ve çöl içinden uzun zaman milletini yürüttü: tâ köhne, çürümüş nesil dökülüp yolda kalıncıya kadar.. Kanun yapıcılar, bizim ne Kızıldenizimiz ve ne de çölümüz var, fakat harbimiz ve gıyotinimiz var. İhtilâl Pelias'ın kızları gibidir; o, beşeriyeti gençleştirmek için parçalar. Vaktiyle tufandan dünyaya ne halde çıktıysa, beşeriyet te kan kazanından öyle, sangi ilk defa yaratılmışmış gibi, taze, kuvvetli âzâlarla doğrulacaktır. *(Uzun devamlı alkışlar: birkaç*

Ausbruch, eine Überschwemmung begraben Tausende. Was ist das Resultat? Eine unbedeutende, im grossen ganzen kaum bemerkbare Veränderung der physischen Natur, die fast spurlos vorübergegangen sein würde, wenn nicht Leichen auf ihrem Wege lägen.

Ich frage nun: soll die geistige Natur in ihren Revolutionen mehr Rücksicht nehmen als die physische? Soll eine Idee nicht ebensogut wie ein Gesetz der Physik vernichten dürfen, was sich ihr widersetzt? Soll überhaupt ein Ereignis, was die ganze Gestaltung der moralischen Natur, das heisst der Menschheit, umändert, nicht durch Blut gehen dürfen? Der Weltgeist bedient sich in der geistigen Sphäre unserer Arme ebenso, wie er in der physischen Vulkane und Wasserfluten gebraucht. Was liegt daran, ob sie nun an einer Seuche an der Revolution sterben? Die Schritte der Menschheit sind langsam, man kann sie nur nach Jahrhunderten zählen, hinter jedem erheben sich die Gräber von Generationen. Das Gelangen zu den einfachsten Erfindungen und Grundsätzen hat Millionen das Leben gekostet, die auf dem Wege starben. Ist es denn nicht einfach, dass zu einer Zeit, wo der Gang der Geschichte rascher ist, auch mehr Menschen ausser Atem kommen?

Wir schliessen schnell und einfach: da alle unter gleichen Verhältnissen geschaffen werden, so sind alle gleich, die Unterschiede abgerechnet, welche die Natur selbst gemacht hat. Es darf daher jeder Vorzüge und darf daher keiner Vorrecht haben, weder ein einzelner noch eine geringere oder grössere Klasse von Individuen. - Jedes Glied dieses in der Wirklichkeit angewandten Satzes hat seine Menschen getötet. Der 14. Juli, der 10. August, der 31. Mai sind seine Interpunktionszeichen. Er hatte vier Jahre Zeit nötig um in der Körperwelt durchgeführt zu werden, und unter gewöhnlichen Umständen hatte er ein Jahrhundert dazu gebraucht und war mit Generationen interpunktirt worden. Ist es da so zu verwundern, dass der Strom der Revolution bei jedem Absalz, bei jeder neuen Krümmung seine Leichen ausstösst? Wir werden unsern Satze noch einige Schlüsse hinzuzufügen haben; sollen einige hundert Leichen uns verhindern, sie zu machen? - Moses führte sein Volk durch das Rote Meer und in die Wüste, bis die alte verdorbene Generation sich aufgerieben hatte, eh er den neuen Staat gründete. Gesetzgeber, wir haben weder das Rote Meer noch die Wüste, aber wir haben den Krieg und die Guillotine.

Die Revolution ist wie die Töchter des Pelias: sie zerstückt die Menschheit, um sie zu verjüngen. Die Menschheit wird aus dem Blutkessel wie die Erde aus den Wellen der Sündflut mit urkräftigen Gliedern sich erheben, als wäre sie zum ersten Male geschaffen. *(Langer*

anhaltenden Beifall. Einige Mitglieder erheben sich im Enthusiasmus). Alle geheimen Feinde der Tyrannie, welche in Europa und auf dem ganzen Erdkreise den Dolch des Brutus unter ihren Gewändern tragen, fordern wir auf, diesen erhabenen Augenblick mit uns zu teilen. (Die Zuhörer und die Deputierten stimmen die Marseillaise an).

8. AUFTRITT

Das Luxembourg.

EIN SAAL MIT GEFANGENEN

Chaumette, Payne, Mercier, Hérault de Séchelles und andere Gefangene.

CHAUMETTE. — (zupft Payne am Aermel): Hören Sie, Payne, es könnte doch so sein, vorhin überkam es mich so; ich habe heute Kopfweh, helfen Sie mir ein wenig mit Ihren Schlüssen, es ist mir ganz unheimlich zumut.

PAYNE. — So komm, Philosoph Anaxagoras, ich will dich katechisieren. — Es gibt keinen Gott, denn: Entweder hat Gott die Welt geschaffen oder nicht. Hat er sie nicht geschaffen, so hat die Welt ihren Grund in sich, und es gibt keinen Gott, da Gott nur dadurch Gott wird, dass er den Grund alles Seins enthält. Nun kann aber Gott die Welt nicht geschaffen haben; denn entweder ist die Schöpfung ewig wie Gott, oder sie hat einen Anfang. Ist letzteres der Fall, so muss Gott sie zu einem bestimmten Zeitpunkt geschaffen haben; Gott muss also, nachdem er eine Ewigkeit geruht, einmal tätig geworden sein, muss also einmal eine Veränderung in sich erlitten haben, die den Begriff Zeit auf ihn anwenden lässt, was beides gegen das Wesen Gottes streitet. Gott kann also die Welt nicht geschaffen haben. Da wir nun aber sehr deutlich wissen, dass die Welt oder dass unser ich wenigstens vorhanden ist, und dass sie dem vorhergehenden nach also auch ihren Grund in sich oder in etwas haben muss, das nicht Gott ist, so kann es keinen Gott geben. Quod erat demonstrandum.

CHAUMETTE, — Ei wahrhaftig, das gibst mir wieder Licht, ich danke, danke.

MERCIER. — Halten Sie, Payne, wenn aber die Schöpfung ewig ist?

PAYNE. — Dann ist sie schon keine Schöpfung mehr, dann ist sie eins mit Gott oder ein Attribut desselben, wie Spinoza sagt; dann ist Gott in allem, in Ihnen, Wertester, im Philosoph Anaxagoras und in mir.

meb'us heyecan içinde ayağa kalkar). Biz Avrupada ve bütün arz yuvarlağı üstünde, Brutus'un hançerini elbiselerinin içine gizlemiş olan bütün gizli istipdat düşmanlarından, bu muhteşem fırsata bizimle beraber iştirak etmelerini istiyoruz.

(Dinleyiciler ve meb'uslar Marseillaise'i terennüm ederler)

SEKİZİNCİ SAHNE

Luxembourg

MAHPUSLARLA DOLU BİR SALON

Chaumette, Payne, Mercier, Hérault - Séchelles ve diğer mahpuslar

CHAUMETTE. — (Payne'i yeninden çeker) Dinleyiniz Payne, böyle olmaz mı bu? Biraz evvel, bana öyle geliyordu ki... Bugün başım ağrıyor; istidlallerinize muhtacım; bugün içimde bir endişe var.

PAYNE. — Gel öyle ise, filozof Anaksagoras, sana mezhebimi talim edeyim. Allah yoktur, zira: Allah kâinatı ya yaratmıştır, yahut yaratmamıştır. O eğer kâinatı yaratmamışsa, demek ki kâinatın illeti kâinatın kendisindedir. Binaenaleyh Allah yoktur, çünkü Allah ancak her mevcudün illetini kendinde tazammun etmekle Allaktır. Keza, Allah kâinatı yaratmış olamaz, zira: kâinat ya Allah gibi ezeldir, yahut ta bir başlangıcı vardır. Eğer sonuncu şık vaki ise, Allah kâinatı muayyen bir anda yaratmış olacaktır. Böylece Allah, bir ebediyet boyunca istirahat ettikten sonra, bir defa faal olmuş bulunmak, binaenaleyh kendisine zaman mefhumunu tatbik ettiren bir tahavvülü nefsinde hissetmiş olmak lâzım gelir; bunların ise her ikisi de Allahın sıfatına taarruz teşkil eder. O halde Allah kâinatı yaratmamış olmak icap eder. Fakat madem ki biz vazihan kâinatın, veyahut ta hiç olmazsa kendi "ben,"imizin mevcut olduğunu ve bunların da, yukarda mülahaza ettiklerimize göre, illetlerinin kendi nefislerinde veyahut ta, Allah olmiyan bir şeyde bulunması icap ettiğini biliyoruz, o halde Allah mevcut olamaz. İmdi kazyemiz bu şekilde sabit oldu.

CHAUMETTE. — Ah hakikaten, gözleriniz beni yeniden aydınlattı, teşekkür ederim, teşekkür ederim.

MERCIER. — Durunuz Payne, ya hilkat ezeli ise?

PAYNE. — O zaman, kâinat artık hilkat değildir; o zaman o, Allahla aynı bir şey veya onun bir sıfatıdır. Spinoza'nın dediği gibi, o zaman Allah her şeyin içinde meknuzdur; sizin içinizde azızım, filozof Anaksagoras'ın içinde, ve benim içimde... Hem bu, pek fena bir şeyde

Das wäre so übel nicht, aber Sie müssen mir zugestehen, dass es gerade nicht viel um die himmlische Majestät ist, wenn der liebe Herrgott in jedem von uns Zahnweh kriegen, den Tripper haben, lebendig begraben werden oder wenigstens die sehr unangenehmen Vorstellungen davon haben kann.

MERCIER. — Aber eine Ursache muss doch da sein.

PAYNE. — Wer leugnet dies? Aber wer sagt Ihnen denn, dass diese Ursache das sei, was wir uns als Gott, d. h. als das Vollkommene denken? Halten Sie die Welt für vollkommen?

MERCIER. — Nein.

PAYNE. — Wie wollen Sie denn aus einer unvollkommenen Wirkung auf eine vollkommene Ursache schließen? — Voltaire wagte es ebenso wenig mit Gott als mit den Königen zu verderben, deswegen tat er es. Wer einmal nichts hat als der Verstand und ihn nicht einmal consequent zu gebrauchen weiss oder wagt, ist ein Stümper.

MERCIER. — Ich frage dagegen: kann eine vollkommene Ursache eine vollkommene Wirkung haben, d. h. kann etwas Vollkommenes was Vollkommenes schaffen? Ist das nicht unmöglich, weil das Geschaffene doch nie seinen Grund in sich haben kann, was doch, wie Sie sagten, zur Vollkommenheit gehört?

CHAUMETTE. — Schweigen Sie, schweigen Sie.

PAYNE. — Beruhige dich, Philosoph! — Sie haben recht; aber muss denn Gott einmal schaffen, kann er nur was Unvollkommenes schaffen, so lässt er es gescheuer ganz bleiben. Ist's nicht sehr menschlich, uns Gott nur als schaffend denken zu können? Weil wir uns immer sagen zu können: wir sind, müssen wir Gott auch dies elende Bedürfnis andichten? — Müssen wir, wenn sich unser Geist in das Wesen einer harmonisch in sich ruhenden, ewigen Seligkeit versenkt, gleich annehmen, sie müsse die Finger ausstrecken und über Tisch Brötchen kneten, aus überschwenglichem Liebesbedürfnis, wie wir uns ganz geheimnisvoll in die Ohren sagen? Müssen wir das alles, bloss um uns zu Göttersöhnen zu machen? Ich nehme mit einem geringeren Vater vorlieb; wenigstens werd ich ihm nicht nachsagen können, dass er mich unter seinem Stande in Schweinställen oder auf den Galeeren habe erziehen lassen.

Schafft das Unvollkommene weg, dann allein könnt ihr Gott demonstrieren; Spinoza hat es versucht. Man kann das Böse leugnen, aber nicht

olmaz; amma, bana şunu itiraf etmelisiniz ki, herhalde, ulu Tanrı için bizim her birimizle beraber dışı ağrımak, cüzama tutulmak, diri diri gömülmek veyahut ta, hiç olmazsa, böyle bir akıbeti tasavvur etmek ihtimali mevcut olduğu takdirde, semavî saltanat pek giple edilecek bir nesne halinde kalmıyacaktır.

MERCIER. — Fakat muhakkak bir illetin mevcut olması lâzım değil mi?

PAYNE. — Bunu kim inkâr ediyor? Fakat size bu illetin, bizim Allah yani en mükemmel mevcut olarak tasavvur ettiğimiz şey olduğunu da kim söylüyor? Kâinatı mükemmel telâkki ediyor musunuz?

MERCIER. — Hayır.

PAYNE. — O halde nasıl istiyebilirsiniz ki bir nâkis eserden mükemmel bir illete varlım?

Voltaire Allahla olduğu kadar dahi kırallarla bozuşmağa cür'et edemediği için böyle bir istidlâle gidiyordu. Her kim ki zekâdan başka bir vasıtaya sahip değildir, ve bunu lâykı vechile kullanmayı bilmez, veya buna cesaret edemez, o bir kalpazandır.

MERCIER. — Buna mukabil ben de soruyorum: Mükemmel bir illetin mükemmel bir tesiri olabilir mi? Yani mükemmel birşey, diğer mükemmel birşeyi tevhit edebilir mi? Bu, mahlûk illetini asla kendi nefsinde ihtiva edemeyeceği için - çünkü dediğiniz gibi bu ancak "mükemmel" e ait bir sıfattır - imkânsız değil midir?

CHAUMETTE. — Susunuz, susunuz.

PAYNE. — Sâkin ol filozof! Hakkınız var: nitekim Allahın muhakkak yaratması lâzım geliyorsa, o ancak "gayn mükemmel," i yaratabilecektir. Binaenaleyh, daha akıllıca hareket ederek, bu işten vazgeçecektir. Allahı yalnız yaratıcı olarak tasavvur edebilmek tamamen insani birşey değil mi? Kendi kendimize "Biz varız," diyebilmek için boyuna çırpınıp çarpınmak mecburiyetinde olduğumuzdan değil midir ki Allaha da aynı sefil ihtiyacı affetmek lüzumunu duyuyoruz? Kendi nefsinde bir ahengi tamla mükemmelin Ulûhiyete ruhumuz garkolunca, bu Vahdaniyetin, hemen parmaklarını uzatıp, hani şu birbirimizin kulağına gizlice fısılda- dığımız aşka benzer, taşın bir sevgi ihtiyacıyla, masanın üstünde ekmek içinden insan suretleri yoğurmasını kabul mü etmeliyiz? Bütün bunlara sırf kendimizi Allahların oğulları mertebesine çıkarabilmemiz için mi inanmamız lâzım geliyor? Ben kendi hesabıma, daha basit bir babayı tercih ederim, hiç olmazsa böylesine "beni domuz ahırlarında veya forsa gemilerinde büyütmek şanına yakışır mı", diye söylenmek lüzumunu kalmaz. Noksanın vücudünü ortadan kaldıran, ancak o zaman Allahın vücudünü ispat edebilirsiniz; Spinoza bunu tecrübe etmişti.

den Schmerz; nur der Verstand kann Gott beweisen, das Gefühl empört sich dagegen. Merke dir es, Anaxagoras: warum leide ich? Das ist der Fels des Atheismus. Das leiseste Rucken des Schmerzes, und rege es sich nur in einem Atom, macht einen Riss in der Schöpfung von oben bis unten.

MERC'ER. — Und die Moral?

PAYNE. — Erst beweist ihr Gott aus der Moral und dann die Moral aus Gott. — Was wollt ihr denn mit eurer Moral? Ich weiss nicht, ob es an und für sich was Böses oder was Gutes gibt, und habe deswegen doch nicht nötig, meine Handlungsweise zu ändern. Ich handle meiner Natur gemäss: was ihr angemessen, ist für mich gut und ich tue es, und was ihr zuwider, ist für mich böse und ich tue es nicht und verteidige mich dagegen, wenn es nur in den Weg kommt. Sie können, wie man so sagt, tugendhaft bleiben und sich gegen das sogenannte Laster wehren, ohne deswegen ihre Gegner verachten zu müssen, was ein gar trauriges Gefühl ist.

11. AUFTRITT

DAS REVOLUTIONSTRIBUNAL

HERMANN. — (zu Danton): Ihr Name, Bürger.

DANTON. — Die Revolution nennt meinen Namen. Meine Wohnung ist bald im Nichts und mein Name im Plantheon der Geschichte.

HERMANN. — Danton, der Konvent beschuldigt Sie, mit Mirabeau, mit Dumouriez, mit Orléans, mit den Girondisten, den Fremden und der Faktion Ludwig des XVII. konspiriert zu haben.

DANTON. — Meine Stimme, die ich so oft für die Sache des Volkes ertönen liess, wird ohne Mühe die Verleumdung zurückweisen. Die elenden welche mich anklagen, mögen hier erscheinen, und ich werde sie mit Schande bedecken. Die Ausschüsse mögen sich hierher begeben, ich werde nur vor ihnen antworten. Ich habe sie als Klager und als Zeugen nötig. Sie mögen sich zeigen.

Übrigens, was liegt mir an euch und eurem Urteil? Ich habe es euch schon gesagt: das Nichts wird bald mein Asyl sein; - das Leben ist mir zur Last, man mag mir es entreissen, ich sehne mich danach, es abzuschütteln.

HERMANN. — Danton, die Kühnheit ist dem Verbrecher, die Ruhe der Unschuld eigen.

DANTON. — Privatkühnheit ist ohne Zweifel zu tadeln, aber jene Nationalkühnheit, die ich so oft gezeigt, mit welcher ich so oft für Freiheit gekämpft habe, ist die verdienstvollste aller Tugenden. - Sie ist meine Kühnheit, sie ist es, den ich mich hier zum besten der Republik gegen

İnsan şer'i inkâr edebilir, fakat acıyı asla! Yalnız zekâ Allahu ispat edebilir, his buna karşı isyan eder. - Niçin ızdırap çekiyorum? Şu sual yok mu? Buna iyi dikkat et Anaksagoras? Bu Allahu inkârın, ateizmin kendisine çarpanı parçalayan kayasıdır. Acının en hafif bir raşesi, hattâ isterse bir atomun içinde vuku bulsun, kâinatın tepesinden tırnağına kadar bir yarıntı yapacak kudrettedir.

MERC'ER. — Ya ahlâk?

PAYNE. — Sizler evvelâ ahlâk yoluyle Allahu ispat ediyorsunuz, sonra da Allahu yoluyle ahlâk.

Ahlâkımızla ne kasdediyoruz kı? Ben bizaatili hayır veya şer var mı yok mu bilmem. Ve bunun için de hareket tarzımı değiştirmek lüzumunu duymam. Ben tabiatime göre hareket ederim; ona uyan şey benim için iyidir, onu yaparım; ona uymıyan benim için kötüdür, ve onu yapmam; ve eğer yolunun üzerine çıkarsa kendimi ona karşı müdafaa ederim. Siz söylendiği veçhile, faziletli kalabilir ve kendinizi sui ahlâk tabir olunan hale karşı koruyabilirsiniz, fakat bunun için muarızlarınızı istihkara mecburiyet hissetmemek şartıyla... Zira bu, pek kötü bir his olur.

ON BİRİNCİ SAHNE

İHTİLÂL MAHKEMESİ

HERMANN. — (Danton'a) Vatandaş isminiz?

DANTON. — İsmimi ihtilâl her yerde çağırıyor, yakında meskenim adem olacak ve şöhretim tarihin Panteonunda karar kılacak.

HERMANN. — Danton, Konvansiyon sizi, Mirabeau ile Dumouriez ile, Orléans'la Girondin'lerle, ecebilerle ve on yedinci Louis'nin adamlarıyle müştereken ihanet plânları kurmakla itham ediyor.

DANTON. — Birçok defa halkın davası için yükselttiğim sesim bu iftirayı zahmetsizce reddedecektir. Beni ittiham eden sefiller karşıma çıksınlar, onları hacaletle örteceğim, komiteler buraya gelsinler, ben yalnız onlara cevap veririm, onlara hem müddei hem de şahit sıfatıyla ihtiyacım var. Kendilerini göstersizler. Hem fazla söze ne hâcet, siz ve hükümleriniz benim umurunda mısınız? Size daha evvel söyledim: Yakında adem benim meskenim olacak; hayat benim için bir yükür, varsınlar onu üzerimden alsınlar, zaten onu silkip atmak ihtiyakiyle kıvranyorum.

HERMANN. — Danton, pervasızlık cinayetin, sükûn masumiyetin mümeviz vasıflarıdır.

DANTON. — Şüphesiz, şahsî pervasızlık şayanı takbihtir, fakat benim birçok defalar gösterdiğim, hürriyet uğrunda çarpışırken takındığım, millî pervasızlık, bütün faziletlerin en şayanı tebcidir. Benim pervasızlığım, burada Cümhuriyetin menfaatleri için, şayanı merhamet müttehimlerine

meine erbärmlichen Ankläger bediene. Kann ich mich fassen, wenn ich mich auf eine so niedrige Weise verleumdete sehe? - Von einem Revolutionär wie ich darf man keine kalte Verteidigung erwarten. Männer meines Schlages sind in Revolutionen unschützbar, auf ihrer Stirne schwebt das Genie der Freiheit (*Zeichen von Beifall unter den Zuhörern*). Mich klagt man an, mit Mirabeau, mit Dumouriez, mit Orléans konspiriert, zu den Füßen elender Despoten gekrochen zu haben; mich fordert man auf, vor der unentrinnbaren, unbeugsamen Gerechtigkeit zu antworten. - Du elender St. Just, wirst der Nachwelt für diese Lasterung verantwortlich sein.

HERMANN. — Ich fordere Sie auf, mit Ruhe zu antworten; gedenken Sie Marats, er trat mit Ehfurcht vor seine Richter.

DANTON. — Sie haben die Hände an mein ganzes Leben gelegt, so mag es sich denn aufrichten und ihnen entgegenreten; unter dem Gewichte jeder meiner Handlungen werde ich sie begraben. - Ich bin nicht stolz darauf. Das Schicksal führt uns die Arme, aber nur gewaltige Naturen sind seine Organe. Ich habe auf dem Marsfelde dem Königtume den Krieg erklärt, ich habe es am 10. August geschlagen, ich habe es am 21. Januar getötet und den Königen einen Königskopf ald Fehdehandschuh hingeworfen. (*Wiederholte Zeichen von Beifall. - Er nimmt die Anklageakte*). Wenn ich einen Blick auf diese Schandschrift werfe, fühle ich mein ganzes Wesen beben. Wer sind denn die, welche Danton nötigen mussten, sich an jenem denkwürdigen Tage (d. 10. August) zu zeigen? Wer sind denn die Privilegierten Wesen, von denen er seine Energie borgte? - Meine Ankläger mögen erscheinen. Ich bin ganz bei Sinnen, wenn ich es verlange. Ich werde die platten Schurken entlarven und sie in das Nichts zurückschleudern, aus dem sie nie hätten hervorkriechen sollen.

HERMANN. — (*schell*): Hören Sie die Klingel nicht?

DANTON. — Die Stimme eines Menschen, welcher seine Ehre und sein Leben verteidigt, muss seine Schelle überschreien.

Ich habe im September die junge Braut der Revolution mit den zerstückten Leibern der Aristokraten geätzt. Meine Stimme hat aus dem Golde der Aristokraten und Reichen dem Volke Waffen geschmiedet. Meine Stimme war der O'kan, welcher die Satelliten des Despotismus unter Wogen von Bajonetten begrub. (*Lauter Beifall*).

HERMANN. — Danton, Ihre Stimme ist erschöpft, Sie sind zu heftig bewegt. Sie werden das nächstmal Ihre Verteidigung beschließen, Sie haben Ruhe nötig. - Die Sitzung ist aufgehoben.

DANTON. — Jetzt kennt ihr Danton - noch wenige Stunden, und er wird in den Armen des Ruhmes entschlummern.

5
1
5
10
15
20
25
30
35

karşı kullandığım pervasızlık işte bu cinstendir. Kendimi bu kadar bayağıca iftiralarla lekelenmiş görünmekten sakın olabilir miyim? Benim gibi bir ihtilâleiden soguk kanlı bir müdafaa beklenemez. Benim hamurumdaki adamların ihtilâller içinde pahası ölçülemez, onların alınlarında hürriyetin dehâsı âram eder! (*Dinleyiciler arasında sempati işaretleri*) Beni Mirabeau ile, Orléan'la, Dumouriez ile beraber isyan hazırlamış, sefil müstebitlerin ayaklarının dibinde diz çökmüş olmakla ithiham ediyorlar. Eğilmez ve önünden kaçılmaz adaletin huzurunda cevap vermeme istiyorlar. Sen ey sefil Saint-Just, bu isnadın hesabını müstakbel nesiller karşısında vereceksin!

HERMANN. — Size sükûnla cevap vermenizi ihtar ederim! Hâkimlerin karşısına sükûn ve ihtiramla çıkan Marat'ı hatırlayınız.

DANTON. — Onlar ellerini bütün hayatının üzerine koydular. Hayatım da doğrulacak ve onlara karşı yürüyecektir; efilimden her birinin yükü altına onları gömeceğim. Ben bundan gururlanmıyorum. Mukadderat bizim ellerimizi sevkeder, fakat yalnız kuvvetli karakterler onun uzuvlarıdır. Ben Mars meydanında kralığa harp ilân ettim, onu 10 Ağustosta münhezim ettim, 21 kânunusaniide öldürdüm ve kıralların suratına eldiven yerine bir kiral başı fırlattım. (*Tekrar edilen sempati âlâmetleri. İthihamnameyi alır*). Bu hayasızca yazıya bir göz atınca, bütün mevcudiyetimin sarsıldığını hissediyorum. Tarihi 10 ağustos gününde, Danton'u ortaya çıkmağa davet etmek lüzumunu duymuş olan o adamlar kimlerdir acaba? Mütehimlerim ortaya çıksınlar, ben bunu talep ederken, tamamiyle şuura sahibim. O budala sahtekârların maskelerini yırtacağım ve onları ezeli yuvaları olan hiçliğin içine tekrar fırlatacağım; zaten onlar oradan hiç çıkmamalı idiler.

HERMANN. — (*Çingırağı çalar*) Çingırağı duymuyor musunuz?

DANTON. — Hayatım ve şerefini müdafaa eden bir insanın sesi, senin çingırağını bastırma gerek! Ben eylûde, ihtilâlin genç yavrularını aristokratların parçalanmış vucûdleriyle besledim. Benim sesim aristokratların ve zenginlerin altınlarından halka silâh döğdü; benim sesim istibdadın peyklerini süngülerin dalgaları içine gömen kasırga oldu. (*Yüksek tasvip sesleri*)

HERMANN. — Danton! Sesiniz kısıldı, fazla müteheyyicisiniz, müdafianızı müteakıp celsede bitirirsiniz. İstirahate ihtiyacınız var. Celse tatil edilmiştir.

DANTON. — Şimdi Dantonu tanıyorsunuz, birkaç saat daha... Ondan sonra o, şöhretin kollarında can verecek.

Georg BÜCHNER

Tercüme eden: Perlev N. BORATAV